CONCEPTE FUNDAMENTALE ÎN TEORIA ŞI FILOSOFIA DREPTULUI

Lector univ. dr. MIHAI BĂDESCU

1

TEORIA RĂSPUNDERII ŞI SANCŢIUNII JURIDICE

II 345.090

LUMINA LEX
2001

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
II 345.090

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

16
T 8 2
270849

Dr. MIHAI BĂDESCU
Lector universitar

CONCEPTE FUNDAMENTALE ÎN TEORIA ŞI FILOSOFIA DREPTULUI

1. TEORIA RĂSPUNDERII ŞI SANCŢIUNII JURIDICE

270851
032552
B.C.U. - IASI

LUMINA LEX
2001

ALE
BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

◆ **Editura LUMINA LEX**
Bucureşti, str. Prof. Ion Filibiliu nr. 5, sector 3
tel. 320.36.00; 313.95.11; 315.06.13, Fax 315.06.13

◆ Comenzile se primesc pe adresa editurii, anexându-se la comandă copie după ordinul de plată sau recipisa de mandat poştal.

Conturile editurii sunt:
- ***nr. 2511.1-254.1/ROL B.C.R., Sector 3, Bucureşti***
- ***nr. 5069356700 Trezoreria statului, sector 3***

◆ Lucrarea poate fi procurată şi de la *PUNCTUL DE DIFUZARE* al editurii, din B-dul Nicolae Bălcescu nr. 23A, scara C, mezanin, tel. 315.06.13

340.13
343.222(091)
343.24(091)

I.S.B.N. 973-588-376-7

Sancţiuni juridice
Istoria
Răspundere juridică
Istoria Dreptului
18. FEB. 2002

TGS

CUPRINS

CAPITOLUL I

EVOLUȚIA SANCȚIUNII JURIDICE

Secțiunea 1. Fundamentele morale și religioase ale sancțiunii în dreptul Orientului antic 7

§. 1. Sancțiunea în primele legiuiri – monumente juridice. 7
§. 2. Teologia și mitologia egipteană. 15
§. 3. Sancțiunea juridică în China antică..... 18
§. 4. Morală, religie și drept la vechii evrei. 19

Secțiunea 2. Sancțiunea juridică în antichitatea greacă și romană..... 22

§. 1. Antichitatea greacă..... 22
§. 2. Dreptul și sancțiunea în concepția romanilor..... 25

Secțiunea 3. Sancțiunea juridică în dreptul bizantin, la popoarele germanice și în dreptul islamic 30

§1 Dreptul bizantin 30
§2 Sancțiunea juridică la popoarele germanice 32
§3 Sancțiunea în dreptul islamic 37

Secțiunea 4. Teologia creștină și sancțiunea juridică în Evul Mediu..... 39

§. 1. Filosofia creștină a Evului Mediu. 39
§. 2. Sancțiunea juridică în Evul Mediu..... 42

Secțiunea 5. Sancțiunea juridică în perioada Renașterii 50

§. 1. Preliminarii 50
§.2. Sistemul penalităților în epocă 52
§.2. Sancțiuni aplicate ... animalelor! 55

Secțiunea 6. Problematica sancțiunii în epoca modernă 59

§.1. Hugo Grotius – dreptul natural și sancțiunea juridică. 59
§.2. Teoria pedepsei la Cesare Beccaria. 63

CAPITOLUL II

CONCEPTUL SANCȚIUNII JURIDICE

Secțiunea 1. Noțiunea sancțiunii juridice. 70

Secțiunea 2. Sancțiunea – element al structurii logico-juridice a normei juridice. 76

Secțiunea 3. Caracterele, funcțiile și scopul sancțiunii juridice. 83

§. 1. Caracterele sancțiunii juridice 83
§. 2. Funcțiile sancțiunii juridice 89
§. 3. Scopul sancțiunii juridice 97

Secțiunea 4. Sancțiunea din perspectivă sociologică 103

§.1. Conduită umană – norme sociale – sancțiuni sociale 103
§.2. Sancțiunea juridică în sistemul sancțiunilor sociale 108

CAPITOLUL III

RESPONSABILITATE SOCIALĂ – RĂSPUNDERE JURIDICĂ — SANCȚIUNE JURIDICĂ

Secțiunea 1. Responsabilitate – răspundere (terminologie) 113

Secțiunea 2. Responsabilitatea socială şi răspunderea socială 115

§.1. Responsabilitatea şi răspunderea în doctrina sociologică 115

§.2. Responsabilitatea şi răspunderea: asemănări, deosebiri, interferențe 120

Secțiunea 3. Responsabilitate juridică – răspundere juridică – sancțiune juridică 124

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ 129

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL I

EVOLUȚIA SANCȚIUNII JURIDICE

Secțiunea 1. Fundamentele morale și religioase ale sancțiunii în dreptul Orientului antic

§1: *Sancțiunea în primele legiuiri- monumente juridice*

1. Codul lui Hammurabi

Dreptul apare în Orientul antic. Societățile babiloniene și asiriene erau întemeiate pe un sistem organic de legi. Așa cum subliniază și S.Moscati *„pentru popoarele din Mesopotamia, dreptul constituia o categorie tipică și fundamentală a gândirii, tinzând în mod firesc să traducă în norme obiceiurile; deci, încă un aspect al acelui cult al ordinii care coincide cu existența socială"*[1].

Dreptul este considerat de către sumero-babilonieni ca având un caracter divin. Sumerienii aveau chiar o zeiță a dreptului – Nanșe; iar la babilonieni, dreptul era garantat de însuși zeul soarelui și al justiției – Șamaș[2].

Pentru mesopotamieni, adevăratul legislator era divinitatea. Regele avea rolul doar să transmită oamenilor normele juridice[3].

---

[1] **Sabatino Moscati**, *Vechi civilizații semite*, Editura Meridiane, București, 1975, p. 74 (citat de **C. Stroe** și **N. Culic** „ în *„Momente din istoria filosofiei dreptului"*, Editura Ministerului de Interne, București, 1994, p. 10

[2] Pe stela de diorit negru de la Louvre – înaltă de 2,25 m cu latura bazei de 1,90 m – pe care sunt gravate articolele Codului său, Hammurabi este reprezentat închinându-și opera zeului Șamaș, sau mai degrabă preluându-l din mâinile zeului. Acest gest îl anticipează pe acela al lui Moise pe muntele Sinai, primind „tabelele legii" chiar din mâinile lui Yahwe, - gest care urma să confere o autoritate sacră normelor juridice formulate. (Pe larg,- **Ovidiu Drimba** , *Istoria culturii și civilizației*, vol. I, Editura SAECULUM I.O. și Editura VESTALA, București, 1998, p. 96).

[3] **Giuseppe Furlani**, *La civilità babilonese e assira*, Ist. Per l'Oriente, Roma, 1929

Marea descoperire a dreptului babilonian este reprezentată de Codul lui Hammurabi[1].

Hammurabi, a fost rege al Babilonului în prima dinastie amorită, un rege nu numai războinic ci şi legislator. Hammurabi, care a domnit între 1728-1686 î.Hr. a purtat multe războaie, întinzând imperiul babilonian peste întregul Sumer şi Akkad, peste Elam şi Eshuna, peste Mari şi Assur. Un fin simţ diplomatic, manifestat prin politica de alianţe, l-a ajutat în expansiunea sa mai mult decât dezvoltarea militară.

Cel mai important fapt al domniei lui Hammurabi îşi datorează cunoaşterea istorică descoperirii, în 1901, în vechea capitală a Elamului, Susa (Suş de astăzi), a unei coloane de bazalt negru pe care erau săpate cele 317 articole (35 şterse) ale celebrului *Codex Hammurabi*. Codul legislativ a lui Hammurabi a făcut cunoscută structura ierarhică a societăţii babiloniene din epocă, care era formată, în linii mari, din trei pături: preoţi şi demnitari, oameni liberi, sclavi[2].

Edictat cu 2000 de ani înainte de Hristos, Codul lui Hammurabi conţine norme *cu caracter strict juridic, norme morale şi norme religioase.* În consideraţiile de principiu, legislatorul din Babilon statuează faptul că legea trebuie să aducă bine poporului, trebuie să oprească pe cel tare de a vătăma pe cel slab. După Hammurabi, omul se afirmă numai trăind în societate, iar convieţuirea nu este posibilă decât prin respectarea dreptăţii. Cine încalcă legea, nesocoteşte omul, ofensându-l deopotrivă pe el şi pe zeu[3]. Întrucât este „regele dreptăţii", el are ca scop *„să facă ca dreptatea să aibă întâietate în ţară, să dezrădăcineze răul şi nelegiuirea, cel tare să nu mai apese pe cel slab"*[4].

De aceea, vrea să dezvăluie tuturor principiile convieţuirii după legea firii, pentru ca orice om s-o ştie şi s-o urmeze. Pentru aceasta a întocmit „Legea şi dreptatea în limba ţării", *„pentru ca după ea că*

---

[1] **Ath. Negoiţă**, *Gândirea asiro-babiloniană în texte*, Bucureşti, 1975

[2] Vezi, **Iohanna Şarambei, Nicolae Şarambei**, *Personalităţi ale lumii antice*, Editura Semne, Bucureşti, 1997, pag. 193-196

[3] **C. Stroe, N. Culic**, *op. cit.*, p. 11

[4] *Codul lui Hammurabi...*, p. 305

conducă justiția țării, să se aplice legile țării, să se facă dreptate celui oprimat"[1].

În privința **sancțiunii** – aspect care pentru noi prezintă cea mai mare importanță – regimul pedepselor era foarte aspru, caracteristic de altfel procesului de formare și consolidare a statelor. Sistemului pedepselor îi lipsește unitatea. Pedeapsa varia după condițiile sociale a inculpatului sau a părții lezate. Ofensa adusă unei persoane din clasa inferioară era pedepsită mai puțin grav decât cea adusă unui membru din aceeași clasă: „Dacă cineva a scos ochiul unui om liber, să se scoată și al lui" (art. 196); „Dacă el a spart ochiul sau osul unui muşkenn, să plătească o jumătate de mină de argint" (art. 198); „Dacă un om liber (awelum) a dat o palmă unui alt om liber cu care este egal, să plătească o mină de argint" (art. 203); „Dacă sclavul cuiva a dat o palmă unui om liber, să i se taie o ureche" (art. 205); dacă însă victima este un sclav, amenda se va ridica la jumătate din prețul sclavului (art. 199) și va fi încasată de stăpânul acestuia.

Cine lovea o persoană superioară lui în ierarhia socială, primea în public 60 de lovituri cu vâna de bou (art. 202); dacă victima făcea parte din aceeași categorie socială cu el, plătea o mină de argint.

Aceeași concepție era prezentă și în cazul profesioniștilor care produceau accidente în exercițiul funcției lor: „Dacă un medic a făcut cuiva o operație grea cu cuțitașul de bronz, dar omul acela a murit, sau i-a deschis cuiva orbita ochiului cu cuțitașul de bronz, însă a spart ochiul (pacientului), să i se taie și lui mâna" (art. 218); „Dacă un constructor a făcut o casă pentru cineva, dar n-a făcut lucrul destul de solid, încât casa pe care a făcut-o a căzut, omorând pe proprietarul ei, atunci să fie omorât și constructorul" (art. 229).

Pentru a putea fi pedepsit, inculpatul trebuia să fi săvârșit delictul sau infracțiunea în mod premeditat. Infracțiunile comise prin imprudență erau pedepsite mai ușor dacă se făcea dovada prin jurământ că fapta nu a fost comisă cu intenție: „Dacă într-o încăierare, cineva lovește pe altul și-i face o rană, dacă va jura: „Nu l-am lovit cu intenție", să plătească numai pe medic" (art. 206); „Dacă, din pricina

[1] **Ibidem**, p. 354

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

loviturilor sale, rănitul a murit, se va jura (că n-a fost cu intenţie) şi dacă (cel mort) va fi fost om liber, va plăti o mină de argint" (art. 207).

Un aport al mesopotamienilor şi, în general al semiţilor, îl constituie *legea talionului*. Principiul talionului constituie un aport semit, mai precis al dinastiei lui Hammurabi. Acest principiu domină capitolul privind ofensele şi lezarea integrităţii fizice între patricieni şi suferă atenuări numai în ceea ce îi priveşte pe plebei şi pe sclavi. Codul prevede talionul în mai multe situaţii, precum în art. 196 (ochi pentru ochi), art. 197 (os pentru os – „Dacă cineva a rupt osul altuia, să-i fie rupt şi al lui"-), art. 200 (dinte pentru dinte).

În unele cazuri, talionul păstrează forme specifice, cunoscut sub denumirea de *talionul „compensaţiilor familiale"*.

Art. 209 şi 210 prevăd că, în cazul în care cineva a pricinuit moartea fiicei unui om liber, drept pedeapsă va fi ucisă fiica delicventului[1].

Talionul a fost treptat atenuat prin **sistemul** aşa-ziselor **compoziţii voluntare;** victima putea renunţa la răzbunare în schimbul unui echivalent (metal, animal etc.).

Pedeapsa cu moartea era prevăzută în situaţia săvârşirii unor fapte îndreptate împotriva patrimoniului. De exemplu: art. 6 – furtul din patrimoniul regal sau al templelor; art. 21 – furtul săvârşit prin spargere sau cu ocazia unui incendiu (art. 25). Cu aceeaşi pedeapsă erau sancţionaţi cei ce vindeau un lucru furat (art. 9), cei care revendicau un lucru străin deşi nu le aparţineau (art. 9), înlesnirea fugii sclavilor (art. 15) şi adăpostirea celor fugiţi (art. 16) cei care săvârşeau fapte de natură să aducă atingere securităţii statului babilonian (răscoala împotriva orânduirii, nesupunerea la ordinele de mobilizare etc.).

Pedeapsa capitală se aplica şi în cazul adulterului femeii (art. 129), violul fetelor (art. 130), incestul (art. 154, 155, 157, 158), asasinarea bărbatului de către femeie (art. 153), părăsirea căminului conjugal de către soţie al cărui soţ a fost făcut prizonier (art. 133).

---

[1] Pe larg, **Vladimir Hanga** – *Mari legiuitori ai lumii*, Editura Lumina Lex, Bucureşti, 1994, p. 78

Aceste din urmă pedepse aveau scopul de a încuraja familia patriarhală în curs de consolidare.

În cod nu sunt prevăzute toate modurile de executare a pedepsei capitale. Sunt specificate doar înecarea, arderea şi spânzurarea.

Codul lui Hammurabi conţine unele dintre reminiscenţele orânduirii gentilice precum aplicarea pedepsei cu moartea şi acelora care îi învinovăţeau pe alţii de crime grave, dar nu-şi puteau dovedi afirmaţiile (art. 1) cât şi a martorilor descoperiţi a fi mincinoşi, martori care au contribuit la condamnarea capitală a inculpatului.

Tot ca un rest al comunităţii gentilice pot fi socotite şi unele pedepse corporale cu valori de sancţiune materială şi cu sens de simbol. Asemenea sancţiuni aminteau în mod simbolic delictul săvârşit şi asigurau ispăşirea menită, în concepţiile magice ale epocii, să-l purifice pe individ şi totodată să fie un avertisment pentru toţi cei care ar încerca să înfrângă poruncile legii[1]. În acelaşi sens, tot ca o reminiscenţă a solidarităţii gentilice arhaice, codul instituie răspunderea colectivă a comunităţilor teritoriale în ale căror hotare s-au săvârşit furturi şi făptaşii nu au fost descoperiţi.

Codul lui Hammurabi, nu este propriu-zis un „cod", ci probabil o culegere de hotărâri judecătoreşti anterioare, emise sau sancţionate de regi, prezentate relativ sistematic, sub formă de articole care nu concordă totdeauna între ele întrucât reflectă faze diferite din evoluţia societăţii sumero-babiloniene[2].

Principalele progrese ale Codului faţă de legislaţiile anterioare sunt: înlocuirea principiului răzbunării personale cu cel al pedepsirii prin pronunţare de către organele judecătoreşti (în general, statale); a afirmat (în introducere) premisa datoriei statului de a apăra pe cei slabi de cei puternici; a stabilit că pedepsirea se poate face numai în situaţia în care vina a fost limpede dovedită".

Codul este dominat de ideea dreptăţii, dar dreptatea nu avea cum să fie decât aşa cum apare în el. Mai puţin aplicată sclavilor, dreptatea este omniprezentă, pentru că Hammurabi o socotea ca o lege a firii.

---

[1] **Ibidem**

[2] Vezi: **Ovidiu Drimba**, *op. cit.*, vol I, p. 99

Nu este aceeaşi pentru toţi oamenii, dar în măsură mai mare sau mai mică este a tuturor, în virtutea faptului că sunt oameni[1]. În istoria generală a civilizaţiei, acest prim monument juridic are o importantă semnificaţie: la această dată legea urmăreşte să asigure viaţa cetăţenilor şi să le garanteze anumite drepturi într-o măsură, oricum mult mai mare decât în alte ţări din Antichitate.

2. Codul sau Legile lui Manu

Între culturile Antichităţii, cultura indiană nu poate fi comparată – ca extensiune, varietate şi durată – decât cu cea chineză. *„India şi China – după cum afirmă O. Drimba – sunt de altfel, singurele ţări mari care prezintă o neîntreruptă continuitate culturală fondată pe tradiţii care urcă până în mileniul al III-lea î.Hr., tradiţii prezente şi azi"*[2].

Mai mult decât în oricare ţară a Orientului Antic, în India noţiunea de drept şi cea de cult se confundau. O normă religioasă devenea şi o normă care reglementa juridic, raporturile sociale. Ansamblul de obiceiuri şi de tradiţii au fost puse în strânsă legătură cu prescripţiile, cu dogmele şi cu ritualurile religioase. În India, legea apare ca un complex şi ciudat amestec de reguli de castă, de dispoziţii regale şi de obiceiuri rurale.

Aceste norme religioase, morale, civile, juridice erau strânse în culegeri – fiecare culegere fiind redactată de o şcoală sau de o sectă brahmanică ce se bucura de o adevărată autoritate asupra adepţilor respectivi.

Cea mai cunoscută dintre aceste culegeri este *Codul* sau *Legile lui Manu*[3] al cărui nucleu originar a fost, probabil o *sutra* din sec. V-VI î.Hr. Legile lui Manu constituie cel mai important cod de legi al Indiei antice, atribuit de tradiţia hinduistă lui Manu, primul om. Codul este scris în versuri (2.685 de strofe), cele 12 cărţi cuprind: principii de teologie, de metafizică şi cosmogonie, precepte de morală, pedagogie,

---

[1] **C. Stroe, N. Culic, , ,** *op. cit.* p. 14

[2] **O. Drimba**, *op. cit.*, p. 372

[3] *Manava Dharma Sastra* – titlul original în sanscrită (Sastra – carte, ştiinţă; Dharma – bună conduită, Manava (Manu), - numele autorului) a fost redactat în forma actuală între sec. II î.Hr. şi sec. II d.Hr.

de economie, comerț; reguli pentru îndeplinirea actelor cultului, a datoriilor conjugale și către rude, prieteni și străini; datoriile castelor principale și ale celor secundare, atât unele față de altele, cât și ale membrilor castei între ei, noțiuni de politică internă și externă, de strategie și tactică; sfaturi pentru încheieri de alianțe politice și militare, apoi amănunțite legi agrare, civile, penale, comerciale etc.

Legile lui Manu - debutează cu o schiță cosmogonică, din care aflăm că la început *„nu era decât noapte indiscernabilă, indefinită, de neînțeles, de necunoscut"*. În ea, „Ființa – născută – din sine – însăși" începe să se manifeste, din corpul său emițând formele de existență. Creează, mai întâi, apa în care face să-i cadă sămânța. Din aceasta, sub acțiunea gândirii, ființei în sine", s-a născut" un ou de aur, strălucitor, născător al lui Brahma „părintele întregii lumi", al cerului și pământului, „strămoșul tuturor ființelor" și, în sfârșit, al "eului" care poartă conștiința (I, 5-57, 61-101)[1].

În general privită, *Legea lui Manu* are colorit și **sancțiune religioasă,** ca toate legile popoarelor vechi.

Față de legile atribuite altor legiuitori, cum au fost Kratu, Urihaspati, Paraşara și Narada, Legea lui Manu s-a bucurat de o trecere deosebită și ea formează și astăzi baza dreptului indian public și privat. Tăria ei provine din faptul că ea a fost redactată în sensul scrierilor sfinte – al Vedelor – de al căror spirit nu se îndepărtează în nici un punct.

Schița cosmogonică expusă în *„Legile lui Manu"* conține ideea că **dreptatea** și **adevărul** sunt calitățile lumii în prima perioadă (Krita) a existenței acesteia, când nimic dobândit de muritori nu avea la temelie nedreptatea. În celelalte epoci (Treta, Dvapara și Kali), *„întrucât om virtuos din fire se găsește anevoie"* (VII, 22) dreptatea se degradează.

Pentru a preveni confuzia și decăderea, înțeleptul Manu – fiul lui Brahma – a întocmit codul de legi, în care sunt expuse binele și răul faptelor și obiceiurilor străvechi ale celor patru caste. Sursa codului de legi este obiceiul străvechi aprobat de divinitate, elaborarea codului exprimând trecerea de la obicei la lege.

---

[1] *Legile lui Manu* – (trad. Ioan Mihălcescu) București, 1920

Despre Manu, căruia i se atribuie compunerea acestei Legi, nu se ştie nimic precis. Ceea ce se spune în text despre el ţine de domeniul mitului. Cu toate acestea n-avem nici un motiv să ne îndoim de existenţa sa istorică, numai că nu putem şti când a trăit şi cine a fost.

Echilibrul social, atât de necesar coexistenţei castelor, nu s-ar realiza fără o garanţie a respectării datoriilor, care ,– în *„Legile lui Manu"* – este considerată a fi **pedeapsa.** *Pedeapsa este o creaţie a divinităţii.* Ea trebuie aplicată celor ce o merită, deoarece: *„Dacă regele n-ar pedepsi fără încetare pe cei care merită a fi pedepsiţi, cei tari ar frige pe cei slabi, cum se frig peştii în frigare"* (VII, 20). Mai mult, *„pedeapsa este dreptatea"* (VII, 18) şi *„dreptatea stă în a aplica pedeapsa conform legii"* (IX, 249) ceea ce exprimă concepţia că dreptul trebuie să fie legat de sancţiune. Identificarea dreptăţii cu pedeapsa nu înseamnă o asimilare a ei cu actul pedepsirii, ci cu consecinţele acesteia: înlăturarea dezechilibrului (a nedreptăţii) şi restabilirea funcţionării normale prin îndeplinirea datoriilor de către fiecare. Neaplicarea pedepsei are aceeaşi consecinţele ca şi pedepsirea unui nevinovat[1].

Referitor la **sancţiunile** aplicate unor fapte săvârşite în dispreţul celor prevăzute în Lege, constatăm că delictele şi crimele erau atent cercetate şi sever pedepsite. Căci *„dacă este distrusă, justiţia distruge; dacă e apărată, ea apără...justiţia este singurul prieten care îţi rămâne şi după moarte..."* (VIII, 15, 17).

În realitate, este vorba de o justiţie de clasă; dacă un *sudra* răneşte un membru al celorlalte trei caste să i se taie mâna; dacă numai îndrăzneşte să se aşeze alături de el, să fie însemnat cu fierul roşu şi surghiunit (VIII, 279, 282), iar dacă insultă pe cineva dintr-o castă superioară, să i se taie limba, să i se înfigă în gură un fier înroşit sau să i se toarne în urechi ulei clocotit (VIII, 270-2).

În schimb, dacă un brahman „a comis toate crimele cu putinţă" singura pedeapsă era *„să fie izgonit din regat, lăsându-i-se toate bunurile şi să nu i se facă nici un rău"* (VIII, 380-1).

---

[1] Vezi, C. Stroe, N. Culic, *op. cit.*, p. 19 şi urm.

În epoca Vedică (1500-500 î.Hr.) nu se aplicau pedepse corporale, ci numai amenzi. Apoi s-a aplicat pedeapsa cu moartea pentru asasinat dar şi pentru alte cazuri: complot contra regelui, pătrunderea în încăperile din palat rezervate femeilor, furt de elefanţi sau cai aparţinând regelui, furturi din depozite de grâne, din arsenale şi temple (VIII, 280). Pentru alte feluri de furt se prevedea tăierea degetelor, a mâinii, a unui picior sau tragerea în ţeapă (VIII, 276-8).

Adulterul bărbatului era pedepsit cu închisoarea, dar şi cu tragerea în ţeapă dacă femeia aparţinu-se grupului de „soţii" ale regelui. Femeii adulterine îi era rezervată o pedeapsă ciudată: era tunsă, unsă cu unt, legată cu mâinile la spate şi pusă să străbată oraşul călare de-a-ndoaselea pe un măgar negru – simbolul desfrâului.

Codul lui Manu prevedea ca femeia adulterină să fie devorată de câini într-un loc public, iar bărbatul să fie ars de viu (VIII, 371-2).

Treptat, începând cu dinastia Gupta, sec. IV-VII, în India, pedepsele corporale şi torturile au fost încetul cu încetul suprimate, după care, vechiul sistem şi vechile practici judiciare au revenit, dar în forme mai blânde. Buddhismul cu ideile umanitare pe care le propovăduia, a avut fără îndoială, o influenţă pozitivă în acest sens. „Legile lui Manu" afirmă, mai explicit decât alte creaţii spirituale ale Orientului antic, dependenţa viziunii despre societate şi drept, de ontologie, propunând o concepţie unitară asupra omului, cosmosului şi aşezarea social-politică şi juridică a societăţii.

§2: *Teologia şi mitologia egipteană*

Vechii egipteni considerau ordinea cosmică drept operă divină prin excelenţă şi vedeau în orice schimbare riscul unei regresiuni în haos şi deci triumful forţelor demonice.

Ordinea socială reprezintă – pentru vechii egipteni – un aspect al ordinii cosmice, regalitatea era considerată ca existând de la începutul lumii, iar faraonul, întruparea lui „matt"(ordinea).

În textele sapienţiale: *„Povestea ţăranului bun de gură"* şi *„Învăţătura lui Ptah-hotep"* se subliniază ideea că dreptatea este temelia cosmosului şi vieţii sociale, ideea invariabilităţii şi imanenţei

dreptății ca principiu cosmic: „Dreptatea este pentru întreaga veșnicie"[1]; *„Dreptatea este nespus de strălucitoare; perfecțiunea ei este de-a pururi..."*[2].

În concepția vechilor egipteni, ideea de dreptate umană presupune o stare de echilibru, o egalitate care trebuie respectată, un raport social[3]. *„Echilibrul acestei țări constă în practicarea dreptății"*[4]. Din acest motiv se afirmă ideea că oricine încalcă ordinea trebuie pedepsit: *„Pedepsește pe cel ce merită să fie pedepsit și nimeni nu va defăima dreptatea"*[5].

În scrierea amintită (*Învățătura lui Plath-hotep*) sunt lăudate violența și pedepsele aspre care au rolul de a-i struni pe cei ce nesocotesc regulile de viață: *„Dă pedepse grele și osândește tare... căci dai astfel o pildă, împiedicând (în viitor) o faptă rea"*[6].

Într-adevăr, în Egiptul antic pedepsele par a fi fost foarte severe, mai ales în timpul Regatului Nou, când se credea că legile egiptene s-ar fi inspirat din Codul lui Hammurabi[7]. În acest sens, câteva exemple par edificatoare: în procesul de instrumentare (cercetare) a cauzelor se aplica și bătaia cu lovituri de baston. Pentru calomnie, abuzuri și furturi mici era prevăzută aceeași pedeapsă. Cu tăierea nasului, a urechilor dar și cu deportarea era pedepsit sperjurul.

Închisoarea exista pentru detențiuni preventive sau pentru cei care așteptau executarea pedepsei cu moartea.

Pedeapsa capitală se aplica în caz de rebeliune și conspirație contra statului, în caz de viol, adulter feminin, omucidere sau de furt dintr-un mormânt regal. Judecătorii corupți erau pedepsiți tot cu moartea, prin sinucidere impusă. Cele mai obișnuite modalități de executare a pedepsei cu moarte erau decapitarea și arderea. Foarte

---

[1] *Povestea țăranului bun de gură*, în **„Gândirea egipteană antică în texte"**, Editura Științifică, București, 1974, p. 129

[2] *Învățătura lui Ptah-hotep*, în **„Gândirea egipteană antică în texte"**, Editura Științifică, București, 1974, p. 44

[3] Pe larg, **C.Stroe, N.Culic**, *op. cit.*, p. 16

[4] *„Povestea..."*. p. 124

[5] **Ibidem**, p. 123

[6] *„Învățătura..."* p. 56

[7] **O. Drimba**, *op. cit.*, p. 162

important de reținut este faptul că egiptenii – pentru alte delicte – au fost cei care au inventat lagărele de muncă forțată.

Cu aplicarea pedepselor se ocupau tribunalele; un tribunal suprem, în timpul Regatului Nou, apoi tribunalele speciale pentru judecarea delictelor politice, care acționau după instrucțiunile faraonului.

Din această epocă, nu se cunosc legi egiptene codificate. Totuși se pare că nu erau norme abstracte ci aplicate la o anumită situație.

„În Egiptul antic n-a apărut niciodată ideea de a reduce ordinea juridică la o codificare"[1].

O operă de gândire morală din secolul al XV-lea î.Hr. consemnează instrucțiunile pe care faraonul le dă vizirului său, - în termeni care vor să creeze o imagine ideală despre justiția egipteană: *„Nu uita, așadar, să judeci cu dreptate. Este o hulă împotriva zeului să te arăți părtinitor. Aceasta este învățătura. Privește la omul pe care îl cunoști ca la omul care nu îți este cunoscut și la cel ce se află pe lângă rege la fel ca acela ce se află departe de Palat. Nu trece cu vederea pe un om ce ți se plânge ție fără să iei aminte la cuvintele sale"*[2].

Caracterul religios al sancțiunii în epoca despre care scriem este încă o dată pus în evidență de aprecierea vechilor egipteni potrivit cărora recompensei și pedepsei umane le urmează cele divine. Zeul nu uită, pedepsește pe nelegiuit, pe cel obraznic și îngâmfat în cetatea sa, pe cel care aruncă pe un om slab în sărăcie; *„Și cel ce nu ia seama la legi își primește osânda"*[3]. Ideea unei sancțiuni ultime, care ține, – după cum subliniam, – de ansamblul reprezentărilor religioase, întărește convingerea că nici o făptuire împotriva adevărului și dreptății nu rămâne nepedepsită. Astfel, dacă o asemenea faptă scapă omului, nu va fi ignorată de zei, dreptatea și adevărul (matt) – care reprezintă domeniul moralității și legalității – vor izbândi[4].

---

[1] **M.Garcia Plelayo,** *Las formas politicas en el Antiquo Oriente* (Mesopotamia, Hittiții, Egipt) – Monte Avila Editores, Caracas, 1969

[2] Vezi **C. Daniel,** *Civilizația Egiptului antic,* Editura Sport-Turism, București 1976 p 82

[3] *„Învățătura... "*, p. 44

[4] **C.Stroe, N.Culic,** *op. cit.,* p. 17

§3: *Sancțiunea juridică în China antică*

Din cele mai vechi timpuri regimul juridic chinez a fost caracterizat de un sistem de represiune extrem de sever.

Pedepsele erau barbare – ca în toate țările Asiei. Cea mai obișnuită – după cea mai neînsemnată (tăierea părului) – consta în **lovituri de bici sau de baston** (la început între 300 și 500, apoi, în sec, II. î.Hr. numărul a fost redus la 100). Urma **mutilarea.** Cele mai obișnuite mutilări erau însemnarea cu fierul roșu pe față, tăierea nasului, a urechilor, a limbii, castrarea și amputarea labelor picioarelor. Relevantă în acest sens este o ordonanță regală prin care regele amenință: *„Dacă printre voi se află răufăcători... eu le voi tăia nasul și pe toți îi voi extermina, fără a-i cruța nici pe fii lor"*[1].

Ulterior, în epoca Han (167 î.Hr.) mutilarea penală a fost înlocuită cu pedeapsa loviturilor de baston.

Pedeapsa cu moartea exista în formele cele mai diferite: sugrumarea, decapitarea, ruperea corpului între două care sau aruncarea vinovatului într-un cazan cu apă fiartă. În epoca Shang pedeapsa capitală era prevăzută și pentru bețivi.

Persoanele de rang înalt, condamnate la moarte, li se acorda favoarea de a se sinucide.

Regimul sancționator în China antică evidențiază câteva trăsături specifice:

- mai întâi, sancțiunile priveau exclusiv reprimarea crimelor. În afara codului penal, un cod civil nu exista;
- apoi, pedepsele erau extinse asupra întregii familii a vinovatului și uneori chiar asupra vecinilor săi. De exemplu, în caz de rebeliune, pedeapsa cu decapitarea privea atât pe vinovat cât și pe rudele sale pe linie masculină, de la bunic până la nepoții de frate, iar rudele pe linie feminină deveneau sclave.

Din ideea de solidaritate și responsabilitate comună pe care se baza structura familială chineză rezulta și practica vendetei familiale – pe care textele confuciene o ridică la rangul de datorie: *„Fiul nu poate*

---

[1] Citat de **O. Drimba,** *op.cit.,* vol. II, p. 47

trăi sub acelaşi cer cu ucigaşul tatălui său"[1]. Prin urmare, cel care era dator să-şi răzbune un membru al familiei, faptă care nu era pedepsită de lege – era totdeauna pregătit pentru a executa vendeta la momentul oportun;

- pedeapsa era cu atât mai agravată cu cât vinovatul era într-un grad de rudenie mai apropiat cu victima. De exemplu, era prevăzută pedeapsa capitală prin sugrumare dacă vinovatul cauzase moartea, chiar şi accidental, involuntar, a tatălui, mamei, bunicului sau bunicii lui;
- judecătorului care în mod intenţionat achitase un vinovat sau condamnase un nevinovat i se aplica pedeapsa cuvenită după legea vinovatului. Judecătorul care cu rea-credinţă pronunţase pe nedrept o sentinţă de pedeapsă capitală era şi el executat;
- cel care comisese un delict, dar se prezentase în faţa judecătorului înainte ca delictul să fi fost cunoscut, era în mod automat achitat. Se prevedea ca denunţările anonime să fie pedepsite cu moartea, chiar când conţineau adevărul. Judecătorul care lua în seamă asemenea denunţuri era condamnat la 100 de lovituri de baston – în timp ce persoana acuzată era scoasă din cauză chiar dacă era vinovată.

Aceste *trăsături ale sancţiunii juridice*, denotând reminiscenţe arhaice, primitive, se explică prin însăşi starea socială înapoiată în care societatea chineză s-a menţinut timp de milenii. Cu toate acestea, codul chinez reprezintă un efort remarcabil de gândire juridică.

§4: *Morală, religie şi drept la vechii evrei*

Civilizaţia ebraică s-a constituit şi a durat de 14 secole pe un teritoriu restrâns; suprafaţa Israelului[2] era la început de aproximativ de 15.000 km^2.

Este cunoscut faptul că în civilizaţiile vechiului Orient, religia domina toate aspectele vieţii; în nici una însă caracterul dominant nu apare atât de absolut şi atât de exclusiv ca în cea a evreilor. La aceştia,

---

[1] **Ibidem**, p. 48

[2] Denumirea de Palestina a fost dată de romani după anul 70 d.Hr. (cf. **O.Drimba**, *op. cit*, vol. I, p. 249)

între viața religioasă, cea morală și cea juridică exista o unitate de substanță deoarece avea comune atât originea și cadrul în care se desfășurau, cât și scopul preceptelor ce asigurau desfășurarea vieții și care era unic: dobândirea sfințeniei în fața lui Dumnezeu[1].

La evrei, religia are o funcție atât de determinantă încât este invocată mereu în viața, în obiceiurile și normele de comportament, în politica lor, în dreptul și morala, în literatura și arta lor. Cultura ebraică apare astăzi, în același timp, configurată, transfigurată și desfigurată de factorul religios.

În perioada vieții de nomadism, justiția era administrată de sfatul bătrânilor iar ulterior, după trecerea la viața sedentară, de bătrânii satului. Pe lângă acest tribunal laic mai funcționa și un tribunal religios format din preoți care pronunțau sentințele în numele lui Jahwe.

În ebraică „Jahwe" înseamnă „cel ce este", „cel care face să existe", „cel care creează". La origine, Jahwe întruchipa divinitatea atotputernică, a naturii, zeul furtunii, al trăsnetelor și al vulcanilor.

Caracterul său fundamental era moralitatea, spiritul de justiție, severitatea cu care pedepsește pe vinovat fără cruțare.

„Elementul cel mai important al cultului lui Jahwe n-a fost monoteismul, ci sensul de finalitate divină pe care l-a dat evreilor experiența lor socială de grup. În felul acesta, evreii au făcut un pas pe care nu l-a făcut nici un alt popor: au găsit manifestarea voinței divine nu în experiența naturii fizice, ci în experiența progresului social"[2].

După pronunțarea sentinței urma executarea pedepsei. Pedeapsa corporală obișnuită consta în **lovituri de baston** (nu mai mult de 40). Altă pedeapsă era **privațiunea de libertate;** de exemplu, hoții care nu puteau restitui furtul erau vânduți ca sclavi. **Pedeapsa cu închisoarea** – introdusă după modelul altor popoare din jur – a fost aplicată după întoarcerea evreilor din captivitatea babiloniană.

Pedeapsa cu moartea era prevăzută de legi pentru omicid voluntar, pentru răpirea unei persoane în scopul de a o aduce în stare de sclavie, pentru idolatrie, vrăjitorie și nerespectarea zilei sabatului,

---

[1] Pe larg, **C.Stroe, N.Culic**, *op. cit.*, p. 28

[2] **Ralf Tuner** – *Les grandes culturas de la humanida*, vol. I-II, Ed. Revoucionaria, La Habana, 1980

precum şi pentru cazul când o fiică de preot se prostitua. De asemenea, se aplica pentru o vină gravă de comportare a copiilor faţă de părinţi, pentru adulter, sodomie, homosexualitate, incest şi bestialitate[1]. Arderea de viu era prevăzută – la fel ca şi în Codul lui Hammurabi – pentru cazurile de incest sau pentru fiica de preot care se prostitua; în vechime, aceeaşi pedeapsă era aplicată şi femeii adultere.

La evreii din antichitate nu era cunoscută pedeapsa crucificării – pe care o aplicau persanii, grecii şi romanii - şi nici mutilarea corporală prevăzută de babilonieni şi de asirieni.

Executarea pedepsei capitale – care avea loc în public şi consta de regulă în uciderea cu lovituri de pietre – era încredinţată fie familiei celui care suferise ofensa, fie colectivităţii. În cazul unei crime deosebit de grave, pedeapsa capitală era agravată prin spânzurătoare, tragere în ţeapă sau arderea cadavrului. Aceste prevederi de sancţionare cu pedeapsa capitală sau alte pedepse atroce erau aplicate în situaţii cu totul rare şi erau formulate în scop preventiv, intimidatoriu, pentru a-i înspăimânta pe posibilii delicvenţi.

În faza de nomadism, poporul evreu avea drept lege supremă *răzbunarea sângelui"* - principiul care n-a putut fi suprimat nici mai târziu[2]. Moartea se cerea pedepsită cu moartea; familia celui ucis trebuia să-l ucidă pe ucigaş – sau pe un membru al familiei acestuia. Legea *răzbunării sângelui* s-a păstrat şi în perioada următoare, de viaţă sedentară, fiind completată cu principiul juridic- comun multor popoare semite – al *talionului*[3].

Întrucât pentru vechii evrei dreptatea era o stare de echilibru, pedeapsa avea rolul de a restabili echilibrul când acesta era rupt. Restabilirea însemna nu revenirea la stadiul iniţial, ci modificarea corespunzătoare a acelui element al relaţiei care a cauzat dezechilibrul. Acesta este sensul talionului, cât şi al afirmaţiei: *„Cu răul pe care îl va face cineva aproapelui său, cu acela trebuie să i se plătească"*[4].

---

[1] *Leviticul*, XX; 9-16

[2] Cf. *Facerea*, IV, 15; *Ieşirea*, XXI, 12; *Cartea a doua a lui Samuel*, III, 27, XIV, 7

[3] Cuvânt de origine latină: „talio" de la „talis" = asemenea. *„Ochi pentru ochi, dinte pentru dinte, mână pentru mână, picior pentru picior, arsură pentru arsură, vânătaie pentru vânătaie"* (*Ieşirea*, XXI, 23-25); *Leviticul*, XXIV, 19-21; *Deuteronomul*, XIX, 21; XXV, 12

[4] *Deuteronomul*, XIX, 21

Cu toate acestea, acest crud principiu nu s-a aplicat nici la evrei „ad litteram". Chiar şi pedeapsa cu moartea putea fi răscumpărată cu bani – (Vezi: *Ieşirea*, XXI, 29 şi urm.) – cel puţin în cazul când nu era vorba de un ucigaş"[1].

Acelaşi vechi cod ebraic, *Cartea Alianţei*[2] prevedea şi unele alternative care atenuau foarte mult această lege a talionului.

În dreptul ebraic se întâlnesc multe influenţe ale Codului babilonian; dar în ansamblu, originalitatea dreptului ebraic este evidentă. Spre a-şi impune în mod absolut normele de drept pe care le-a formulat, legislatorul Moise a pretins că acestea i-au fost predate pe muntele Sinai de către Jahwe însuşi. Hammurabi este înfăţişat primind şi el normele juridice din celebrul său Cod chiar din mâinile zeului Şamaş. Dar, spre deosebire de zeul babilonian, Jahwe – Iehova era esenţialmente zeul dreptăţii, al moralităţii şi al justiţiei.

Secţiunea 2. Sancţiunea juridică în antichitatea greacă şi romană

§ 1: *Antichitatea greacă*

În Grecia antică sensul justiţiei se exprimă mai întâi sub o formă mitologică. **Themis** era zeiţa justiţiei divine şi păstrătoarea legilor şi a orânduirii naturale. Când Homer[3] foloseşte cuvântul **Themis** el se referă atât la numele zeiţei cât şi la numele comun ce indică echilibrul realizat de justiţie.

Ulterior, Themis, soţia lui Zeus, semnifica la Hesiod[4] echitatea, împărţirea dreptăţii. Din **Teogonia** aflăm că Themis a zămislit pe **Eirene** (pacea), **Dike** (justiţia) şi **Eunomia** (buna înţelegere, disciplina

---

[1] **A. Bertholet**, *Histoire de la civilisation d'Israel* – Payot , Paris, 1982. În acelaşi sens, vezi: *Cartea a doua a Regilor*, XIV, 6; *Cartea a doua a lui Samuel*, XIV, 6 şi urm.

[2] Culegere de cutume arhaice ciudată, de exemplu, prin modul straniu de a pedepsi animalele (*Ieşirea*, XXI – 28-36)

[3] **Homer**, *Odisea* (trad. G.Murnu) Editura Univers, Bucureşti, 1971, IX, 145-146

[4] **Hesiod**, *Munci şi Zile*, în „Opere" (trad. D.T.Burtea),, Editura Univers, Bucureşti, 1973, p. 248-249

în fața legilor), care sunt de fapt, aspectele unei organizări social-politice în care ordinea și dreptatea sunt respectate[1].

Zeus este spiritul atotputernic al dreptății, nu numai pentru că realizează pentru oameni o altă modalitate de existență și desfășurarea vieții lor, ci și pentru că pedepsește pe cei fără de lege. Specia umană poată să dispară, ca pedeapsă a lui Zeus, din cauza nerespectării dreptății. Zeița ce reprezintă justiția (dreptatea) umană, Dike nu trece cu vederea nici o abatere.

„Cu vicleșug de-o rănește vreunul, adânc se-ntristează,
Grabnic s-așează fecioara alături de Zeus Cronidul,
Dezvăluindu-i al omului cuget nedrept..."[2].

Aplicarea pedepsei revine însă lui Zeus, care nu mai ține seama de vinovăția sau nevinovăția individuală:

„Zeus atotvăzătorul grea ispășire gătește,
Trudnică muncă, Cronidul cu minte-nțeleaptă urzit-a
Celor ce-n gândul lor poartă nelegiuirea și crima.
Deseori toată cetatea plătește vina acelui
Care poartă doar răul uneltește, scornind smintite primejdii"[3].

Alți mari gânditori, filosofi antici, au reflectat la rolul și necesitatea justiției, a supunerii față de divinitate, la necesitatea sancționării celor care prejudiciază interesele cetății.

Cei șapte înțelepți afirmă necesitatea respectării ordinii sociale, a respectării legilor (**Chilon Lacedemonianul** - *„supune-te legilor"*), sugerează forma optimă de organizare politică (**Periandros din Corint**[4] - *„democrația este mai bună decât tirania").*

Marii legislatori ai antichității, **Solon Atenianul** și **Lycurg** se pronunță pentru edictarea de legi convenabile pentru toți, care să stăpânească și nu să tulbure mulțimea (Solon).

---

[1] Cf. **C.Stroe, N.Culic**, *op. cit.*, p. 33
[2] **Hesiod**, *op. cit.*, p. 250-251
[3] **Ibidem**, p. 231-134
[4] *Filosofia greacă până la Platon*, vol. I, partea I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 103

Încredințând concetățenilor săi legile întocmite, Lycurg statornicește că nesupunerea față de legi înseamnă nu numai o fărădelege, ci chiar un sacrilegiu[1]. Legea trebuie respectată pentru că autoritatea ei este consfințită de către divinitate. Legitimitatea autorității legii provine nu de la voința autorului ei, ci de la divinitate.

Pentru Lycurg, deprinderea pe care o statornicește la cei tineri educația, reprezenta un adevărat legiuitor[2].

Alături de Solon și Lycurg, celebri legislatori au fost și **Drakon** la Atena și **Pittakos** la Mitilene. Acești legislatori erau investiți cu puteri absolute. Poziția și activitatea lor, problemele abordate și soluțiile pe care le stabileau variau de la un oraș la altul. De asemenea – **natura pedepselor** legiferate; **Drakon,** de pildă, a rămas renumit pentru severitatea legilor pe care le-a formulat. În materie penală, se prevedea pentru **prima dată** intervenția statului prin pedepse extrem de severe în cazurile de omicid, cazuri care până acum erau lăsate în competența vendetei familiei lezate.

Filosofii fizicienii (cosmologi) ai Greciei antice, plecând de la existența unei naturi unice din care provin toate și la care se întorc toate, au elaborat noțiunea de **ordine naturală,** laicizând astfel sensul conceptului de justiție.

Anaximandros (610-546 î.Hr.) afirmă că justiția este asigurată de un principiu care arbitrează între două părți: *„de acolo de unde se produce nașterea lucrului, tot de acolo îi vine și pieirea..."*[3].

Pentru **Heraclit din Efes** (540-470 î.Hr.) singura cale de menținere a ordinii sociale o constituie respectarea strictă a supremației legilor. Încălcarea legilor sociale, a legilor cetății distruge societatea, cetatea. Legea este un arbitru a cărui supremație nu trebuie încălcată de nimeni. De aceea, *„poporul trebuie să lupte pentru legile cetății întocmai ca pentru zidurile acesteia"*[4].

Cosmologii, având conștiința unității lumii, care derivă dintr-un principiu unic, au ajuns la concluzia că ceea ce este valabil pentru natură trebuie să fie valabil și pentru viața socială. Pentru ei, justiția

---

[1] **Xenofon**, *Statul spartan, statul atenian*, Editura Științifică,. București, 1958, p. 42

[2] **Plutarh**, *Vieți paralele* (trad. N.I.Barbu), vol. I, Editura Științifică, București, 1960, p. 119

[3] *Filosofia greacă până la Platon*, p. 181

[44] **Ibidem**, p. 356

coincide cu compensația, cu restituirea. **Pedeapsa**, ca și îndreptarea unei pagube, sunt restituiri, compensații.

În epoca clasică a civilizației grecești administrarea justiției era încredințată Adunării Poporului.

Natura pedepselor aplicate varia în funcție de condiția socială a celor vinovați: **pedepse pecuniare** (amenzi, confiscarea averii), **exilul** temporar sau definitiv, **pierderea drepturilor civile, închisoarea** (nu se aplica cetățenilor) și **supliciile,** aplicate exclusiv sclavilor – jugul, însemnarea cu fierul roșu și tragerea pe roată. Trădătorii și profanatorii locurilor sacre erau condamnați la moarte, uciși cu pietre sau aruncați într-o prăpastie. În schimb, nu se cunoaște care era modul obișnuit de pedeapsă capitală.

În această epocă, justiția ateniană avea evidente carențe: lipsa unui cod de legi, a unui corp juridic specializat, caracterul de clasă al sistemului care lasă loc arbitrariului și exceselor. Cu toate acestea, această justiție înregistrase progrese indiscutabile, amintind în acest sens, suprimarea „legii talionului" sau a pedepsei colective.

§ 2: *Dreptul și sancțiunea în concepția romanilor*

Concepția juridică a romanilor a fost influențată de concepția lui Platon și de platonism, de gândirea stoicilor și mai ales de doctrina lui Aristotel. De altfel, și M.Villey apreciază că, dacă comparăm dreptul roman cu alte sisteme juridice, el pare a se fi ivit în istorie ca aplicare a doctrinei aristotelice[1].

Încă din timpurile cele mai vechi se constată la romani o conexiune intimă între religie și drept. Nu există o diferențiere între normele religioase *(fas)* și cele juridice *(jus)*. Singura lege pe care o cunoșteau romanii primelor secole era *jus divinum*, legea bazată pe ideea că nici o hotărâre privind guvernarea și viața civilă în general nu trebuie să contrasteze cu voința zeilor, cu ceea ce zeilor li se pare că este drept[2].

---

[1] **Michel Villey,** *La formation de la pensee juridique moderne*, Editions Montchestein, Paris, 1975, p. 68

[2] Vezi: **O. Drimba**, op. cit., vol. III, p. 245

Obiceiurile moştenite de Roma cu prilejul formării statului nu au rămas fixe, ci s-au modificat pe măsura transformării cetăţii însăşi. Imperativelor absolute ale societăţii le-au succedat legi care lăsau un loc mereu sporit drepturilor persoanelor; legalităţii stricte i s-a substituit, cu timpul, căutarea echităţii[1].

Respectarea întocmai a vechilor obiceiuri (*mores*), a cutumelor – sursa originară a drepturilor – era încredinţată pontifilor (*pontifices*), sacerdoţi de rang înalt care supravegheau îndeplinirea cultului, a îndatoririlor religioase în general. Ei erau cei care cunoşteau, transmiteau şi interpretau voinţa zeilor; lor li se adresau – pentru a primi sfaturile şi instrucţiunile – cei care voiau să pornească o acţiune judiciară, să cunoască ce conduită au de urmat etc. Administrarea justiţiei, transpunerea în viaţă a normelor de comportare era încredinţată pretorilor (*pretores*).

La origine, normele juridice erau transmise pe cale orală, erau cunoscute doar de pontifi şi erau aplicate de ei în mod arbitrar. Cu timpul, datorită conflictelor dintre patricieni şi plebei, cei din urmă au cerut cu străduinţă ca obiceiurile, cutumele să fie codificate şi publicate. În acest sens, în 451 î.Hr. sunt compilate *„Legile celor XII Table"*[2] de către o comisie de zece membrii (*decemviri*). Aceste „Legi" au rămas, timp de câteva secole – trei sau patru -, singurul izvor scris al dreptului roman[3]. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că prevederile acestora nu era cu totul rigide, ci era mereu modificate şi dezvoltate de interpretările juriştilor eruditi, care le adaptau la noile condiţii, ceea ce scoate în evidenţă caracterul eminamente practic al dreptului roman.

În *Legea celor XII Table* găsim formulate dispoziţiile fundamentale care vor guverna dreptul roman până la sfârşitul Romei

---

[1] Pe larg, **Pierre Grimal**, *Civilizaţia romană*, vol. I, Editura Minerva, Bucureşti, 1973, p. 132

[2] Textul original al *Legii celor XII Table*a fost gravat pe 12 table de bronz, expuse în For, distruse în timpul incendierii Romei de către gali în 387 î.Hr. şi a fost reconstituit pe baza scrierilor unor juristi romani şi a dispoziţiilor juridice ulterioare

[3] Cicero afirma că întreaga legislaţie romană de mai târziu a fost, în fond, o dezvoltare continuă a principiilor enunţate în *Legile celor XII Table*

şi chiar ulterior[1]. Un principiu care rămâne încă viu, îl reprezintă interzicerea unor *privilegia,* adică a unor legi care să privească un individ anume. Legea trebuie să aibă un caracter universal – fapt care este temelia însăşi a libertăţii şi egalităţii juridice.

Legea celor XII Table cuprindea unele reglementări ce ilustrează evidenţa originilor religioase ale dreptului. S-a remarcat, de pildă, abundenţa regulilor privitoare la înmormântări: interdicţia de a îngropa sau de a arde un cadavru în interiorul aşa-numitei Urbs, de a lăsa, cu prilejul funerariilor, femeile să-şi sfâşie obrajii şi să urle lamentaţii[2], de a depune pe cadavru ofrande de aur[3].

Cele mai multe din legile atribuite lui Romulus şi lui Numa au într-adevăr un caracter religios. Ele se referă la violările interdicţiilor sacre sau prevăd cazurile în care intervenţia divină este manifestă.

În legile regale, **pedeapsa cu moartea,** foarte frecvent pronunţată, era concepută cu ceva consacrat zeilor: *sacer esto* alcătuieşte o formulă care revine ca un refren teribil. Vinovatul de o infracţiune nu mai aparţine comunităţii oamenilor, ci zeilor. Pedeapsa nu are deloc un caracter cu adevărat moral, ci reprezintă constatarea unui fapt religios. Moartea vinovatului şi a tot ceea ce participă la întinarea săvârşită de el, constituie o măsură de apărare, nu o pedeapsă morală.

Erau pedepsiţi cu moartea cei care furau în timpul nopţii şi incendiatorii, debitorul solvabil care nu-şi putea achita datoria după ce era întemniţat 60 de zile, cel care depunea mărturie falsă precum şi judecătorul acuzat (şi dovedit) de corupţie.

Pentru alte infracţiuni, pe lângă **amenzi,** se aplica şi *legea talionului.* Apelul la talion nu era niciodată decât o soluţie disperată; pentru a-l evita, legea stipula cifre precise, de pildă, „daune şi interese" în valoare de trei sute de sesterţi împotriva oricui ar rupe un os al unui om liber şi de o sută cincizeci dacă victima era un sclav.

---

[1] *Legea celor XII Table* n-a fost niciodată abrogată, rămânând în vigoare timp de 11 secole, bucurându-se de cea mai mare autoritate morală şi civilă. Cicero confirmă că, şi în şcoli, chiar după patru secole de la publicarea lor, elevii erau obligaţi să înveţe pe de rost textul acestui monument juridic.

[2] *„Morţii să nu fie înmormântaţi sau incineraţi în interiorul cetăţii"; „Femeile să nu-şi radă sprâncenele şi să nu se jeluiască la înmormântări"*

[3] Vezi: **Pierre Grimal,** *op. cit.*, p. 133

Uneori putem descoperi pe viu munca legislatorului şi observăm cum noţiunea de **responsabilitate** se separă concomitent de cea de **reparaţie** şi de cea de **sacrilegiu.** Astfel, furtul recoltelor „obţinute cu ajutorul plugului", dacă are loc noaptea, determină consacrarea vinovatului zeiţei Ceres şi forma supliciului (culpabilul, legat de stâlp, este bătut cu vergile până ce survine moartea) are o valoare rituală; însă aceeaşi crimă comisă de către un copil provoacă numai bătaia cu vergile, în urma hotărârii pretorului şi înapoierea echivalentului sau achitarea dublului acestui echivalent.

Astfel, **sancţiunea pecuniară** însăşi, în cazul copilului, succedaneu cu al sacrificiului adus zeiţei Ceres, ia forma de pedeapsă în măsura în care depăşeşte valoarea reală a pagubei pricinuite.

În prima perioadă a Republicii (secolele IV-III î.Hr.) la prevederile în vigoare ale *Legii celor XII Table* se adaugă legile votate în adunările poporului pe centurii, totodată continuând să se exercite şi autoritatea pontifilor în interpretarea legilor şi în rezolvarea diferitelor chestiuni de drept. În general, prevederile dreptului roman la această dată urmăreau apărarea numai a proprietăţii cetăţenilor romani (*jus quiritum; quiris* – „cetăţean roman"), şi numai reglementarea raporturilor dintre aceştia.

A doua perioadă a Republicii (secolele II-I î.Hr.) a fost şi epoca de intensă activitate de elaborare a dreptului roman; asupra acestuia s-au exercitat influenţe atât ale dreptului grecesc şi elenistic, cât şi ale retoricii greceşti şi filosofiei elenistice.

Are loc acum o raportare netă a dreptului civil (*jus civile* – aplicat numai cetăţenilor romani – *cives*) de *jus gentium,* „dreptul popoarelor", valabil pentru ţările supuse. Se stabileşte o distincţie clară între „posesiuni" şi „proprietate", se introduce clauza „bunei-credinţe" (*bona fides*) iar în dreptul familiei asistăm la o progresivă diminuare a autorităţii capului familiei (*pater familias*). O schimbare notabilă priveşte jurisprudenţa în legătură cu care N.A. Maşkin afirma: *„La sfârşitul Republicii, jurisprudenţa a ieşit de sub competenţa pontifilor, s-a transformat într-o disciplină specială, studiată şi elaborată de specialişti ...*[1]"

[1] N.A.Maşkin, *Istoria Romei antice*, Editura de Stat, Bucureşti, 1951

În prima perioadă a Imperiului (sec. I-II d.Hr.), sunt de luat în seamă legile date de Augustus care urmăreau restabilirea moralei şi restaurarea obiceiurilor strămoşeşti, prin consolidarea familiei şi obligativitatea căsătoriei pentru senatori şi cavaleri, prin măsuri în defavoarea celibatarilor şi **pedepsirea** severă a adulterului. Deosebit de severe erau şi măsurile legislative privind situaţia sclavilor. În ce priveşte inovaţiile legislative ale secolului I d.Hr., de menţionat este puterea de lege pe care o capătă în dreptul civil hotărârile Senatului (*constitutiones*) sau ale împăratului.

Secolele următoare (îndeosebi III şi IV) au însemnat epoca clasică a dreptului roman. În această perioadă se clarifică unele principii de bază (principiul bunei-credinţe şi cel al egalităţii – *eaquitas*); şeful familiei îşi pierde dreptul de a-şi vinde copiii; devine radicală distincţia drept civil – drept al popoarelor; apar manualele de drept şi marii juriştii – Labeo, Capito, Proculus, Iulianus, Gaius şi prefecţii pretorului Papinianus, Paulus, Ulpianus – precursorii momentului de culme[1] a dreptului roman pe care, în secolul al V-lea l-a însemnat opera legislativă a lui Iustinian.

Începând din 149 î.Hr. completul de judecată va fi compus din judecători permanenţi; procesul se desfăşura sub cerul liber, în piaţă, în Forum, şedinţele de judecată se ţineau numai în anumite zile considerate a fi propice (*dies fasti*); **pedepsele** constau în mod frecvent în **amenzi**; în caz de **condamnare la moarte**, pedeapsa era uneori comutată în permisiunea acordată condamnatului de a pleca în **exil** voluntar. *„Formularea sentinţei nu aparţinea pretorului, ci unui judecător (arbiter), asupra căruia părţile cădeau de acord"* (H.Lamer).

O funcţie foarte importantă în aplicarea corectă a legilor continuă să o deţină juriştii (primul jurist de renume a fost Sextus Aelius Paetus) persoane care se dedicau studiului dreptului şi care acordau asistenţă juridică judecătorilor, fie prin redactarea actelor, fie prin consultaţii. *„Sursele care au dat dreptului roman cele mai originale caracteristici şi care totodată explică viabilitatea şi flexibilitatea sa au fost legile (leges), decretele, edictele magistraţilor şi interpretările juriştilor"*[2].

---

[1] **O.Drimba**, *op. cit.*, p. 249

[2] **R.Barnes**, (cit. de O.Drimba, *op. cit.*, vol. 3, p. 252)

De împăratul Iustinian I (527-561) se leagă cea mai completă şi mai importantă codificare şi sistematizare a dreptului. Această vastă compilaţie – *Corpus juris civilis*[1] - cuprinde: *Codex Justinianus* – o culegere de „constituţii" imperiale, decrete şi reguli juridice grupate pe materii, adunate din vechile coduri (Codex Theodosianus, Codex Hermogenianus etc.); *Instituţii* – un tratat didactic cuprinzând principiile fundamentale ale dreptului roman; *Digeste* sau *Pandecte* – culegere de extrase din scrierile vechilor jurisconsulţi celebri şi cărora li s-a conferit putere de lege şi *Novele* – constituţii care completează legile promulgate mai târziu de Iustinian I şi urmaşii săi.

Corpus juris civilis a eliminat elementele considerate anacronice la acea dată şi a legiferat în schimb cutume care între timp intraseră în uz. Importanţa lui constă în faptul că a consemnat şi păstrat pentru posteritate principiile de bază ale dreptului roman şi metodele prin care acestea au fost aplicate în practica judiciară.

Secţiunea 3: Sancţiunea juridică în dreptul bizantin, la popoarele germanice şi în dreptul islamic

§1: *Dreptul bizantin*

Civilizaţia şi cultura bizantină s-au constituit ca o *„sinteză a tuturor elementelor politice, religioase, intelectuale ale lumii antice în declin: tradiţie latină, elenism, creştinism, cultură orientală"*[2].

De-a lungul a unsprezece secole, Imperiul bizantin şi-a creat o monarhie absolută şi o administraţie puternic centralizată, a conservat tradiţiile clasice – cultura greacă şi dreptul roman – cărora le-a integrat elemente orientale, devenind o componentă importantă a culturii medievale europene în totalitatea ei şi singurul stat din Europa Evului mediu timpuriu[3].

În prima perioadă a istoriei sale (330-610) caracterul civilizaţiei şi culturii bizantine este prevalent latin. Predominant latin era Imperiul,

---

[1] Denumire dată în sec. XVI

[2] **Louis Brehier**, *Les insitutions de l'empire byzantin*, A. Michel, Paris, 1970. de acelaşi autor, *„Vie et mort de Byzance* „ – A.Michel, Paris, 1969

[3] Pe larg, **O.Drimba**, *op. cit.*, vol. IV, p. 212-365

nu cultura. Este perioada aşa-numitei diglosii greco-latine: latina era limba statului, a civilizaţiei, în timp ce greaca era limba culturii.

În primele sale secole istoria Bizanţului[1] este de fapt istoria jumătăţii răsăritene (*Pars Orientalis*) a Imperiului roman, - după împărţirea hotărâtă de Theodosius I, în 395.

A doua perioadă a istoriei bizantine (610-1081) este epoca clasică a acestei civilizaţii care îşi câştigă acum pe deplin un caracter grecesc, un caracter original propriu-zis "bizantin". Acum se pun şi se consolidează bazele statului bizantin medieval cu accentuate tendinţe de dezvoltare în sens feudal.

În Imperiul bizantin sursa dreptului era împăratul. El era judecătorul suprem iar judecătorii pronunţau sentinţe în numele său. În această calitate el judeca în cadrul consiliului suprem (*consistorium principis*) şi emitea rescripte, hotărâri sau răspunsuri la consultaţiile solicitate de judecători sau de cetăţenii statului.

Privitor la legislaţie, în raport cu cea romană, cea bizantină capătă –sub influenţa doctrinelor stoice, neplatonice şi creştine – un caracter mai umanitar. Codul penal limitează **pedeapsa cu moartea** la cazurile de adulter, omucidere şi practica vrăjitoriei; suprimă supliciul crucificării şi interzice însemnarea cu fierul roşu a condamnaţilor la munca în mine. În sec. VI **pedepsele maxime** obişnuite erau: exilarea la marginea Imperiului (de obicei în Crimeea), confiscarea bunurilor, amenzile şi internarea într-o mănăstire. Dreptul de azil într-o mănăstire fusese limitat de Iustinian la cazul datornicilor insolvabili – dar nu şi la debitorii fiscului – şi la sclavii maltrataţi de stăpânii lor.

În sec. VIII se introduc **pedepse corporale** – biciuirea şi punerea în lanţuri. **Pedeapsa capitală** se aplică acum doar în caz de omucidere, trădare sau adulter. Adeseori pedeapsa cu moartea era înlocuită cu mutilarea (tăierea nasului, a limbii, a mâinilor, scoaterea ochilor) – acte de cruzime aplicate cele mai adeseori din răzbunări politice. **Mutilarea** – pe care victimele o preferau pedepsei capitale – era o măsură adoptată în multe ţări din lumea orientală, unde asemenea orori erau, de secole,

---

[1] Termenii Bizanţ şi bizantin sunt de origine modernă, datând din sec. XVII. În realitate „*Romania* este una din denumirile medievale ale Imperiului pe care noi îl numim convenţional bizantin. Oficial, acest Imperiu purta numele de *Basileia ton Romaion*, Împărăţia Romanilor..." (**N.S. Tanaşoca**, „*Literatura Bizanţului*" Studii, Antologie, traduceri şi prezentare- Editura Univers, Bucureşti 1971

practici curente. **Suplicii** se aplicau chiar şi pentru simple contravenţii membrilor corporaţiilor constantinopolitane. Chiar şi demnitari dintre cei mai înalţi puteau fi biciuiţi în public[1]. **Tortura** se aplica rar – şi numai sclavilor, sau în unele cazuri de adulter, de fraude fiscale sau de crimă de les-majestate.

Închisorile nu erau propriu-zis nişte penitenciare, ci locuri de detenţiune preventivă în aşteptarea procesului, sau – pentru condamnaţii la moarte – în aşteptarea execuţiei.

Furtul era pedepsit cu severitate. Hoţul prins în flagrant delict trebuia să plătească cuadruplul valorii obiectelor furate. Celui care fura un cal aparţinând armatei i se tăia mâna; în caz de recidivă era spânzurat. Dacă pentru a fura dăduse foc casei, era ars de viu. Iar hoţul care opera armat în timpul nopţii, era condamnat la muncă silnică pe viaţă într-o mină a statului.

În ultimele două secole ale Imperiului au fost introduse – după **duelul judiciar** şi **ordaliile;** ele s-au aplicat numai în cazuri excepţionale.

§2: *Sancţiunea în dreptul popoarelor germanice*

Originea popoarelor germanice este reprezentată de fuziunea populaţiei neolitice locale cu elemente etnice indo-europene situată, între 1200-1000 î.Hr. în zona din sudul Suediei, peninsula Iutlanda şi teritoriul Germaniei Septentrionale cuprins între gurile fluviilor Weser şi Oder. După o mie de ani, germanii ajunseseră până la Vistula în est, până la Rhin în vest, în sud atinseseră linia Dunării Superioare, iar la nord ocupau aproape jumătate din peninsula Scandinavă[2].

Numele de germani, care era cel al unui singur grup de populaţii[3], n-a fost adoptat de germanii înşişi ca o denumire generală chiar dacă

---

[1] De exemplu, eparhul Constantinopolului a fost biciuit în 766 în piaţă din ordinul împăratului Constantin al V-lea

[2] Cf. **O. Drimba**, *op. cit.*, vol. IV, p. 92

[3] „Numele de Germania ar fi nou şi dat de puţin timp"; un trib germanic de pe teritoriul Belgiei actuale, tungrii, „s-ar fi chemat atunci germani; numele acesta dat însă, numai unei semiţii, nu al neamului întreg, s-a răspândit încetul cu încetul" (Cf. **Publius Cornelius Tacitus,** *„Despre originea şi ţara germanilor"* (trad. T.A.Naum). în „Opere" I, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1958, pentru Dezvoltări, idem „Anale", în: „Opere", III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

ei erau conştienţi de omogenitatea lor în ceea ce priveşte limba, obiceiurile şi credinţele religioase.

Denumirea de „germani" au dat-o, pentru prima dată romanii germanilor occidentali[1]. Asemenea transpoziţii de nume sunt frecvente: francezii îi numesc pe germani *allemands,* după tribul germanic al alemanilor; germanii îi numeau pe celţi *walchen,* de la numele tribului celt *volcae;* iar istoricii bizantini (îndeosebi Procopius), prin numele de germani îi indică pe franci[2].

În legătură cu administrarea justiţiei la vechii germani, *„în timp de pace nu exista un magistrat comun, ci şefii regiunilor şi ai cantoanelor împart dreptatea printre ai lor şi potolesc neînţelegerile"*[3]. Nu se cunoaşte însă dacă părţile în cauză puteau fi constrânse să se prezintă în faţa acestor şefi şi să accepte hotărârile lor; în această privinţă *„se pare că nu existau alte mijloace în afară de presiunea opiniei publice"*[4].

Un secol şi jumătate mai târziu, s-a constituit o instanţă judiciară: **adunarea populară a războinicilor** alegea un număr de judecători care, însoţiţi fiecare de câte o sută de membri ai tribului, străbăteau satele, judecau cauzele private şi îl obligau pe vinovat să plătească o **despăgubire,** în cai sau în capete de vite, după gravitatea culpei. Despăgubirea – al cărei cuantum era stabilit fie de cutumă, fie de judecător, era plătită celui care câştigase cauza; sau în caz de omucidere, familiei victimei. Cel care nu se prezenta la judecată, sau cel care nu plătea despăgubirea şi amenda (care revenea regelui sau comunităţii[5] era proscris şi putea fi ucis de oricine. Adunarea generală, în plen, se ocupa numai de crimele sau de delictele grave, pronunţând sentinţa de pedeapsă capitală. Tacitus relatează că, *„pe trădător şi pe*

---

[1] Posidonios – secolul i î.Hr. – dar popularizat de Caesar

[2] Vezi: **Emil Nack,** *Germania* (trad. it.) – Ed. La Scuola, Brescia, 1972

[3] **Caius Iulius Caesar** – *Războiul gallic,* Trad. şi note de J.Vilan-Unguru, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1964

[4] Cf. **E.A. Thomson** – *Una cultura barbarbical. I. Germani* (trad. it.) –Laterza, Bari, 1976. De acelaşi autor, *The Visigots în the time of Ulfila,* Clarendon Press, Oxford, 1966

[5] „Cu un număr hotărât de boi şi de oi se răscumpără chiar şi uciderea de om şi despăgubirea o ia toată casa (ginta sau tribul), ceea ce este spre folosul obştesc" (**Tacitus,** *op. cit.,* XXI, 1, idem, XII, 2-3).

fugarii de oaste îi spânzură de copaci, pe mişei, pe fricoşi şi pe sodomiţi, îi îneacă în nămolul bălţilor, zvârlind peste ei o lesă de nuiele"[1].

Pedepsirea unui ucigaş în schimb, nu era de competenţa statului. Dacă acuzatul se declara nevinovat trebuia să se disculpe în faţa a 12 juraţi – membri ai gintei – care se pronunţau asupra conduitei lui din trecut. În ultimă instanţă, acuzatul putea apela la judecata zeilor, - la ordalii sau la duelul judiciar[2].

Specificul sancţiunii juridice în rândul popoarelor germanice este evidenţiat mai mult dacă analizăm fiecare popor în parte.

1. Astfel, la **vandali,** pronunţarea unei sentinţe într-un delict politic era rezervată regelui, în calitatea sa de reprezentant al adunării poporului. **Sistemul de pedepse** era un amestec de forme romane şi vandale: amenzi, confiscarea averii, exilarea (în Sardinia, Corsica, Sicilia sau în deşertul african).

Adulterul bărbatului nu era niciodată sancţionat; în schimb, femeia adulterină era expusă nudă în public. Între **pedepsele corporale,** prima era **biciuirea** – rezervată îndeosebi sclavilor şi catolicilor recalcitranţi. O altă pedeapsă – aplicată vandalilor care intrau într-o biserică catolică - era **rasul capului**. Pentru delicte mai grave existau felurite **mutilări:** tăierea nasului, a urechilor, a mâinilor, a picioarelor, smulgerea limbii sau orbirea. Aceste orori erau inspirate din procedura orientalilor dar folosite în mod curent şi în Bizanţul acelui timp. Pentru crima de înaltă trădare era prevăzută **pedeapsa capitală,** - prin spânzurare, decapitare, arderea de viu, înecare sau aruncarea la fiare sălbatice.

2. Prima lege scrisă a unui popor germanic a fost redactată de **vizigoţi** (către anii 470—480): *Codul lui Euric,* regele care îşi avea capitala la Toulouse. Importanţa acestui cod constă în faptul că arată pătrunderea masivă a dreptului roman în legile germanilor din perioada migraţiunilor.

---

[1] **Idem,** *op. cit.*, XII, 1

[2] Probă judiciară proprie vechilor germani, interzisă de Biserica creştină abia în 1215. Ludovic cel Sfânt a abolit ordaliile în 1238 iar în 1258 şi duelul judiciar – care a continuat să fie practicat – deşi din ce în ce mai rar – până în secolul XVI

3. Tradiţiile orale au stat şi la baza legilor scrise ale regilor **anglo-saxoni**. Aceste legi erau scrise de către preoţi creştini în limba anglo-saxonă, dar cu alfabet latin.

În legile regelui saxon Ine din Wessex (aproximativ 690) găsim prevederi în legătură cu sancţionarea unor fapte. De exemplu:

„Dacă un copil nu va fi botezat în răstimp de 30 de zile de la naştere, părintele va plăti 30 de şilingi compensaţie. Dacă însă moare fără a fi botezat, el va plăti drept compensaţie tot ce posedă".

„Dacă cineva fură fără cunoştinţa soţiei şi copiilor săi, va plăti o amendă de 60 de şilingi. Dacă însă fură cu ştiinţa întregii sale familii, vor fi aduşi cu toţii în sclavie".

„Dacă un hoţ este prins asupra faptului, el va ispăşi cu moartea sau viaţa îi va fi răscumpărată plătind Wergeld[1].

„Dacă cineva ucide un străin, regele va primi două treimi din Wergeld, iar fiul şi rudele sale o treime"[2].

Pedepsele obişnuite în lumea anglo-saxonă erau: amenda, biciuirea, aducerea în stare de sclavie şi pedeapsa capitală. Întemniţarea nu era prevăzută în nici o situaţie.

4. La **franci**, în forma sa cea mai veche, redactată de către *Clovis (486-496)* cea mai importantă lege este *Legea salică,* care cuprinde aspecte arhaice de drept cutumiar. Din aceasta vor deriva legile altor popoare germanice din centrul Europei (secolele VII - IX):

5. În lumea **ostrogoţilor,** regele Theodoric, prin al său Edict[3] încearcă să menţină vechile instituţii romane şi acelea rezultate din normele de drept elaborate în provinciile romane. Privitor la **regimul sancţionator,** câteva exemple sunt edificatoare: „Creditorul care acceptă cu titlu de gaj copii ai unor oameni liberi, să fie trimis în surghiun"; „Părinţii care împinşi de foame îşi vând proprii lor copii ca să aibă cu ce se hrăni, să nu fie lipsiţi de condiţia lor de oameni

---

[1] Parte din despăgubirea ce era plătită de vinovat care revenea cu titlu de amendă, regelui sau comunităţii

[2] La normanzi, *Wergeld*-ul obligatoriu pentru omucidere era plătit în părţi egale de ucigaş, de rudele lui paterne şi de cele materne. Prima ţară scandinavă care a abolit prin decret regal obligaţia rudelor la plata *Wergeld*-ului a fost Danemarca (cf. **O.Drimba**, *op. cit.*, vol. IV, p. 145)

[3] *Edictul lui Theodoric* cuprinde 154 de capitole privind dreptul public, dreptul penal şi – într-o mică măsură – dreptul privat.

liberi"; „Bărbaţii adulteri şi femeile adultere a căror vinovăţie a fost dovedită la judecată, să fie pedepsiţi cu moartea; cel care a fost unealta acelui delict, sau cel care a avut cunoştinţă despre adulter, să fie pedepsit în acelaşi fel"; „Cine dă adăpost pentru a se comite adulterul, precum şi cel care convinge o femeie să săvârşească acest delict, să fie pedepsit cu moartea".

6. La **longobarzi,** *„Edictul lui Rothari"* (643) se constituie într-un adevărat cod de legi. Promulgat „cu consimţământul principalilor demnitari şi al întregii glorioase armate", Edictul îmbracă vechile tradiţii şi credinţe religioase germanice cu concepţii mai noi. De exemplu, legea îl condamnă pe cel ce crede în vrăjitoare, dar şi pe războinicul care mai poartă asupra sa talismane sau ierburi aducătoare de rău (cap. 179). *Edictul lui Rothari* înlocuieşte ordaliile cu duelul judiciar – când disputa s-a ivit între oameni liberi – sau cu „mărturie sub jurământ" – când este vorba de alte categorii sociale. De asemenea, - tot ca un progres remarcabil-, „Edictul" înlocuieşte „răzbunarea sângelui" – cu plata unei despăgubiri în bani (*Wergeld),* al cărei cuantum este stabilit în funcţie de calitatea persoanei lezate. Astfel, pentru uciderea unui ţăran liber *Wergeld*-ul era de 200 de solzi de aur, pentru un om semiliber – 60, pentru un serv de casă – 50, pentru un porcar – 50 etc.

Pedeapsa cu moartea era prevăzută pentru uneltire contra vieţii regelui, provocări de răzvrătire în armată, dezertare de pe câmpul de luptă, introducerea unui duşman în ţară, uciderea stăpânului de către un serv, acordarea de ajutor unui condamnat la moarte, uciderea soţului de către soţia sa precum şi pentru adulter. Cu tăierea mâinii – pedeapsă recunoscută de alte legislaţii vechi germanice - erau pedepsiţi falsificatorii de monedă.

Regii care i-au urmat lui Rothari au amplificat acest *Edict.* Regele Liutprand a adăugat 153 de capitole noi – *„atenuând în diferite puncte părţile prea severe, înlocuind pedeapsa cu moartea prin întemniţare în închisori subterane, însemnarea cu fierul roşu, biciuirea şi alte pedepse mai mici"* (Fed. Rancoroni).

Legile longobarde au fost pozitiv apreciate de istorici. *„Dreptul longobard a supravieţuit timp îndelungat şi după renaşterea dreptului roman în sec. XII. Aplicarea lui este atestată în Italia Septentrională*

până în sec. XV, iar în Italia Meridională, până la sfârşitul secolului al XVII-lea"[1].

7. La **vikingi,** după pronunţarea sentinţei de condamnare, aplicarea ei îi revenea reclamantului – fapt imposibil în practică dacă cel condamnat era mai puternic. De cele mai multe ori pedeapsa pronunţată lua aspectul unei reparaţii pentru daunele cauzate, chiar în cazul unui omor.

Pedeapsă cea mai gravă era **surghiunirea;** bunurile condamnatului puteau fi atunci confiscate de oricine.

Mult timp, legile vikingilor n-au cunoscut pedepsele corporale. Tortura şi mutilările n-au apărut în lumea scandinavă decât târziu, în timpul Evului mediu creştin – şi întrucâtva ca un rezultat al raporturilor acestei lumi nordice cu Bizanţul şi cu Occidentul Europei[2].

§3: *Sancţiunea în dreptul islamic*

Dreptul islamic (*saria*) nu este reprezentat de un ansamblu sistematic de legi şi de practici judiciare. Sfera sa de cuprindere este mult mai mare: prescripţii etice, norme de comportare socială, de igienă şi de ritual religios. *Saria* nu este legea ci, legea ideală: *„semnificaţia cuvântului nu se limitează la lege, la drept ci adeseori este mai amplă, apropiindu-se de sensul de <revelaţie>"*[3].

Acest ansamblu de norme este stabilit, în primul rând în textul *Coranului,* completat ulterior pe baza tradiţiilor *hadit*[4] , iar în perioada secolelor VII-XIII a fost dezvoltat şi enunţat în principiile de jurisprudenţă ale diferitelor şcoli de drept.

---

[1] **R.Remeo, G.Talamo** – *Documenti storici,* Acura di. Vol. I, II, Medioevo Nuova edizione – Loscher. Torino, 1979

[2] Pe larg, **O.Drimba,** *op. cit.*, p. 141-149

[3] **W.M.Watt** – *The influence of Islam on Mediaeval Europe* – Edinburgh Univ. Press, Edinburgh, 1970

[4] *Hadit* este relatarea a ceea Muhammad „ a spus" în legătură cu o problemă de drept. Începând din sec. IX s-au compilat mari culegeri de *hadit.* Cea mai amplă este cea a lui al-Buhari, cuprinzând circa 7300 de hadit pe 2762 de teme diferite, tratate în 3450 de secţiuni.

În dreptul islamic sentințele erau pronunțate de califi sau de guvernatorii provinciilor; mai târziu, aceştia au delegat ca judecători anumiți funcționari care n-aveau o pregătire juridică specială, dar care trebuiau să interpreteze sau să completeze prescripțiile coranice, fără ca hotărârile lor să aibă putere de lege.

Sistemul pedepselor nu avea o concepție de ansamblu ci cuprindea reglementări bazate pe texte coranice sau pe *hadit.* De exemplu, rebeliunea şi orice act care tulbura ordinea publică puteau fi pedepsite în mod cu totul arbitrar. Omuciderea sau rănirea voluntară dădeau familiei victimei dreptul la răzbunare conform „legii talionului"[1]; dar – spre deosebire de obiceiul consacrat în societatea arabă preislamică – vendeta putea lovi numai pe cel vinovat, nu şi pe orice membru al familiei sau tribului său. Dreptul islamic căuta să înlocuiască vendeta prin plata unui preț de răscumpărare *(dija)* – dar numai pentru primul omor, nu şi în caz de recidivă[2], căci *Coranul* recomandă să fie bine în locul răului (*XXIII,* 98); promițând celui ce iartă fericirea raiului (II, 128).

Adulterul (nu însă şi concubinajul) era pedepsit – mai puțin aspru decât în legislația ebraică- cu 100 lovituri de bici, pentru amândoi vinovații (IV, 19). Cu lovituri de bici era pedepsit şi cel care consuma vin sau băuturi fermentate. Pentru apostazie însă era prevăzută pedeapsa cu moartea.

Remarcăm, pe de o parte, în legislația islamică, influența evidentă a preceptelor etico-religioase, iar pe de altă parte, rolul central în societatea islamică a dreptului şi jurisprudenței.

---

[1] *Legea talionului* admisă de *Coran* (II, 173) a funcționat din totdeauna în Arabia

[2] Spre deosebire de *Pentateuchul* evreilor, *Coranul* distinge între omorul voluntar şi cel din imprudență – care exclude vendeta, înlocuind-o cu plata prețului de răscumpărare

Secţiunea 4. Teologia creştină şi sancţiunea juridică în Evul Mediu

§1: *Filosofia creştină a Evului Mediu*

În societatea medievală, bazată pe forţa şi pe ideea că „forţa face dreptul", s-a resimţit, poate mai mult ca în alte epoci, exigenţa de justiţie.

Pentru mulţi oameni, era clar că forţa, nu numai că nu coincidea cu dreptul, ci prea deseori îl contrazicea şi chiar îl elimina[1]. Ceea ce caracteriza sub acest raport Evul Mediu era tocmai o atitudine de adevărată venerație a legii ca aspirație spre o justiție ideală.

O dată cu răspândirea creştinismului, religia creştină – ce devine dominantă – îşi instituie o filozofie proprie, care va domina gândirea multă vreme. La constituirea ei au stat şi concepte împrumutate din filosofia antică grecească, neoplatonism dar şi tradiţia iudaică.

Filosofia medievală europeană a fost dominată de două mari curente: **apologetica şi patristica.**

1. Apologeţii (Justin, Tertulian, Tatian) sunt primii apărători ai creştinismului, iar apologiile – *„expuneri parţiale ale credinţei creştine şi tentative de justificare în faţa filosofiei greceşti"*[2]. Ele erau totodată şi „pledoarii juridice" menite să obţină de la împăraţii romani recunoaşterea dreptului legal al creştinilor la existenţa într-un imperiu păgân.

Patristica, la rândul ei, *„numeşte ansamblul operelor creştine care datează din vremea părinţilor bisericii" şi care trebuiau să „prezinte patru caracteristici: ortodoxia doctrinară, sfinţenia în viaţă, aprobarea bisericii şi vechimea"*[3].

2. Dintre reprezentanţii **patristicii, Aureliu Augustin** (354-430) abordează numeroase şi variate probleme de drept, expunând, în acest sens, un punct de vedere original.

---

[1] **O.Drimba,** *op. cit.*, vol V, p. 348
[2] **Etienne Gilson,** *La Philosophie au Moyen-âge*, Paris, Payot, 1962, p. 15
[3] **Ibidem,** p. 11

Pentru Augustin, justiția nu este altceva decât Dumnezeu, este ceea ce Dumnezeu vrea. Este ordinea lui în creația sa, pentru că Dumnezeu a vrut ca toate lucrările să fie perfect ordonate.

Dumnezeu este izvorul Adevărului, este temelia existenței și principiul binelui. El este infinit și creează lumea din nimic, fiind atotputernic[1]. Cheia doctrinei sale despre drept este Dumnezeu: *„... nu cunoaștem adevărata dreptate lăuntrică, care nu judecă după obicei, ci după legea prea dreaptă a Atotputernicului Dumnezeu"*[2].

Filosofia clasică consideră că dreptul trebuie să fie just. Justiția înseamnă a da „fiecăruia ce i se cuvine". Augustin se întreabă, ce fel de justiție este aceea care nu-i dă mai întâi lui Dumnezeu, autorul și stăpânul lucrurilor, onoarea și respectul care i se cuvin? Aceasta nu este decât o justiție falsă, viciată, căci rațiunea nu poate comanda curajului și simțurilor, dacă mai întâi nu ascultă de Dumnezeu.

Acordând dreptului un loc minor în „cetatea terestră", Augustin spune că legile de origine profană nu pot pretinde că sunt juste, ele sunt în mod esențial nejuste; totuși, ele trebuie ascultate, respectate. În trecerea lui pe pământ, creștinul trebuie să se folosească de statul profan și de legile sale. Supunându-se împăratului, creștinul știe că prin aceasta se pleacă în fața legii eterne, căci ordinele tiranilor, oricât de injuste și rele ar fi, au o rațiune ascunsă, au un sens în istoria salvării omului.

Recomandând supunerea în fața împăratului, Fericitul Augustin înlătură aureola că acesta ar fi încarnarea justiției și afirmă primatul justiției creștine, întemeiată pe cele trei legi: **legea naturii,** impusă de Dumnezeu, **legea mozaică** și **legea lui Hristos.**

3. Toma D'Aquino *(1225-1274)* a jucat un rol considerabil în gândirea epocii; el a reabilitat concepția lui Aristotel.

---

[1] **Ion Craiovan** – *Introducere în filosofia dreptului.*, Ed. ALL BECK, București, 1998, p. 29

[2] **Fericitul Augustin**, *Mărturisiri* (trad. N.Barbu), Editura Institutului Biblic, București, 1985, III, VII, 13

În gândirea lui, legea pozitivă ocupă un loc important. În această problemă, va relua concepția lui Aristotel:

a) asupra necesității legilor pozitive umane; legea este necesară nu numai ca un remediu împotriva viciilor omului, ci este o necesitate prin natura însăşi a omului, care este social şi destinat în mod natural a trăi într-o ordine politică;

b) asupra originii legii, care provine, după regimul politic, de la monarh, elita bogaților sau elita înțelepților, deci în mod natural din comunitățile politice;

c) asupra continuității legii; este o prelungire a dreptului natural; ea derivă din legea naturală *per modum conclusionum* sau *per modum determinationis,* după cum legea umană reprezintă rezultanta premiselor lui *lex naturalis,* drept concluzie a unui silogism, sau este o specificare mai mare a ceea ce este deja afirmat în genere în legea naturală;

d) asupra calității legii umane pozitive, care trebuie să fie nu numai justă, dictată pentru binele comun al poporului pentru care este făcută, ci şi adaptată circumstanțelor de timp şi loc, de vreme ce vrea să fie expresia unui drept natural schimbător; e) asupra autorității legii umane; legea umană, având rădăcini în natură, trebuie să fie urmată, preceptele sale obligă conştiința, căci ea creează justul. *"Autoritatea legii nu este decât condițională, legea nu este lege, nu merită acest nume dacă nu îndeplineşte rolul său de a fi expresia dreptului; când sfârşeşte a îndeplini această funcție, ea trebuie schimbată"*[1].

Opera lui d'Aquino este considerabilă. Cea mai importantă şi cea mai cunoscută lucrare a sa *Summa*[2] *theologiae,* este o sinteză care rezumă ansamblul cunoştințelor referitoare la teologie, adică la cunoaşterea revelației creştine.

Asupra acestei lucrări, Michel Villey s-a pronunțat astfel: *„Cantitatea de erudiție prezentă în „Summa theologiae" este de o amplitudine prodigioasă... Dar geniul lui Toma d'Aquino triumfă*

---

[1] Vezi: **C.Stroe, N.Culic,** *op. cit.*, p. 94

[2] *Summa, ea* = partea cea mai de sus; de aici esențialul, rezumatul unui întreg (Cf. **P. Malaurie,** *Antologia gândirii juridice*" Editura Humanitas, Bucureşti, 1997

asupra atâtor cunoştinţe în arta de a concilia toate tezele contradictorii... ceea ce dă fiecărei pagini din ***Tratatul de legi*** *vivacitatea unei piese de teatru. este mişcarea dialectică: asupra fiecărei probleme se confruntă afirmaţiile opuse, cel puţin în aparenţă, ale autorilor vechi, pentru ca imediat sinteza să rezolve conflictul într-o nouă ţâşnire de lumină"*[1].

§ 2: Sancţiunea juridică în Evul Mediu

Ceea ce caracteriza justiţia medievală era excesiva funcţionare a autorităţii judiciare, fapt ce conducea la o permanentă incertitudine şi dezordine, cauzată de coexistenţa unor principii juridice contradictorii derivate din tradiţii diverse.

De altfel – cum remarcă istoricul francez **Marc Bloch**[2], la această dată administrarea justiţiei nici nu era un lucru prea complicat deoarece mijloacele de probă erau rudimentare, recursul la martori era puţin frecvent, funcţia judecătorului se rezuma la primirea jurământului părţilor, la constatarea rezultatului ordaliei sau a duelului judiciar şi la pronunţarea sentinţei.

1. Probele judiciare

Importantă în procedura justiţiei medievale, - care şi-a găsit o largă aplicare ca probă judiciară începând din Evul Mediu, sub influenţa creştinismului şi a ideilor germanice -, proba martorilor întărită prin jurământ reprezenta un act esenţialmente religios, de invocare a divinităţii ca martor sau garant în sprijinul unei afirmaţii făcute de cel ce jură. Jurământul, însoţit întotdeauna de gestul ridicării mâinii drepte, se depunea cu mâna pe altar, pe lance, pe un text sacru sau pe relicve. Naraţiunile hagiografice[3] menţionează multe pedepse miraculoase suferite de sperjur[4].

---

[1] **M.Villey,** *Lecon d'histoire de la philosophie du droit,* Dalloz, 1987

[2] **Marc Bloch,** *La societe feudale* (trad. ital.) –Einaudi, Torino, 1976

[3] „Hagiografie" = ramură a teologiei care se ocupă cu vieţile sfinţilor (Cf. DEX, Editura Academiei, 1984, p. 384)

[4] Vezi: **O.Drimba,** *op. cit.,* vol V, p. 353

Deoarece se acordă o mare importanță mărturisirii inculpatului, de multe ori se proceda la obținerea acesteia prin tortură. Începând din secolul XIII, tortura era aplicată atât în cauze penale cât și civile. S-a mers atât de departe în aplicarea torturii încât, în același secol, papa Inocențiu III a autorizat instanțele civile să întrebuințeze tortura în scopul extirpării ereziilor.

Procedura torturii (*quaestiones per tormenta*) s-a transmis prin dreptul roman și popoarelor barbare. Existau trei grade de tortură, în funcție de statutul social al inculpatului[1] și de gravitatea delictului. Gradul torturii era stabilit printr-o sentință și se efectua în prezența judecătorului și a unui medic.

Preoții, bătrânii, femeile gravide și femeile care își alăptau copiii nu erau supuși torturii. Practica torturii prevăzută în mod legal a durat cel puțin până la sfârșitul secolului al XVIII-lea, când Revoluția franceză a suprimat-o.

2. Ordaliile

Credința oarbă în intervenția divinității pentru a arăta culpabilitatea sau inocența celui învinuit a generat existența unor probe judiciare cunoscute sub numele de „ordalii"[2] sau „judecata lui Dumnezeu".

Se apela la această probă în cazul furtului, asasinatului, vrăjitoriei și adulterului. Cele mai practicate ordalii erau: **proba focului** – acuzatul traversa dezbrăcat prin flăcări, pășea pe jeratec sau pe brazde de plug încinse, ținea în mână un anumit timp o bucată de fier încins, sau i se vărsa în palme plumb topit; **proba apei clocotite** – practicată în Europa medievală de către celți, scandinavi, anglo-saxoni, longobarzi, franci (prevăzută chiar în capitulariile regilor franci), dar și în Tibet, Mongolia, India – consta în scoaterea cu mâna a unui obiect dintr-un vas cu apă clocotită.

Dacă în urma acestor probe, arsurile imputatului, bandajate timp de trei zile, dispăreau, cel în cauză era declarat nevinovat; **proba apei**

---

[1] Tortura era mai atenuată pentru nobili, doctori și minori

[2] În limba engleză: *ordeal*; în germană: *Urtheil* – „judecată". Acest obicei este practicat și azi la unele popoare primitive din Africa, Asia și Oceania.

reci – frecventă la populațiile primitive din Malaezia și Birmania, iar în Evul Mediu la anglo-saxoni, în Franța, Italia, Spania și Germania – consta în aruncarea învinuitului, cu brațele legate de picioare, într-o apă adâncă. Dacă apa îl ținea la suprafață era considerat nevinovat[1]; **proba îngurgitării** (a unor lichide, alimente otrăvite, sfințite sau afurisite) era frecventă la franci, frizoni și anglo-saxoni. De exemplu, dacă o anumită cantitate de pâine și brânză nu putea fi înghițită de acuzat, fără a bea apă, aceasta dovedea vinovăția lui; **proba crucii** era o probă de origine creștină, derivând dintr-o penitență care li se impunea călugărilor; învinovățitul trebuia să rămână imobil, cu brațele întinse deasupra capului în formă de cruce atâta timp cât dura recitarea unui număr de rugăciuni, cea mai mică mișcare pe care ar fi făcut-o era dovada culpabilității. Această probă . autorizată de legile francilor, a rămas în uz până la sfârșitul secolului al IX-lea; **proba sicriului** - practicată la unii primitivi australieni dar și în Germania, Franța, Spania (până în secolul al XVII-lea) și Italia – presupunea ca în fața cadavrului victimei să se perinde toate persoanele care puteau fi bănuite de crima respectivă; dacă la apropierea unuia dintre cei bănuiți cadavrul începea să miște din buze, însemna că acea persoană era vinovatul.

Aplicarea pe scară largă a acestor probe dovedea – cu excepția anumitor cazuri (sugestie mistică, fachirism) credulitatea oamenilor Evului Mediu, atât oamenii simpli cât și oameni cu un oarecare nivel de cultură.

3. O altă formă de „judecată a lui Dumnezeu" era **duelul judiciar.**

Se considera că duelul judiciar exprima voința divinității și de aceea el era probă judiciară esențială cu un evident substrat religios la popoarele germanice.

Veche probă judiciară, în Anglia, duelul judiciar este atestat încă din timpul debarcării normanzilor (1066) urmând să fie interzis în 1819. În Spania, duelul judiciar este oficial autorizat după invazia

[1] În 829, Ludovic cel Pios a interzis această ordalie – care însă, în Franța a fost suprimată definitiv printr-un decret regal numai în 1601. Înecarea vrăjitoarelor, fără a avea o valoare de probă judiciară, a continuat timp de secole sub forma acestei ordalii.

arabă. În Suedia şi Norvegia a fost înlocuit, către anul 1000, cu ordaliile focului, abolite în 1247. În Ungaria, în 1024 se recurgea deja la proba duelului; în 1486, Matei Corvin o interzice în cazul când putea fi înlocuită cu declarațiile martorilor. Prima țară care a abolit duelul judiciar – după Giorgio Levi – a fost Islanda, în 1011[1].

Față de ordalie, duelul judiciar se deosebea prin faptul că el reprezenta o probă judiciară bilaterală, obligându-l şi pe reclamant să caute să-şi dovedească acuza; de asemenea, la procedura duelului se recurgea atât în cauzele penale cât şi în cele civile pe când proba ordaliei era rezervată numai cauzelor penale; în cazul duelului, părțile puteau fi reprezentate şi de către apărători delegați, luptători plătiți, în timp ce ordalia era o probă căreia i se supunea învinuitul direct şi personal.

În Antichitate, când duelul era mai mult o formă simbolică a bărbăției, substratul său religios era destul de estompat.

Mult mai târziu, la germani, duelul era prevăzut şi autorizat de legi ca probă judiciară. La burgunzi avea o valoare de probă decisivă în toate cazurile în care una din părți contesta validitatea jurământului depus de adversar.

Cu timpul, odată cu propagarea principiilor dreptului roman, când se dă preferință martorilor şi anchetei judiciare, duelul judiciar devine mai rar. În secolele XVII-XVIII el se mai practică doar pentru motive „de onoare" şi nu ca probă judiciară. De exemplu, în Franța, ultimul duel judiciar are loc în 1549, în Germania el este interzis din 1902, în Spania din 1908. În Italia, Codul Penal din 1930 prevedea pedeapsa chiar pentru simpla provocare la duel[2].

Ordaliile şi duelul judiciar au contribuit la cel puțin suprimarea unor forme brutale şi implicit primitive de exercitare a justiției frecvente în Evul mediu, ca **vendeta** şi **faida**[3].

---

[1] **Giorgio Enrico Levi**- *Il duello giudiziario*. Enciclopedia e bibliografia, Tip Gino Ciolli, Firenze, 1932

[2] Pe larg. **O.Drimba**, *op. cit.*, vol. 5, p. 358

[3] În limba italiană: *vendeta* – „răzbunare". *Faida* – (din germană *Fehde*) – „conflict, diferend, litigiu, dușmănie"

4. Vendeta, răzbunarea, nu era numai un drept, ci şi o datorie sacră a bărbaţilor familiei celui ucis sau a persoanei care a suferit o lezare, un afront, un prejudiciu. „Răzbunarea sângelui" nu era limitată doar la cazul de omucidere, ci se extindea asupra oricărei daune fizice (chiar adulter, violenţă carnală, răpire de persoană etc.)

Dreptul la vendetă aparţinea numai celui lezat; dar cel care trebuia în primul rând să exercite acest drept era capul familiei. Obligaţia vendetei era prevăzută de cutume până la al şaptelea grad de rudenie (ulterior, redusă până la gradul patru).

„Răzbunarea sângelui" pentru o crimă, un delict sau o ofensă gravă antrena familii întregi. Adeseori duşmănia dintre familiile în conflict – *faida* din cutumele popoarelor germanice – transmitea şi generaţiei următoare obligativitatea vendetei.

Cu timpul, monarhiile feudale au văzut în *faida* o cauză de perturbare a ordinii şi o substituire de competenţe. Drept pentru care, din dreptul de *faida* au fost excluse delictele cele mai uşoare, precum şi cele foarte grave, care priveau persoana regelui şi securitatea statului.

Dreptul de vendetă s-a menţinut şi după apariţia şi organizarea unei autorităţi judiciare, până târziu , în secolul al XV-lea.

În unele regiuni şi oraşe italiene, vendeta s-a menţinut, de exemplu, până în 1624 la Gubbio, sau până în 1714 la Pistoia[1].

5. O formă legalizată de *faida,* de mari proporţii şi la nivelul aristocraţiei, o constituiau *„războaiele private"*. În epoca lui Carol cel Mare legalitatea lor era recunoscută, cu condiţia obţinerii în prealabil a autorizaţiei împăratului şi cu rezerva ca să nu fie întreprinse în anumite localităţi şi în anumite zile ale anului. În Franţa, de exemplu, în 1245, Ludovic IX a stabilit obligativitatea ca seniorul care pornea un război privat să nu înceapă ostilităţile înainte de 40 de zile de la data declaraţiei de război („la Quarantaine du Roi").

---

[1] Vezi: **G.E.Levi**, *op. cit*, p. 70

În epoca feudală, războaiele private devin mai dese şi mai brutale. În numeroase rânduri suveranii – Carol cel Mare (809), Carol cel Pleşuv, Edmond al Angliei, Frederic i Barbarossa, Frederic II – şi conciliile – din Clermont (1095). Troyes (1107), Roma (1119), Reims (1149) – au încercat să le interzică, dar fără succes.

6. În privinţa **sancţiunilor** aplicate de către judecători, putem afirma că acestea erau emanate în urma unui *„judicium Dei"*.

Pedeapsa capitală era spânzurătoarea, aplicată delictelor grave pentru care nu se prevedea posibilitatea de despăgubire, sau când vinovatul n-o putea plăti. Astfel, într-un capitular al lui Carol cel Mare se prevedeau mai multe situaţii în care se putea aplica pedeapsa capitală. De exemplu: „Dacă cineva, nesocotind credinţa creştină, n-a respectat sfântul post mare, să fie pedepsit cu moartea"; „Dacă cineva, ademenit de diavol, a crezut, după obiceiul păgânilor, că un om este un vrăjitor în stare să mănânce oameni, şi pentru aceasta l-a ars şi i-a mâncat carnea, să fie pedepsit cu pedeapsa capitală"; „dacă cineva va fi găsit că este necredincios regelui, să fie pedepsit cu pedeapsa capitală"; „dacă cineva a răpit pe fiica stăpânului său, să fie condamnat la moarte".

Împăraţii carolingieni au stabilit şi alte pedepse corporale care nu puteau fi răscumpărate: amputarea mâinii pentru sperjur, pentru preotul care ar fi folosit mirul în scopuri magice sau pentru falsificatorii de bani. Alte delicte se pedepseau cu scoaterea unui ochi sau cu tăierea nasului. Legea longobardă prevedea pentru hoţi, fie însemnarea cu fierul roşu, fie închisoarea pe timp de 2 sau 3 ani – dar după ce hoţul plătise suma fixată ca despăgubire.

Închisoarea – în locul căreia era preferată de judecător pedeapsa corporală – era considerată ca un loc de detenţiune a imputatului în vederea judecăţii sau în aşteptarea execuţiei. În dreptul canonic, însă, pedeapsa cu închisoarea (de multe ori în mănăstire) era preferată pedepselor corporale.

7. În Evul mediu, Bisericii i se recunoştea o jurisdicţie specială, care depindea de dreptul canonic[1]. Clerul, de orice rang, avea privilegiul de a putea fi judecat numai de tribunalele bisericeşti, el putând să respingă competenţa unui tribunal laic. În afară de clerici, beneficiau de dreptul de a fi judecaţi de justiţia ecleziastică văduvele, orfanii şi cei plecaţi în cruciade.

Justiţia ecleziastică privea atât cauze relative la actele rituale sacre, la bunurile Bisericii, la testamente, la dijma datorată Bisericii, cât şi la cauze în materie penală: cazuri de sacrilegiu, adulter, infanticid, crime comise într-un loc sacru. Cazuri considerate crime contra credinţei creştine (*simonia* – traficul cu lucruri considerate sacre; *vrăjitoria şi erezia*) au dat naştere sinistrei **Inchiziţii**[2] recunoscută prin modalităţile proprii de represiune.

Organizarea, procedura şi jurisprudenţa tribunalelor inchizitoriale au fost precizate de episcopii în concilii provinciale. În cadrul acestora au fost redactate (în sec. XIII-XIV) articole de procedură, directive, manuale care descriau natura şi mecanismul de funcţionare a acestor organisme judiciare[3].

Tribunalele inchizitoriale judecau pe ereticii declaraţi sau pe cei suspectaţi de erezie. Cei care nu se prezentau erau excomunicaţi sau erau aduşi cu forţa la judecată. Inculpatul putea să apeleze la serviciile unui avocat sau se putea apăra singur. În locul probelor aduse de martori, inchizitorii preferau să obţină din partea acuzatului o mărturisire de recunoaştere a vinei. În caz contrar se recurgea la tortură, care , începând cu sec. XIII, odată cu difuzarea principiilor dreptului roman, a fost admisă în procedura justiţiei ecleziastice.

---

[1] Cf. **Joseph Calmette**, *Le monde feodal*, Nouvelle edition („Clio") – Presses Univ. de France, Paris, 1951

[2] Termenul *inquisitio* înseamnă „cercetare, urmărire, anchetare"

[3] Cel mai cunoscut este *Practica Inquisitionis*, elaborat de renumitul inchizitor **Bernard Gui** (1307-1324). Apoi *Directorium inquisitorum*, elaborat de **Nicolas Eymeric**

După interogatoriu, dezbateri, martori, pledoaria avocatului, se pronunța sentința care era luată după deliberarea consiliului (*consuelentes*).

J.Guiraud afirmă că: *„...procedura inchizitorială era mult mai liberă decât cea civilă a timpului său; ea a devansat secolele și i-a făcut pe justițiabilii săi să beneficieze de o instituție pe care noi credem că o datorăm Revoluției franceze"*[1].

Sentințele erau aduse la cunoștința mulțimii într-o adunare publică, solemnă[2] la care inchizitorul convoca autoritățile civile, rude, prieteni și cunoștințe ale celor condamnați.

În cazul în care sentința prevedea pedeapsa capitală, autoritatea laică prelua sarcina execuției: rugul.

Multe pedepse constau în sancțiuni de ordin spiritual, sub forma unor penitențe canonice: abjurări, posturi îndelungate, îndeplinirea unor opere de binefacere, obiecte de cult dăruite unei biserici, pelerinaje la sanctuare mai apropiate sau mai îndepărtate. Alte penitențe aveau un caracter umilitor. Să asiste la slujbe desculț, cu o lumânare în mână, într-un colț al bisericii sau să poarte permanent cusut pe haină un semn distinctiv sau veșminte de formă și culori speciale.

Pedepsele mai severe constau în amenzi, confiscarea bunurilor, demolarea completă a casei, interzicerea de a îndeplinii anumite funcții în viața publică, pierderea drepturilor tatălui asupra copiilor, ale soțului asupra soției etc.

În sfârșit, pe scara gravității pedepselor, se situa închisoarea pe o durată de timp determinată sau pe viață și, pedeapsa cea mai gravă – arderea pe rug.

Nu puține au fost, totuși, decât se crede de obicei, sentințele de achitare. Uneori însă, Inchiziția făcea și procese postume: osemintele unor eretici decedați erau exhumate și arse[1].

---

[1] Vezi: **Jean Guiraud,** *L'Inquisition medievale,* Graset, Paris, 1928

[2] Numită *Sermo generalis,* iar în Spania, *auto de fe* - - „act de credință"

Secțiunea 5. Sancțiunea juridică în perioada Renașterii

§1. *Preliminarii*

Definirea Renașterii[1] a început în secolul al XIV-lea în Italia, unde Petrarca este primul care formulează conceptul de „timpuri întunecate" (*tenebrae*), de „barbarie" medievală, condamnând astfel perioada Evului Mediu. Ulterior, cel care definește noua eră culturală, atribuindu-i meritul restaurării literelor și artelor după o lungă perioadă de uitare, este Boccaccio. Îl urmează apoi Filippo Villani, Leonardo Bruni, Flavio Biondo.

Peste două secole, umaniștii francezi, J.Amyot, Cl.Marot, C.Bude, Fr.Rablais, reiau teza contrastului dintre tenebrele medievale și noua epocă de renaștere a literelor.

În secolul al XVIII-lea viziunea asupra renașterii se lărgește considerabil. În acest sens, Voltaire[2] înțelege că Renașterea a însemnat ceva mai mult decât doar o perioadă de mare avânt al artei și literaturii, aducând în planul atenției istoricilor întreaga ambianță italiană a epocii, geniul poporului („gloria geniului aparținea atunci numai Italiei") dezvoltarea – precoce a acestei civilizații, prosperitatea sa economică uimitoare care a deschis calea progresului rațiunii și politicii.

În explicarea cultului Renașterii, Condorcet relevă evenimentele și elementele determinante, ca invenția tiparului și a noilor tehnici industriale, cucerirea Constantinopulului, descoperirea Americii, reacția contra abuzurilor Bisericii catolice, Reforma, care a încurajat libertatea de gândire, studiul clasicismului și al monumentelor antice. În Anglia, D. Hume, E.Gibbon, W.Robertson cercetează și aspectele politice, sociale și economice care în timpul Renașterii (considerate de ei începutul erei moderne)au operat o schimbare revoluționară în Europa Occidentală.

---

[1] Primul care a folosit termenul de Renaștere (*rinascita*) în istoria artei a fost Giorgio Vasari (1550)

[2] Pentru G.Lanson, Voltaire este primul istoric al civilizației.

Societatea erei renaşterii este prezentată de scriitorii romantici (Byron, V. Hugo, R. Browning, Stendhal) cu o marcată predilecţie pentru culoarea locală, pasiune eruptivă, straniu şi extraordinar, iraţionalitate şi egotism rebel.

Jules Michelet[1] este cel dintâi care defineşte Renaşterea ca pe o perioadă determinată a istoriei generale europene. Meritul lui Michelet constă în faptul de a fi acordat conceptului de renaştere o însemnătate universală şi concret umană – chiar dacă a limitat această perioadă la secolul al XVI-lea, fără să îi extindă limitele temporale şi fără să acorde italienilor paternitatea culturii şi civilizaţiei Renaşterii.

Civilizaţia şi cultura Renaşterii sunt profund marcate de o alianţă între vechi şi nou, de persistenţa unor concepţii şi practici superstiţioase, magice, ezoterice, cabalistice, astrologice etc. – de care nu s-au debarasat total nici chiar cele mai strălucite minţi ale ştiinţei şi filosofiei, ca J.Bodin, A. Pare, Copernic, Kepler, Paracelsus, Picco della Mirandola şi mulţi alţii.

G. Gusdorf defineşte Renaşterea ca marea epocă a ambiguităţilor şi contradicţiei; perioada în care *„omul urmăreşte un fel de creaţie a lumii şi a lui însuşi ... se pasionează pentru aventura tehnică în care un factor decisiv de reformare şi transformare a lumii"; perioadă în care, „ieşit de sub tutela dogmatismului, omul se minunează de noua sa putere"*.

Renaşterea înseamnă „criza de originalitate juvenilă a civilizaţiei occidentale"; este „adolescenţa entuziastă a spiritului european"; este „epoca de exaltare a omenirii, când totul pare posibil"; totodată, epoca în care „totul începe, dar nimic nu se poate termina".

L. Brunshvieg vedea în Renaşterea o „agitaţie indefinită" şi „o fecunditate confuză".

După cum apreciază şi O.Drimba, *„epoca Renaşterii rămâne impresionantă prin extraordinara ei vitalitate, prin optimismul iremediabil, prin pasiunea aventurii şi a libertăţii, refuzând nu numai autoritarismul unor dogme, ci considerând şi moralitatea*

---

[1] **Jules Michelet** – *Histoire de France au seizieme siecle Renaissance* – Alph. Lemerre, Paris, 1887

comportamentului ca fiind un dat limitativ şi restrictiv. Jurat vivere! E o bucurie să trăieşti: exclamaţia lui Ulrich von Hutten pare a fi însăşi deviza oamenilor Renaşterii"[1].

§2: *Sistemul penalităţilor în epocă*

În secolele Renaşterii, barbarele probe judiciare medievale, cunoscute sub numele generic de „judecata lui Dumnezeu", erau pe cale de dispariţie[2]. În schimb **tortura** continua să fie practicată peste tot. Se distingea tortura „pregătitoare" – când era aplicată în scopul de a smulge victimei mărturisirea unei crime comise sau doar imputate, şi tortura „prealabilă" – când aplicarea ei constituia o agravare a **pedepsei capitale**, pe care condamnatul trebuie să o sufere înaintea execuţiei. Ca durată, tortura putea fi „ordinară" – timp de o oră sau „extraordinară" – cu o durată de 5-6 ore consecutive[3].

Funcţia de călău nu era considerată în toate ţările în acelaşi fel[4]. În Franţa, Italia sau Spania, era văzută ca o meserie infamantă. În Germania, dimpotrivă, execuţia ireproşabilă a unui număr anumit de sentinţe capitale îi aducea călăului titluri şi privilegii nobiliare.

De exemplu, în Franţa, călăul era ultimul dintre slujbaşii justiţiei: îi era interzis să locuiască în incinta oraşului, trebuia să poarte un costum deosebit (de culoare roşie cu galben). La Reutlingen, în Suabia, ultimul dintre consilieri care fusese admis să facă parte din completul tribunalului trebuia să execute cu mâna lui sentinţele

---

[1] **O.Drimba,** *op. cit.,* vol IX, p. 13

[2] Ordalia apei reci – aruncarea celui condamnat cu braţele legate de picioare într-o apă adâncă – în Franţa, a fost suprimată definitiv abia în 1601. Duelul judiciar însă era practicat şi în secolul al XVI-lea, iar în Germania, până în secolul al XVII.

[3] **Ippolito Marsiglio** (sec. XV), jurisconsult din Bologna, enumeră 14 feluri de tortură, care de care mai oribilă. Belgianul **Josse Damhouder** (în *Practique et Enchiridion des causes criminelles,* Anvers, 1544) indică şi ordinea în care condamnaţii trebuie să fie torturaţi (femeia înaintea soţului, fiul înaintea tatălui etc.)

[4] În sec. XIII, de multe ori funcţia de călău era îndeplinită de o femeie – dar numai pentru victimele de sex feminin

capitale. În Franconia, această sarcină îi revenea funcționarului primăriei care se căsătorise la data cea mai recentă[1].

Modul de execuție capitală era diferit. În Germania și Anglia decapitarea se executa cu securea; în Franța – cu sabia, mânuită cu ambele mâini. La început, decapitarea era modalitatea generală; mai târziu, aceasta a devenit un privilegiu al nobililor – în locul spânzurătorii. În secolul al XVI-lea își face apariția în Scoția, ghilotina[2]. Supliciul sfâșierii corpului de viu în patru bucăți a fost aplicat în Franța până la Revoluția Franceză pentru autorii de atentate împotriva regelui sau a prinților de sânge. Supliciul roții (abolit tot de Revoluția Franceză) a fost legal instituit prin edictul din 1534 dat de Francisc I, pentru tâlhărie la drumul mare.

Execuția capitală comună era prin **spânzurătoare**; spânzurătoarea din Paris de la colina Montfaucon, de o sinistră celebritate timp de cinci secole, putea expune mulțimii, simultan, până la 50 de cadavre, lăsate pradă corbilor și câinilor. Gama supliciilor era de o varietate diabolică. În Franța, condamnatul era de obicei sugrumat înainte de a fi spânzurat; în unele cazuri, i se tăiau înainte brațele sau limba. Ereticii erau de preferință arși de vii la „focul purificator". Alți condamnați erau jupuiți de vii, trași în țeapă sau înecați. Falsificatorii de bani erau înecați de vii în apă clocotită[3].

În Anglia – țara cu o populație de cinci milioane de locuitori – spre sfârșitul secolului al XVI-lea erau spânzurați anual circa 800 de condamnați și adeseori doar pentru o vină ca vrăjitoria, evadarea din închisoare, părăsirea câmpului de bătălie, transportarea de cai în Scoția, înlăturarea bornelor câmpului unui domeniu, jefuirea caselor,

---

[1] Vezi: **P.Lacroix,** *Moeurs, usages et costumes au Moyen age et a l'epoque de la Renaissance*, Firmin, Didot, Paris, 1878

[2] Era numită popular *maiden wilow* – „fecioara văduvă". Contele Morton, regentul Scoției sub minoratul lui Iacob VI, pune să fie construită o asemenea mașinărie, inaugurând-o în 1581

[3] **Gaston Zeller,** *Les institutions de la France au XVIe siecle.* – Presses Universitaires de France, Paris, 1948

furt la drumul mare, falsificarea de bani, - în timp ce otrăvitorii erau scufundați într-un cazan cu plumb clocotit[1].

În Italia, în secolele XV și XVI blasfemia era pedepsită cu **expunerea la stâlpul infamiei,** dar și cu **tăierea limbii** sau a brațelor ori **scoaterea ochilor.** La Milano, adulterul era pedepsit cu **decapitarea.** La Veneția și Genova se citează cazuri de sodomie pedepsite cu spânzurătoarea, decapitarea sau arderea pe rug. Sancționarea delictelor de les-majestate – cele care puneau în pericol existența statului, integritatea teritoriului, dar și numai criticarea guvernării, sau ofensa adusă principelui și familiei sale – pornea de la tăierea unei mâini până la pedeapsa capitală prin **sugrumarea cu cleşte înroşit sau prin sfâşierea** în patru bucăți. La Florența, condamnaților la moarte în cuntumacie pentru crima de les-majestate li se confiscau bunurile, dar totodată erau reprezentați ca spânzurați pe zidurile palatului **del Podesta,** cu numele lor scrise mari, pentru ca toți să-i cunoască pe dușmanii patriei.

Execuțiile capitale, torturile, mutilările, supliciile, aveau loc întotdeauna în public, pentru a servi tuturor drept avertisment.

Regimul de detenție era deosebit de sever. Sinistrele închisori medievale au continuat să funcționeze și în secolele Renașterii. Marile orașe aveau închisori speciale, care cu timpul și-au câștigat un trist renume. Spre exemplu, la Paris – Grand Châtelet, Petit Châtelet, Bastille, Conciergerie; la Roma – Castel Sant'Angelo, Tor di Nona; la Londra – London Tower; la Veneția – Pozzi din Palatul Ducal; la Milano – Malastallo; la Florența – Stinche etc.

Majoritatea închisorilor erau însă carceri subterane, fără aer și lumină, în care mulți condamnați mureau asfixiați; sau, erau simple puțuri, adânci chiar de 10 m. Uneori condamnații erau ținuți în cuști de lemn, cu lanțuri și ghiulele la picioare.

---

[1] Vezi: **Leon Lemonnier,** *La vie quotidienne en Angleterre sous Elisabeth* – Hachette, Paris, 1952.

§3: *Sancţiuni aplicate... animalelor !*[1]

Din Evul mediu şi până în epoca contemporană, istoria consemnează numeroase acţiuni judiciare ciudate, conduse după cele mai stricte norme de procedură: procese intentate animalelor. Oricât de stranii şi de ridicole par asemenea concepţii şi practici atât de extravagante, ele merită lapidar a fi consemnate în prezenta lucrare, mai ales pentru semnificaţia lor privind un aspect de istorie a mentalităţilor. De astfel, acest subiect a reţinut atenţia unor iluştri cercetători precum: Dubois – Dessaule, De Kernadiel, Fleurt – Perceau, Dr. Cabanis, Gerard Dietrich, Michel Rosseau, George Vesper[2] sau Jean Vartier[3].

Primul proces cunoscut de omucidere intentat unui animal este menţionat de cronici în 1266, când la Fontenay-aux-Roses, un porc devorase un copil.

Intra în atribuţiile justiţiei ca un animal care săvârşeşte un delict să fie arestat, întemniţat, judecat, condamnat după toate formele legale şi executat în public.

De obicei animalul nu compărea în faţa judecătorilor, care doar ascultau depoziţiile proprietarului, ale rudelor victimei şi ale martorilor dramei. Cheltuielile de detenţie, de procedură şi de execuţie incumbau proprietarului, care însă nu putea recupera carnea; cadavrul porcului executat trebuia lăsat răpitoarelor sau câinilor.

Sentinţa dicta natura execuţiei, după gravitatea crimei – prin îngroparea de viu, prin ardere de viu sau prin spânzurare. Execuţiile erau publice, în primul rând în scop preventiv sau ca o admonestare.

Nu numai porcii erau inculpaţi şi judecaţi conform normelor procedurale valabile şi pentru oameni. Şi alte animale (tauri, cai, vaci, boi, măgari) erau judecaţi fie pentru omucidere fie pentru că au păscut pe proprietăţi străine. În acest ultim caz, sentinţa era tăierea urechilor. Proprietarii animalelor inculpate sufereau în urma acestor sentinţe prejudicii importante ca pierderea animalului, cheltuieli de judecată. Rudele victimelor nu beneficiau de nici o reparaţie materială. *„Numai*

---

[1] Pe larg , vezi **O. Drimba**, op. cit. p 201 şi urm.

[2] *Les proces d'animaux au Moyen Age* – Chambery, 1954

[3] *Les proces d'animaux au Moyen Age a nos jours* – Hachette, 1970

începând din 1846, la Pletenica, în Slavonia – scrie J.Vartier – o sentință judecătorească a introdus în mod net noțiunea de responsabilitate civilă a stăpânului animalului și obligația reparației daunei".

Interesantă este înțelegerea mecanismului mintal care determina asemenea concepții și practici stranii.

Procedura judiciară era, cu atât mai ridicolă (pentru noi) cu cât era efectuată riguros după toate normele unui proces penal: citație în fața instanței, complet de judecată, dovezi, martori, interogatoriu, acuzator, apărător, aplicarea torturii, formularea sentinței și consemnarea ei în scris. O procedură necesară – care, dacă ar fi fost urmată întocmai, ar fi lăsat o profundă nemulțumire, o revoltă în opinia mulțimii, căci asemenea întâmplări dramatice suscitau o emoție colectivă intensă, asemănătoare descoperirii unei crime oribile. Pentru familia și comunitatea greu încercate de drama devorării unui copil, porcul ucigaș nu mai era un simplu animal, ci un blestem, un spirit al răului, un purtător de nenorociri, al cărui cadavru prin urmare nici nu trebuie consumat, ci lăsat pradă câinilor. Ca atare, „liniștea spiritelor, reîntoarcerea la cursul normal al existenței, postula arestarea și condamnarea culpabilului"; a animalului – căci, cum s-a spus, *„judecătorilor nu le venise încă ideea să îi incrimineze pe proprietarii animalelor, asimilând neglijența lor cu omuciderea prin imprudență, încât, această parodie de justiție nu era în definitiv, decât o terapeutică a liniștirii" (J.Vartier).*

Interveneau în acest mecanism mintal și motivații de ordin religios. Era invocată mai întâi, autoritatea Bibliei – în care stă scris: *„Dacă un bou va împunge un om sau o femeie și va muri, boul să fie ucis cu pietre și carnea lui să nu se mănânce, iar stăpânul boului să rămână nepedepsit"*[1]. Măgarii care pătrundeau în biserică și beau apa sfințită din agheazmator erau condamnați la moarte prin foc.

O altă motivație în sensul acestui mecanism mintal era legată de credința generală în vrăjitoare și vrăjitorie și implicit de ritualul ce privea sacrificarea unor animale. În Scoția, un câine a fost condamnat și executat ca vrăjitor. Victimele erau în special pisicile, cele negre.

Inchizitorii condamnau la ardere pe rug vrăjitoarele presupuse că se preschimbau în pisici pentru a-l adora pe Diavol. Biserica nu găsea

[1] *Ieșirea,* XXI, 28-29, 32

de cuviinţă să combată asemenea superstiţii. Dimpotrivă, papa Grigorie IX îi condamna într-o bulă pe ereticii catari „pentru crima de a creşte pisici negre".

Unele procese intentate animalelor erau determinate şi de alte cauze, dintre care cea mai dezgustătoare era perversitatea bestialităţii. La origine, bestialitatea avea caracterul unui ritual religios. Antichitatea, nu numai că a cunoscut şi relatat în mituri şi legende legăturile sexuale ale oamenilor cu animale, ci chiar le-a şi instituţionalizat (de pildă, în misterele greceşti legate de cultul lui Pan). Asemenea rituri sacre se menţionează şi în India, la celţi etc. Legea ebraică însă, pedepsea bestialitatea, decretând: *„Cel ce se va culca cu dobitoc să fie pedepsit cu moartea, şi să ucideţi şi pe dobitoc"*[1]. În acelaşi mod prevedea şi dreptul roman.

Legislaţia medievală în materie de bestialitate a fost inspirată de codul ebraic. „Capitularele" lui Carol cel Mare (apoi dispoziţiile lui Ludovic IX cel Sfânt) prevedeau pedeapsa cu moartea pentru actele şi uneori numai pentru tentativele de bestialitate. Biserica catolică a favorizat confundarea bestialităţii cu erezia –acuzându-i de raporturi intime cu animalele pe bogomili, adamiţi, valdezi şi chiar pe cavalerii Templieri.

În secolele XVI, XVII şi chiar XVIII se înregistrează peste tot numeroase procese pentru întreţinerea de raporturi sexuale cu diferite categorii de animale – vaci, iepe, oi, capre, căţele, măgăriţe. Procedura era implacabilă. Animalul era arestat odată cu „partenerul" său. În cursul anchetei omul era confruntat cu denunţătorii săi şi cu martorii acestora. Procesul se judeca cu uşile închise. În caz de obstinaţie a imputatului de a-şi recunoaşte vinovăţia, i se aplica tortura. După sentinţă – care, invariabil, hotăra pedeapsa capitală pentru om şi pentru animal, - judecătorii ordonau totdeauna ca execuţia animalului să o preceadă pe cea a omului şi să aibă loc sub ochii lui. Întotdeauna, atât pentru om cât şi pentru animal, pedeapsa era arderea de vii.

Pentru secolul XVI şi următoarele, exemple sunt numeroase. Femeile apar destul de rar în aceste exemple, poate şi pentru faptul că îşi practicau perversitatea cu maximă discreţie[2].

---

[1] „Şi femeia care se va apropia de orice fel de dobitoc, spre împreunare, să ucizi pe femeie şi pe dobitoc" (*Leviticul*, XX, 15-16)

[2] O.Drimba, *op. cit.*, p. 204

Judecătorii îşi motivau aceste bizare sentinţe considerând că responsabilitatea animalului este în principiu identică cu cea a omului; deci pedeapsa, trebuia să fie aceeaşi. Apoi, bestialitatea era asociată cu vrăjitoria. Popoare întregi credeau în licantropie, în posibilitatea transformării oamenilor în lupi, în vârcolaci care devorau copii; şi nu numai autori antici[1], ci şi autori din secolele XVI şi XVII, perioadă care a cunoscut numeroase procese intentate vârcolacilor.

Formele patologice ale practicii proceselor intentate animalelor se extind în această perioadă şi asupra insectelor sau a micilor animale dăunătoare.

Până în secolul XVII, „cazurile" insectelor, rozătoarelor, omizilor, erau de competenţa exclusivă a tribunalelor ecleziastice. Acestea, urmându-şi procedura judiciară proprie, specifică, pronunţau asupra lor sentinţe şi pedepse specifice: anatema, blestemul sau excomunicarea.

Pentru oamenii Evului mediu, precum şi pentru cei de mai târziu, efectul unei excomunicări este greu de imaginat, azi, când excomunicarea poate fi privită eventual cu indiferenţă, dar care timp de două milenii a produs în lumea creştină un efect tot atât de impresionant ca şi al unei teribile calamităţi naturale. *„Era – spune J.Vartier – arma supranaturală prin excelenţă, arma care lovea şi în prinţi, regi, împăraţi, nu numai în eretici, - şi care a asigurat atâta timp puterea Bisericii. Dar aplicând-o omizilor, şoarecilor, şobolanilor, judecătorii Bisericii i-au grăbit ceasul decăderii şi al pierderii semnificaţiei*[2]. Asemenea procese s-au repetat timp de cel puţin cinci secole[3].

Toate aceste ciudate procese intentate animalelor de tribunalele regulate, laice sau ecleziastice, cu caracterul lor extravagant, rămân semnificative pentru istoria mentalităţilor, pentru o istorie vie a unei epoci.[4]

---

[1] Herodot vorbeşte de „neurieni", o populaţie din Sarmaţia unde, în anumite zile ale anului, oamenii se transformă în lupi

[2] Vezi **J.Vartier**, *op. cit.*, p. 67

[3] Ultimul proces, se pare, a avut loc în Lorena în 1733

[4] Vezi, **O. Drimba** , op. cit. p. 205

Secţiunea 6. Problematica sancţiunii în epoca modernă

§1. *Hugo Grotius- dreptul natural şi sancţiunea juridică*

După Renaştere, epoca modernă înscrie în istoria gândirii umane o preocupare accentuată pentru problematica socială, îndeosebi pentru cea politică şi juridică.

Începe o epocă în care omul se află în centrul preocupărilor, epocă al cărei sens major este sintetizat în căutarea febrilă a omului de a cunoaşte lumea – naturală şi socială – în vederea stăpânirii ei. În această perioadă, de *"splendid optimism"*[1], epocă a laicizării instituţiilor, a afirmării personalităţii umane, este prezentă, în toate domeniile o febrilă activitate creatoare, unde munca, viaţa, societatea, cultura, legea, sunt considerare adevărate mijloace de cucerire a lumii de către om.

Însăşi filosofia cunoaşte o redimensionare în sensul eliberării de sub tutela religiei şi transformarea ei în slujitoare a raţiunii umane[2].

Hugo Grotius (1583-1645), pe numele său Huig von Groot, jurist, filosof, istoric, teolog, filolog şi diplomat olandez, este cel care a explicat geneza instituţiilor juridice pornind de la cercetarea naturii omului primitiv şi urmărind apoi, din punct de vedere istoric, evoluţia respectivelor instituţii.

Grotius este întemeietorul dreptului internaţional public, al dreptului maritim şi unul dintre întemeietorii dreptului natural.

În celebra sa lucrare – **De iure belli ac pacis**[3] (1625), Grotius încearcă să găsească terenul comun al înţelegerii între popoare în vederea ocrotirii omului de calamităţile războiului. Războiul ,– spune el, – trebuie reglementat pentru a-l preveni: orice fiinţă umană are drepturi fundamentale iar încălcarea prin forţă a acestor drepturi constituie o crimă. Dacă în concepţia sa războiul trebuie limitat şi umanizat, concluzia ultimă a lui Grotius arată că ţinta finală a omenirii

---

[1] **C.Stroe, N.Culic**, *op. cit.*, p. 100
[2] **Ibidem**, p. 101
[3] A se vedea, **Hugo Grotius**, *op. cit.*

este pacea[1]. Pacea rămâne climatul firesc de dezvoltare a omului, întrucât războiul, cu violența lui feroce, nu poate decât să ne facă să uităm că suntem oameni (*ne nimis feras imitando dediscamus hominem* =nu cumva, luând prea multă pildă de la fiare, să uităm că suntem oameni-)[2].Hugo Grotius își întemeiază concepția sa politico-juridică pe **dreptul natural** care, pentru el *„constă în reguli ale dreptei rațiuni, care arată că o acțiune este din punct de vedere moral corectă sau incorectă după cum corespunde sau nu cu însăși natura rațională"*[3]. El consideră că dreptul natural este dat de totalitatea principiilor pe care rațiunea le dictează pentru satisfacerea înclinării noastre naturale pentru viața socială[4].

Hugo Grotius este unul dintre inspiratorii *Declarației drepturilor omului și cetățeanului de la 1789,* iar concepția sa despre drept, este o concepție nouă, a unui drept natural pur rațional, care nu este cu necesitate un reflex al legii divine.

Spre deosebire de anticii greco-latini (tragici – greci, sofiști, stoici, Platon, Cicero, Ulpiu) și de medievali (Sf. Augustin și Toma D'Aquino) de la care Grotius reia ideea dreptului natural, la Grotius dreptul natural dobândește valențe și finalitate laică.

După opinia sa, patru percepte fundamentale orientează întregul drept[5]:

- *alieni abstinentia* (respectarea a tot ce e al altuia);
- *promissorum implemendorum obligatio* (respectarea angajamentelor);
- *damni cupla dati reparatio* (repararea pagubelor pricinuite altora);
- *poene inter homines meritum* (pedeapsa echitabilă celor care încalcă aceste principii).

---

[1] **Vl.Hanga,** *Patru sute de ani de la nașterea lui Hugo Grotius,* în „R.R.D." nr. 4/1983.
[2] **H.Grotius,** *op. cit., p. 836.*
[3] **Ibidem,** p. 108.
[4] **P.P.Negulescu,** *Filosofia Renașterii,* Editura Eminescu, București, 1986, p. 762.
[5] Vezi și **I.Craiovan,** *Introducere în filosofia dreptului,* Editura ALL Beck, București, 1998, p. 37

Potrivit teoriei sale, referitoare la dreptul natural Grotius a analizat *dreptul societății de a pedepsi* pe cei care încalcă legile, pe cei care astfel procedând amenință existența acesteia. El este partizanul pedepsirii celor ce nesocotesc legile, căci dacă oricine ar putea încălca nepedepsiți legile ce reglementează raporturile dintre oameni, nimeni nu le-ar mai putea respecta și viața în comun ar fi imposibilă. Dreptul societății de a pedepsi pe cei ce nesocotesc condițiile vieții sociale este el însuși o condiție a posibilității acestei vieți[1]. Rezultând din chiar natura societății și a condițiilor ei de existență, **dreptul de a pedepsi** al societății **este,** prin urmare, **un drept natural.**

Dreptul de a pedepsi al societății nu trebuie să fie arbitrar, precum răzbunarea, ci trebuie să reprezinte o manifestare a rațiunii, să fie exercitat în limitele dreptății și umanității. Pentru cel ce se răzbună, răul pe care îl face e un scop; pentru societatea care pedepsește suferința pe care o provoacă ,e un mijloc. Pe când răzbunarea individuală e o operă de distrugere, pedeapsa socială trebuie să fie o operă de conservare a societății.

„Când un om, -spune Grotius,- *pedepsește un alt om, care este din punctul de vedere al naturii, egalul său, el trebuie să-și propună un scop oarecare. De aceea ziceau scolasticii că spiritul celui ce pedepsește nu trebuie să se bucure de priveliștea răului pe care îl face... vinovatul nu e pedepsit numai în vederea pedepsei"*[2].

Pentru Grotius, *scopul pedepsei este întreit:*

- *îndreptarea vinovatului;*
- *satisfacerea victimei;*
- *apărarea societății;*

„În pedepse, – afirmă Grotius, – *trebuie să considerăm folosul, atât al celui ce a comis fapta, cât și al celui ce avea interes să nu fie comisă, cât și al întregii lumi fără deosebire"*[3].

Pedeapsa îl îndreaptă pe vinovat, fiindcă îl face să simtă mai adânc răul pe care l-a comis – fizicește, prin suferințele corporale

---

[1] **C.Stroe, N.Culic,** *op. cit.,* p. 116
[2] **P.P.Negulescu,** *op. cit.,* p. 769
[3] **Ibidem**

(închisoare, privaţiuni), moraliceşte, prin proclamarea oficială a dezaprobării generale şi prin înjosirea ce rezultă pentru el din disprețul tuturor. Totodată, aceste suferinţe fizice şi morale sunt menite să-l curețe sufleteşte şi să-l împiedice să mai comită, ulterior, fapte rele.

Pedepsirea vinovatului dă satisfacţie victimei; pe de o parte, această pedepsire împacă nevoia naturală de răzbunare a victimei iar pe de altă parte, victima se bucură de rolul şi braţul protector al societăţii care pedepseşte.

Dreptul de a pedepsi al societăţii are, aşadar, marele rol de a împiedica răzbunarea socială, care, dacă s-ar declanşa ar fi nefastă pentru toţi, ar trece peste marginile dreptăţii şi utilităţii sociale.

Pedeapsa apără şi societatea, în întregul ei, împotriva faptelor rele; publicitatea pedepsei este de natură a descuraja pe cei care s-ar simţi îndemnaţi să încalce legile[1].

Pedeapsa aplicată vinovatului trebuie să fie potrivită cu vina de care a dat dovadă la săvârşirea faptei. Pentru Grotius, pedeapsa variază după natura faptului comis şi după calitatea celui ce l-a comis. Judecând astfel, Grotius împarte faptele rele în:

- *crime împotriva societăţii întregi sau crime publice;*
- *crime împotriva vieţii;*
- *crime împotriva căsătoriei şi familiei;*
- *crime împotriva proprietăţii;*

Gravitatea acestor diferite categorii de fapte nu este aceeaşi. Pedeapsa mai variază şi după calitatea celui ce a comis fapta. Familia, educaţia, averea, situaţia socială creează deosebiri mari între criminali. De exemplu, un om sărac, care fură sub presiunea nevoilor materiale, e mai puţin vinovat decât un om bogat, care,înşeală din lăcomie, ca să-şi sporească cu orice preţ averea. Tot aşa, un om incult, al cărui spirit e obtuz şi care nu-şi poate da bine seama de toate consecinţele faptelor sale, e mai puţin vinovat decât un om care a avut parte de toate luminile învăţăturii şi care poate prevedea toate urmările faptelor sale. În legătură cu aceste aspecte, Grotius face următoarea afirmaţie: *„Cu cât judecata celui ce comite o faptă e mai împiedicată, cu atât cauzele care îl rătăcesc sunt mai naturale şi cu atât vina e mai mică".*

[1] **C.Stroe, N.Culic,** *op. cit.*, p. 117

În legătură cu întinderea dreptului de a pedepsi al societății, Grotius apreciază că acest drept se poate întinde până la suprimarea vieții celui ce a încălcat legile. Pedeapsa cu moartea e legitimă atunci când mai multe pedepse uşoare n-au putut îndrepta pe criminal şi nu l-au putut împiedica să comită de mai multe ori faptele rele. Dreptul societății de a pedepsi cu moartea pe cei ce îi amenință existența, prin nesocotirea sistematică şi repetată a legilor ei fundamentale, e un corolar al dreptului natural de legitimă apărare. Aceiaşi situație este şi când unele crime devin prea numeroase. Aceasta e o dovadă că modul cum sunt pedepsite acele crime nu e destul de aspru, spre a intimida pe cei ce se simt îndemnați să le comită. Pedepsele, aşadar, trebuie agravate şi agravarea poate să meargă până la suprimarea vieții criminalilor.

Dreptul de a pedepsi al societății priveşte numai faptele care aduc atingere condițiilor de existență a societății. Ideile, sentimentele, stările sufleteşti, lumea spirituală a omului care nu se întruchipează în prejudicii nu intră sub incidența acestui drept. Față de aceste stări sufleteşti care n-aduc nici un prejudiciu, societatea n-are de ce să se apere şi, prin urmare, n-are nici dreptul de a le pedepsi. Pe această cale ajunge Grotius la *principiul libertății de conştiință* pe care îl consideră un **drept natural:** *omul nu e liber să facă orice, dar e liber să gândească orice.*

§2: *Teoria pedepsei la Cesare Beccaria*

Cesare Beccaria (1738-1794) face parte din pleiada de gânditori raționaliști ai secolului al XVIII-lea, care s-a ridicat împotriva legislației penale plină de cruzime şi a lipsei de umanitate a dreptului penal feudal[1].

Lucrarea sa de referință **Dei delitti e delle pene**[2] (1764), prin soluția îndrăzneață dată problematicii juridice, prin logica argumentării şi pregnanța stilistică a redactării, a constituit marea

---

[1] Pe larg, vezi: **C.Stroe, N.Culic,** *op. cit.*, p. 164 şi urm.

[2] Vezi: *Despre infracțiuni şi pedepse* (trad. Armand Roşu), Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1965.

ruptură doctrinară în istoria europeană a dreptului penal, anunțând apariția unei noi societăți și Revoluția franceză[1].

Discipol entuziast al iluminiștilor parizieni (Montesquieu, Helvetius, Rousseau, Voltaire, Buffon, Diderot, D'Alammbert) pe care i-a cunoscut personal, Beccaria a susținut că *legile își au sorgintea în rațiune.* Numai „oamenii cu judecată", adepții rațiunii, puteau construi o lume liberă de crime și pedepse, liberă de războaie, o lume a egalității.

Scopul legilor – scrie Beccaria – este *„cea mai mare fericire răspândită la cei mai mulți"*, iar binele statului trebuie să coincidă cu binele cetățenilor a căror totalitate îl alcătuiesc. De aceea, el nu consideră că rațiunea de stat ar viza în vreun fel interesele individuale ale persoanei umane.

Prin urmare, a) criticând dreptul penal al epocii – pe care îl consideră ca având un caracter vag, incert -, Beccaria, b) critică cruzimea legilor statului, inumanitatea procedurilor și arbitrariul judecătorilor, c) anunță dreptul penal modern în fundamentele și principiile sale.

a. La începutul tratatului său Beccaria *denunță caracter vag al dreptului* penal din țara sa, sursă de arbitrariu, de nedreptăți și de absurdități: *„Unele rămășițe de legi, ale unui popor cuceritor din Antichitate* (romanii), *compilate din ordinul unui principe care domnea la Constantinopole acum douăsprezece veacuri* (Iustinian) *amestecate după aceea cu obiceiurile lombarzilor și împachetate în confuze volume ale unor obscuri interpreți particulari formează acea moștenire de opinii pe care o mare parte din Europa le numește încă legi...; pe care le urmează cu încrederea cu care ar trebui să apere cu mare precauție, viața și avutul oamenilor"*[2].

b. Beccaria *critică*, de asemenea, *cruzimea* abominabilă și inutilă a *torturilor* și a *pedepsei cu moarta, inumanitatea procedurilor și arbitrariul judecătorilor.* În privința torturii, Beccaria denunță *„acest ruşinos <creuzet al adevărului> care este un moment încă existent al vechii și sălbaticei legislații când proba focului, a apei clocotite și a sorții nesigure a armelor erau numite <judecăți ale lui Dumnezeu>...*

---

[1] **P.Malaurie**, *op. cit.*, p. 182

[2] **C.Beccaria**, *op. cit.*, p. 74

O urmare ciudată care derivă în mod necesar din practicarea torturii (cu scopul de a obține mărturisiri de la acuzat) *este aceea că nevinovatul se află într-o poziție mai proastă decât vinovatul; deoarece dacă amândoi sunt supuși torturii, celui dintâi îi e potrivnică orice cale ar alege: căci ori mărturisește infracțiunea și este condamnat, ori e declarat nevinovat și prin urmare a suferit pedeapsa nemeritat. Dar pentru vinovat există și o situație favorabilă: anume atunci când rezistă cu tărie torturii, el trebuie să fie achitat ca nevinovat, așa că înlocuiește pedeapsa cuvenită pentru infracțiune cu una mult mai mică. Deci nevinovatul nu poate decât să piardă, iar inculpatul poate să câștige"*[1].

Beccaria *s-a opus pedepsei cu moartea,* arătând că *„moartea nu este nici utilă, nici necesară... Pedeapsa cu moartea nu i-a abătut niciodată pe oamenii hotărâți de la lezarea societății".* Doar două sunt excepțiile de la a sa convingere: *„Când națiunea își recapătă sau își pierde libertatea sau în timp de anarhie, când înseși dezordinile țin loc de legi"*[2].

Precum Montesquieu și ideologii Revoluției, Beccaria duce la extrem neîncrederea în judecător, care nu are decât autoritatea de a aprecia vinovăția; el nu poate – afirma Beccaria – nici să interpreteze textul, nici să decidă asupra pedepsei de aplicat: *„Un cod de legi stabilite care trebuie respectate în litera lor"*[3].

c. La temelia întregii doctrine a lui Beccaria stau ideile sale asupra *originii dreptului societății de a pedepsi* și *asupra fundamentului acestui drept.*

Pentru Beccaria – ca și pentru majoritatea filosofilor din secolul XVII-XVIII (Hobbes, Locke, Rousseau) – *originea dreptului de a pedepsi rezidă în contractul social:* societatea exercită acest drept în virtutea unei delegații ce i-a fost dată de membrii săi. Originea societății este reprezentată,- în viziunea lui Beccaria ,– de înțelegerea liber consimțită a indivizilor în scopul dobândirii siguranței și liniștii; când legile societății au fost încălcate a fost necesar să se recurgă la

---

[1] **Ibidem,** p. 78

[2] **Ibidem,** p. 81

[3] Sub acest aspect opera lui Beccaria este depășită: judecătorul are astăzi posibilitatea individualizării pedepsei.

anumite motive suficient de puternice – pedepsele, *„pentru a ține în cumpănă puternicele pasiuni individuale ce se opun binelui general"*.

Fundamentul dreptului de a pedepsi ocupă un loc foarte important în gândirea lui Beccaria. Din acest punct de vedere, - în opoziție cu cei care susțineau că *dreptul de a pedepsi* se bazează pe ideea de expiațiune sau de justiție absolută ,– Beccaria consideră că acest drept *se bazează pe ideea de utilitate socială.* El susține că pedeapsa este o măsură luată de societate în vederea propriei sale apărări şi se justifică prin utilitatea sau necesitatea ei, în sensul că ea se aplică nu pentru că s-a săvârşit o infracțiune şi nu neapărat în vederea ispăşirii, ci pentru ca să nu se mai comită alte infracțiuni în viitor: *„Scopul pedepselor nu este nici să chinuie, nici să năpăstuiască o ființă aptă a simți durerea nici să împiedice o crimă deja comisă...*(ci numai) *să-l oprească pe vinovat de la comiterea altor pagube şi să-i abată şi pe alții de la gândul de a comite fapte asemănătoare*[1].

Prin reținerea aspectului preventiv, este vizat efectul direct şi imediat al pedepsei, ca instrument de protecție socială. În acest spirit, Beccaria recomandă: *„Faceți ca legile să fie clare, simple şi toată forța rațiunii să fie concentrată pentru a le apăra şi nici o parte să nu fie folosită pentru a le surpa. Faceți ca legile să favorizeze nu atât clasele de oameni, cât pe oameni înşişi.... În sfârşit, cel mai sigur, dar cel mai dificil mijloc de a preveni infracțiunile este să se perfecționeze educația..."*[2].

Pedeapsa trebuie să țină cont de acest criteriu utilitarist; dacă nu se întâmplă aşa, ea este odioasă. *„Pedepsele care depăşesc necesitatea de a conserva depozitul salvării publice sunt injuste prin natura lor"*[3].

Mai târziu, Jeremy Bentham va dezvolta *principiul utilității,* iar dreptul modern se va fundamenta ulterior, pe *principiul proporționalității.*

---

[1] **Ibidem**, p. 82
[2] **Ibidem**, p. 95
[3] **Ibidem**, p. 97

Respingând concepția justiției absolute, care considera pedeapsa ca o ispășire și privea dreptul penal ca un ansamblu de sancțiuni ale ordinii morale, Beccaria nu exclude totuși morala din sistemul său de gândire filosofico-juridic.

Vorbind despre *raporturile dintre legea penală și legea morală*, datorită împrejurării că au fost considerate infracțiuni și fapte ce nu sunt *„contrarii față de ceea ce fiecare om este obligat să facă sau să nu facă în vederea binelui public"*, Beccaria afirmă că s-a ajuns la existența unei legislații și a unei morale care se contrazic[1]. Aceasta în pofida acelei *„îmbinări, atât de necesare, a moralei cu politica, căreia oamenii îi vor datora, într-o zi, fericirea lor; națiunile, pacea...."*[2].

Prin urmare, între legea morală și legea penală nu trebuie să existe opoziție; în concepția lui Beccaria, încălcarea unor precepte morale poate fi o condiție a infracțiunii. Dacă legea morală nu poate constitui fundamentul pedepsei, ea reprezintă în schimb un criteriu de verificare a caracterului infracțional al diverselor fapte săvârșite de legea penală; nu există infracțiune care să nu o atingă, nu poate exista incriminare care să nu țină seama de ea.

Partea cea mai relevantă pentru doctrina lui Beccaria o reprezintă **teoria pedepsei**[3]. Principiile formulate de Beccaria se regăsesc în dreptul penal modern. Acestea sunt următoarele:

1. Legalitatea pedepselor. *„Numai legea poate stabili pedepsele corespunzătoare delictelor și această autoritate n-o poate deține decât legiuitorul, care reprezintă întreaga societate reunită printr-un contract social...o pedeapsă care depășește limita fixată de lege, înseamnă o pedeapsă justă plus o altă pedeapsă"*. Judecătorii nu pot aplica, așadar, alte pedepse decât cele prevăzute de lege pentru fapta săvârșită. Sistemului pedepselor arbitrare, Beccaria îi opune sistemul pedepselor legale.

---

[1] **Ibidem**, p. 63
[2] **Ibidem**, p. 59
[3] Pentru dezvoltări, vezi: **C.Stroe, N.Culic**, *op. cit.* p. 169 și urm.

2. Egalitatea pedepselor [1]. *„Pedepsele trebuie să fie aceleaşi pentru primul şi pentru ultimul cetăţean". „Orice cetăţean trebuie să ştie în ce situaţie este vinovat şi în ce situaţie nevinovat"*[2].

3. Personalitatea pedepselor. Numai cel vinovat de săvârşirea infracţiunii poate fi pedepsit: pedeapsa aplicată infractorului nu trebuie să atingă direct alte persoane. Beccaria afirmă, – şi pe bună dreptate- că nu poate exista răspundere penală pentru fapta altuia. Făptuitorul răspunde pentru faptele sale numai el singur şi nimeni altcineva.

4. Moderaţia pedepselor. Pedepsele trebuie să fie moderate, deoarece scopul lor nu este acela de a-l distruge pe făptuitorul infracţiunii ci *„acela de a-l împiedica pe infractor să aducă concetăţenilor săi noi prejudicii şi de a-i abate pe alţii de la săvârşirea unor fapte asemănătoare".*

Beccaria spune că trebuie alese şi aplicate numai acele pedepse care, *„păstrând proporţia, vor face o impresie cât mai puternică şi cât mai durabilă asupra sufletelor oamenilor...".*

Pedeapsa nu trebuie să fie niciodată excesivă: *„Omul judecător sau călău îşi pierde toată demnitatea aplicând pedepse crude. O pierde chiar şi numai asistând la executarea lor.*

Moderaţia pedepselor priveşte atât aspectul cantitativ cât şi cel calitativ. De asemenea, moderaţia pedepselor mai depinde şi de civilizaţia şi moravurile fiecărui popor. (*„asprimea pedepselor trebuie să fie în raport cu starea naţiunii însăşi").*

Pedeapsa trebuie să fie eficace: *„Pentru ca o pedeapsă să-şi atingă efectul dorit, ea trebuie să depăşească avantajul rezultat din delict".* Ea trebuie să fie, prin urmare, „infailibilă": De aceea, Beccaria combate dreptul la graţiere şi la prescriereaextinctivă[3].

---

[1] În cursul Revoluţiei franceze recunoaşterea legislativă a acestui principiu a constituit una din marile cuceriri în domeniul dreptului penal.

[2] Regăsim, aceste prime două principii în **Declaraţia drepturilor omului şi cetăţeanului din 1789:**

- 2.7.: „Nimeni nu poate fi acuzat, arestat sau deţinut decât în cazurile prevăzute de lege şi în condiţiile prevăzute de lege.... a.8.: Legea nu trebuie să stabilească decât pedepsele strict şi evident necesare...a.9: Orice om este considerat nevinovat până în momentul în care îi este dovedită vinovăţia..."

[3] În această privinţă dreptul modern nu i-a urmat ideile

5. Inevitabilitatea şi promptitudinea pedepsei. Beccaria arată că *„una dintre cele mai puternice frâne ale infracţiunilor nu este cruzimea pedepselor, ci inevitabilitatea lor". „Certitudinea unei sancţiuni, deşi moderată, va face totdeauna o impresie mai puternică decât frica produsă de alta mai grozavă, unită cu speranţa impunităţii"*[1].

6. Proporţia dintre infracţiuni şi pedepse. Beccaria afirmă că *„trebuie să existe o proporţie între infracţiune şi pedepse"*. Pentru aceasta el întocmeşte un tabel cu două scări paralele: una a infracţiunilor şi alta a pedepselor corespunzătoare celor dintâi. Pedeapsa odată stabilită, natura ei trebuie să fie proporţională cu paguba ce s-a cauzat societăţii prin comiterea infracţiunii. Pentru Beccaria, prejudiciul social constituie, „măsura infracţiunii".

*

* *

Formulând aceste principii, Beccaria conştientizează faptul că organizarea şi funcţionarea represiunii nu sunt suficiente pentru reducerea şi lichidarea criminalităţii; alături de un sistem de măsuri penale, trebuie să se instituie şi să acţioneze şi un sistem eficient de măsuri preventive, din afara dreptului penal.

Beccaria înţelege importanţa precumpănitoare a factorilor sociali, economici şi educativi în lupta împotriva criminalităţii şi propune numeroase măsuri, unele cu caracter general (răspândirea culturii şi a ştiinţei în rândurile poporului, combaterea viciilor cu ajutorul educaţiei, formarea unui număr mare de magistraţi cinstiţi, recompensarea virtuţii etc.), altele, cu caracter specific (scăderea taxelor vamale, ca mijloc de prevenire a contrabandei, înfiinţarea de bănci publice, înregistrarea publică a tuturor contractelor pentru a preveni falimentarea frauduloasă, formarea de gărzi pe cartiere pentru a preveni infracţiunile contra liniştii publice etc.).

Concepţia lui Beccaria, asupra dreptului penal, în general, şi asupra pedepsei, în special, a avut o importanţă deosebită, aşa cum am văzut, în pregătirea **Declaraţiei drepturilor omului şi cetăţeanului.**

---

[1] **C.Beccaria**, *op. cit.*, p. 55

CAPITOLUL II

CONCEPTUL SANCȚIUNII JURIDICE

Secțiunea 1. Noțiunea sancțiunii juridice

1. Dreptul este destinat să reglementeze conduita umană, relațiile sociale care se nasc între indivizi, membri ai unei colectivități, ai unei societăți. De respectarea prevederilor normelor juridice se leagă promovarea și apărarea valorilor sociale ale unei societăți. Dreptul, prin normele sale, este cel chemat să asigure ordinea socială, binele public și progresul social, *„să ducă la fericirea celui mai mare număr de oameni și să evite în cel mai înalt grad suferința"*[1].

În cele mai multe cazuri, preceptele normative juridice sunt respectate de către membrii colectivității; există însă, situații în care se impune aplicarea propriu-zisă a dreptului atunci când au fost nesocotite modelele de conduită impuse prin normele de drept. Astfel, apare ca inevitabilă legătura dintre realizarea dreptului, aplicarea sa propriu-zisă și **ideea sancțiunii juridice.** Deși în doctrină au existat puncte de vedere divergente privind coercibilitatea dreptului[2], un fapt rămâne cert: răspunderea juridică și sancțiunea au fost dintr-un început și vor rămâne veritabile instrumente în vederea realizării dreptului, a transpunerii în viața socială a reglementărilor conținute în normele juridice.

Pe lângă dimensiunile dreptului receptate în literatura juridică ca adevărate trăsături ale acestuia (socialitate, antientropie, normativitate, imperativitate, dimensiune valorică, etc.), represivitatea și educaționalitatea dreptului urmăresc evidențierea *„capacității acestuia de a antrena o reacție colectivă constrângătoare față de cel care violează norma de drept și a cărei anticipare este în măsură să inducă*

---

[1] **J. Bentham,** *Introducere în principiile de morală și legislație,* 1789.

[2] Vezi, de exemplu, **G. del Vecchio,** *Lecții de filozofie juridică,* (traducere **J.C.Drăgan**), Ed. Europa Nova, București, 1993, p. 218 și urm.

respect şi conformare din partea membrilor societăţii care nu vor să atragă asupra lor sancţiuni juridice"[1].

2. Sancţiunea este privită – aşadar -, ca o reacţie naturală a societăţii împotriva membrilor săi, care o rănesc într-o valoare[2]; în cele mai multe situaţii sancţiunea nu apare ca ceva obişnuit, ci mai degrabă este legată de ideea de rău, un *„rău pe care statul îl aplică celui ce a înfrânt prescripţiunea sa..."*.

Într-o altă opinie, **G.Vidal** definea pedeapsa (sancţiunea), ca fiind *„răul făcut în numele societăţii* şi în *executarea unei condamnări judecătoreşti a autorilor* unor *infracţiuni, culpabili şi responsabili de această infracţiune"*[3].

Observăm aşadar că răul conţinut de pedeapsă poate fi exprimat şi ca o formă de agresiune organizată de societate împotriva membrilor ei, împotriva acelora care îi încalcă regulile de convieţuire. Asocierea pedepsei cu agresiunea ne determină să înţelegem resorturile profunde ale pedepsei, premisele apariţiei sale. În legătură cu premisele acesteia, remarcăm faptul că termenul de pedeapsă a pătruns relativ târziu în legislaţie, în limbajul juridic[4], în timp ce răul şi agresiunea par a fi universale, lor negăsindu-li-se un substituent[5].

Cu toate acestea, se poate afirma că în societăţile moderne, asocierea sancţiunii juridice cu ideea de „rău", de „agresiune" este limitată, pentru că reacţiile societăţii pot fi nu numai negative ci şi pozitive. Aşa cum evidenţiază prof. **Nicolae Popa,** *„în ambele ipostaze dar mai ales în forma lor pozitivă, sancţiunile – care se bazează pe un sistem armonizat de valori şi criterii de apreciere – constituie un puternic element de control social"*[6].

---

[1] **I. Craiovan,** *Teoria generală a dreptului,* Editura Militară, Bucureşti, 1997, p. 49.

[2] **L.Barac,** *Răspunderea şi sancţiunea juridică,* Editura. Lumina Lex, Bucureşti, 1997, p. 213.

[3] Vezi: **I.Tanoviceanu,** *Tratat de drept şi procedură penală,* vol. III, Bucureşti, Curierul judiciar; 1924, p. 12.

[4] Termenul de „pedeapsă" este semnalat abia în sec. XIV, împlinindu-se în adevărata sa semnificaţie abia în sec. XVIII (cf. **P.Reiwald,** *Die Gesellschft und ihre Verbrecher,* Suhrkamp, 1973, Frankfurt, p. 217.

[5] **L.Barac,** *op. cit.,* p. 214

[6] **N.Popa,** *Teoria generală a dreptului,* Editura Actami, Bucureşti, 1998, p. 164

3. Nu fără temei s-a pus problema până unde se întinde „reacția" societății, dreptul societății de a-i pedepsi pe cei care îi nesocotesc regulile de conduită, care sunt deci, limitele acestui drept? *Dreptul societății* de a-i pedepsi este *o manifestare a rațiunii* și trebuie să rămână închis în marginile dreptății și umanității, arată **Hugo Grotius,** în celebra sa lucrare[1].

În același sens, reamintim concepția lui **Cesare Beccaria** care susținea că *pedeapsa* este o măsură luată de societate în vederea propriei sale apărări și *se justifică prin utilitatea sau necesitatea ei* în sensul că ea se aplică nu pentru că s-a săvârșit o infracțiune și nu neapărat în vederea ispășirii, ci pentru ca să nu se mai comită alte infracțiuni în viitor[2].

4. Dreptul în sens obiectiv, este în esență un imperativ. A examina în ce mod se manifestă acest imperativ înseamnă a determina **sancțiunea caracteristică a dreptului.**

Pentru **Giorgio del Vecchio**[3] *dreptul este în esență coercibil;* cu alte cuvinte, normele juridice pot fi impuse cu forța. Tocmai acest caracter (de coercibilitate) al normelor juridice le deosebește de alte categorii de norme sociale (morale, religioase etc.). De la această trăsătură a dreptului a pornit Thomasis – afirmă del Vecchio – care *„a întemeiat pe ea distincția dreptului de morală și, pe nedrept, a atribuit un titlu de superioritate datoriilor juridice care, fiind coercibile, ar fi perfecte față de datoriile morale, imperfecte fiindcă nu sunt coercibile".* Del Vecchio scrie că acolo unde lipsește constrângerea, sancțiunea, lipsește dreptul. Dreptul este întotdeauna *„determinarea unui raport între mai multe persoane, în virtutea căruia datoria unei persoane îi corespunde exigibilitatea, pretenția celeilalte; prin urmare și coercibilitatea. Cele două concepte, de coercibilitate și de drept sunt, din punct de vedere real și logic, inseparabile"*[4].

---

[1] **H.Grotius,** *Despre dreptul războiului și al păcii,* (Trad. G.Dumitriu), Editura Științifică, București, 1968, p. 17

[2] **C.Beccaria,** *Despre infracțiuni și pedepse* (trad. Armand Roșu), Editura Științifică, București, 1965, p. 95

[3] **G. del Vecchio** *op. cit.,* p. 218 și urm.

[4] **Ibidem,** p. 223

5. **Eugeniu Speranția**[1] admite că sancțiunea nu este o caracteristică definitorie a dreptului, ea nu caracterizează numai dreptul, ci este o însușire a tuturor sistemelor sau tipurilor de normativitate socială, *„iar definiția logică se face invocându-se numai diferența specifică"*[2].

În concepția lui Speranția, sancțiunile juridice sunt auxiliare existenței și respectării normelor juridice; nu dreptul se explică prin sancțiune ci sancțiunea prin drept. Prin urmare – afirmă Speranția – teza potrivit căreia puterea și eficacitatea dreptului ar sta numai în sancțiunea exterioară este falsă.

Cu toate acestea, Speranția recunoaște că pacea socială nu poate fi concepută, asigurată și garantată fără exercitarea unor eventuale acțiuni de constrângere. Aplicarea efectivă a sancțiunilor dovedește că norma juridică nu a fost respectată. Pentru Speranția, o normă juridică nu este respectată datorită sancțiunii cu care este dotată ci, ea este respectată grație *„condițiilor sufletești ale celui care se teme de pedeapsă;....împrejurările când norma juridică e respectată sunt tocmai acelea în care sancțiunea nu se aplică"*[3].

Eugeniu Speranția notează că, în situația când doar frica de pedeapsă constituie temeiul aplicării legilor, se poate distinge în viața societăților o succesiune de perioade ciclice, un fel de flux și reflux. De aceea:

„Când crește frecvența pedepsei, crește frica;
Când crește frica, crește respectul legii;
Când crește respectul legii, scade frecvența pedepsei;
Când scade frecvența pedepsei, scade frica;
Când scade frica, scade respectul legii;
Când scade respectul legii, crește frecvența pedepsei;
Etc., etc.[4]

De aici rezultă că legea este respectată și pentru alte motive decât frica sau sancțiunea și, prin urmare, dreptul implică sancțiunea, dar nu o implică în mod exclusiv; o implică numai ca pe unul dintre mijloacele posibile de presiune.

---

[1] Vezi: **E.Speranția,** *Introducere în filosofia dreptului,* Cluj, 1940.
[2] **Ibidem,** p. 374
[3] **Ibidem,** p. 376
[4] **Ibidem**

Dacă dreptul s-ar putea lipsi de sancțiunile coercitive, dacă acțiunile oamenilor s-ar subordona exigențelor ideii de justiție, atunci *„dreptul n-ar avea de ce să înceteze de a exista"*.

6. În concepția lui **Mircea Djuvara** sancțiunea juridică, ca element al dreptului pozitiv, reprezintă *„punerea forței organizate în stat în serviciul dreptului"*[1].

M.Djuvara fundamentează etic sancțiunea[2] și afirmă că aceasta, ca garanție sau ca promisiune membrilor societății, nu caracterizează dreptul, față de care – chiar dotat cu pozitivitate – rămâne un element accesoriu; astfel, am confunda dreptul cu forța, confuzie contrazisă de mersul istoriei[3]; după cum, similar, violența nu este caracteristica revoluțiunii[4].

Sancțiunea, ca și constrângerea în general, *„derivă din esența dreptului, dar ele sunt numai accidentale și nu pot constitui această esență"*, ele nu trebuie să intre într-o definiție a dreptului[5].

Sancțiunea trebuie să fie dreaptă, altfel este ilegală; ea nu are sens rațional *„decât aplicată unui număr relativ restrâns de cazuri față de mulțimea nenumărată de acte care constituie viața socială"*, ea *„nu trebuie niciodată generalizată, chiar fără a lua în considerare inconvenientele de fapt pe care le întâlnește această ipoteză"*.

Dacă uneori e necesară, devenind o obligație, alteori, sancțiunea este absurdă (pedeapsa aplicată copilului), nu e posibilă (în dreptul internațional public)[6], nu e de dorit (autoritatea publică îndreptându-se contra ei înseși); pentru realizarea păcii, *„răul nu trebuie întors răului*[7]*."*

---

[1] Vezi: **M.Djuvara,** *Teoria generală a dreptului (Enciclopedia juridică), Drept rațional, izvoare și drept pozitiv,* Editura ALL, București, 1995,

[2] **M.Djuvara,** *op. cit.,* p. 212

[3] **M.Djuvara,** *Noua doctrină germană și diviziunea dreptului în public și privat,* în „Analele Facultății de Drept București", 4, nr. 1/1942, p. 316.

[4] **M.Djuvara,** *Evoluție și revoluție,* Institutul Social Român, (I.S.D.R.), 14 iunie 1923.

[5] **E.Speranția,** *Definiția dreptului,* Cluj 1939, în „Analele Facultății de Drept București 1, nr. 1/1939 p. 270 (cit. de **B.B.Berceanu,** *Universul juristului Mircea Djuvara,* Editura Academiei Române, București, 1995, p. 109).

[6] Este vorba de dreptul internațional public contemporan lui M.Djuvara

[7] **M.Djuvara,** *Les grands problemes du Droit: le droit positif,* extras din „Analele Facultății de Drept București", 1, nr. 34/1939, p. 11-12

Sancțiunea nu se explică numai prin constrângerea cu care e uneori investită în dreptul pozitiv. Ea are și un cuprins etic, fără de care adevăratul ei înțeles dispare[1].

Lipsa de sancțiune în dreptul pozitiv, departe de a fi un ideal al acestuia, are un aspect și imoral, pentru că obligațiile dreptului pozitiv respectiv, bune sau rele, vor fi îndeplinite numai de cei a căror morală le impune respectarea dreptului pozitiv, în timp ce ceilalți – care îndeplinesc obligațiile raționale numai pentru că există o sancțiune externă – vor fi scutiți de ele[2].

Pentru M.Djuvara, dreptul nu se confundă cu forța, iar forța nu poate explica dreptul; în același timp, sancțiunea desprinsă de drept nu înseamnă decât forța brutală, violentă. Aceasta dovedește că **dreptul întemeiază sancțiunea și nu sancțiunea dreptul**[3].

7. Termenul de „sancțiune", frecvent utilizat în limbajul juridic, nu are întotdeauna un sens clar, univoc. Prin urmare, este necesar să distingem principalele sale accepțiuni, în directă relație cu funcțiile diferite pe care le îndeplinește sancțiunea, în general.

C. Oprișan arată că termenul de sancțiune circulă în diverse formulări, dar conceptul ca atare *„nu este încă elaborat pe plan teoretic, printre altele și datorită caracterului său neomogen, diversificării sale sub raportul regimului juridic și polifuncționalității sale tehnice"*[4].

Astfel, sancțiunea poate fi privită ca *element al structurii logico-juridice a normei juridice*[5], ca o consecință a violării încălcării ori neobservării normelor juridice.

Pe de altă parte, sintagma *„sancțiunea legii de către stat"* evocă consacrarea, elaborarea de către organele abilitate ale statului a legilor și a altor acte normative[6].

---

[1] **M.Djuvara,** *Ceva despre ideea de drept subiectiv și obligație,* în Revista „Dreptul public" 14, 1939, p. 21.

[2] **B.B.Berceanu,** *op. cit.,* p. 109

[3] Vezi: **M.Djuvara,** *Le fondement du phenomene juridique,* Sirey,Paris, 1913, p. 74

[4] **C.Oprișan,** *Sancțiunile în dreptul civil român – o posibilă sinteză,* în „R.R.D." nr. 11/1982, p. 11

[5] Vezi următoarea secțiune a acestui capitol.

[6] Aici, cuvântul „sancțiune" are sensul de consacrare (inițial – *sancio, sanciere:* a face o lege, a „sfinți" o lege, a decreta)

Apoi, *„sancțiunea nu trebuie confundată cu constrângerea"*. Deşi în multe situații, cele două noțiuni sunt utilizate ca sinonime, distincția este necesară. Constrângerea – reprezentând utilizarea forței în serviciul dreptului – este doar o consecință posibilă a sancțiunii, susceptibilă uneori de a fi aplicată şi în lipsa unei sancțiuni; tot aşa, unele sancțiuni sunt realizate în afara constrângerii.

Termenul „sancțiune" evocă adesea *ideea de pedeapsă* aplicată în cazul săvârşirii unei infracțiuni, prin urmare „sancțiunea" şi „pedeapsa" ar putea să apară ca sinonime. Cu toate acestea, în identificarea tipurilor de sancțiuni specifice diferitelor ramuri ale dreptului se face distincție între sancțiune şi pedeapsă, pedeapsa fiind socotită o sancțiune specifică, proprie dreptului penal. Mai mult chiar în dreptul penal, se face distincția în pedepsele penale şi alte sancțiuni penale ori de drept penal[1].

În sfârşit. *„sancțiunea mai poate fi privită* ca *element al raportului juridic de constrângere, ca instituție juridică* ori ca instrument de realizare a răspunderii juridice, când vizează numai un *aspect al răspunderii* - reacția societății.

Secțiunea 2: Sancțiunea – element al structurii logico-juridice a normei juridice

1. Norma juridică – *„regulă generală şi obligatorie, al cărei scop este acela de a asigura ordinea socială..."*[2] are, de cele mai multe ori[3] o structură trihotomică: ipoteză, dispoziție şi sancțiune.

Sancțiunea normei juridice – element de structură internă la fel de important ca şi celelalte două – ne apare ca o garanție a îndeplinirii prescripției conținute în dispozițiile normei, de asigurare a eficienței normei de drept.

---

[1] Acest aspect de terminologie juridică este analizat într-un capitol distinct al prezentei lucrări

[2] **N. Popa**, *op. cit.*, p. 100.

[3] Există norme juridice cărora le lipseşte din construcția tehnică fie ipoteza, fie sancțiunea (au o structură dihotomică).

Conținând un complex de urmări nefavorabile ce pot interveni în situația nerespectării ipotezei sau dispoziției, sancțiunea normei juridice are ca scop crearea unei *„stări de frică în conștiința agenților sociali dispuși să nesocotească comandamentul normei"*[1].

Din definiția normei juridice rezultă faptul că îndeplinirea comandamentului normei se sprijină la nevoie, pe forța coerciției statale, a autorității publice. Forța publică, de coerciție, se exteriorizează din punct de vedere tehnic în ceea ce numim *sancțiune a normei juridice*. De aici, reiese cu claritate faptul că nu trebuie să confundăm constrângerea publică cu sancțiunea propriu-zisă. Sancțiunea nu este altceva decât o „prelungire" a ipotezei și dispoziției normei juridice. Nu trebuie să înțelegem că o normă juridică se va aplica de fiecare dată cu utilizarea sancțiunii.

Mircea Djuvara scria că sancțiunea și constrângerea în general, *„derivă din esența dreptului, dar ele sunt numai accidentale și nu pot constitui această esență"*[2]. Constrângerea este *„un atribut al statului care o efectuează prin organele sale, nu un caracter al dreptului însuși"*[3].

Dacă constrângerea statului ar fi o trăsătură definitorie a dreptului, ar însemna că acesta s-ar baza pe o forță exterioară lui ceea ce nu poate fi acceptat pentru simplul motiv că, într-o majoritate covârșitoare, membrii societății respectă comandamentul normei juridice, situații în care nu se impune aplicarea sancțiunii.

Aplicarea sancțiunii dovedește că norma n-a fost respectată nici chiar când amenințarea cu sancțiunea stătea în sprijinul ei: *„Transformarea posibilității constrângerii exterioare, în realitate, rămâne o trăsătură ce ține de esența normei juridice, în comparație cu alte norme sociale"*[4].

---

[1] **N.Popa,** *op. cit.*, p. 103.

[2] **M.Djuvara,** Recenzie a lucrării *„Eugeniu Speranția. Definiția Dreptului"* în „Analele Facultății de Drept, București, nr. 1/1939, p. 270.

[3] **Idem,** *Contribuție la teoria cunoașterii juridice. Spiritul filosofiei kantiene și cunoașterea juridică*, în „Analele Facultății de Drept, București, nr. 4/1942 (II, Ideea de justiție și cunoaștere juridică, p. 65).

[4] **N.Popa,** *op. cit.*, p. 164.

2. Aşadar, sancţiunea indică urmările nerespectării dispoziţiei normei juridice. Aceste urmări sunt, de fapt, măsurile luate împotriva persoanelor care au violat legea şi care sunt aduse la îndeplinire, la nevoie, cu ajutorul puterii de stat.

În funcţie de natura raporturilor sociale reglementate, de importanţa intereselor şi valorilor sociale apărate, de gradul de pericol social al conduitelor neconforme cu reglementările existente, de scopul urmărit prin reacţia societăţii, dreptul şi-a dezvoltat un complex şi eficient sistem de sancţiuni. Deşi acest sistem este aproximativ şi incomplet, el asigură totuşi o anumită eficacitate de ansamblu a sistemului juridic global.

Existenţa sancţiunii apare justificată prin însăşi interesul general al convieţuirii, normele juridice reglementând în folosul tuturor. Fără posibilitatea de a sancţiona încălcarea dispoziţiilor legale, normele juridice ar fi reduse la nişte percepte de conduită lipsite de orice eficacitate, căci neputându-se impune în cazul că ar fi nesocotite, ar dispare prin neaplicare[1].

Sancţiunea reprezintă un avertisment *ante factum* pentru cei care sunt tentaţi să eludeze dispoziţia normei, indicând dezavantajele ce decurg din această eludare, indiferent de formele ei. Aşa cum apreciază şi autorii mai sus citaţi, *„avertismentul ar fi garantul realizării conduitei – tip dispus de norma juridică, atât sub aspect psihologic, cât şi sub aspect material, din partea subiectelor participante la raportul juridic..."*[2].

Avertismentul reprezintă o acţiune materială a unor persoane, exercitată în numele autorităţii publice, împotriva acelor participanţi la comerţul juridic, care, lezează prin comportamentul lor, valorificarea drepturilor subiective de către titularii lor. Astfel, sancţiunile juridice contribuie la păstrarea eficientă a ordinii sociale consacrate, chiar neformulate imediat şi *expressis verbim.*

---

[1] **Ghe. Mihai, R.Motica,** *Fundamentele dreptului. Teoria şi filosofia dreptului*, Ed. ALL, Bucureşti, 1997, p,. 33.

[2] **Ibidem,** p. 35.

3. Încercăm, în cele ce urmează să evidenţiem cele mai importante *categorii de sancţiuni juridice, clasificare* care se impune datorită existenţei unor criterii ce privesc natura raporturilor juridice reglementate, importanţa valorilor sociale lezate prin nesocotirea dispoziţiei, periculozitatea socială pe care o prezintă actele de încălcare.

În primul rând, se cuvine să facem o netă distincţie între **sancţiunea negativă** – privită ca mod de reacţie, ca răspuns social-statal faţă de conduita neconformă[1] şi **sancţiunea pozitivă,** concretizată în măsurile de stimulare, de cointeresare a subiectului, în vederea promovării conduitei dorite.

Apoi, după *ramura de drept* în care intervin, sancţiunile pot fi **disciplinare, civile, administrative, penale etc.**[2] La rândul lor, aceste sancţiuni se subdivid după gravitatea lor, în cadrul fiecărei categorii în parte. Astfel, putem distinge sancţiunile care urmăresc *anularea actului ilicit, sancţiuni reparatorii* (care vizează restabilirea situaţiei legale anterioare şi repararea prejudiciului produs) ori *sancţiunii expiatorii* (disciplinare, contravenţionale şi penale) ce presupun aplicarea unor măsuri de constrângere sau pedepse care implică abstenţiuni şi suferinţe fizice ori morale (psihice).

În funcţie de *gradul de determinare,* sancţiunile pot fi determinate, relativ-determinate, alternative şi cumulative.

Sancţiunile determinate sunt acelea precis stabilite, cu exactitate, care nu oferă posibilitate nici unei interpretări.

Sancţiunile relativ – determinate se pot stabili într-un cadru mai larg, cu limite minime şi maxime, care oferă organului de aplicare posibilitatea individualizării în funcţie de împrejurările săvârşirii faptei, personalitatea făptuitorului etc.

Sancţiunile alternative oferă organului de aplicare posibilitatea alegerii unei sancţiuni, a aceleia considerată optimă în speţa dedusă judecăţii sale.

---

[1] N.Popa., *op. cit.*, p, 163.

[2] Vezi, pe larg, titlul III, capitolul II al prezentei lucrări.

Sancțiunile cumulative rezervă organului de aplicare obligația aplicării, mai multor sancțiuni pentru săvârșirea aceleiași fapte

După natura lor, sancțiunile pot fi: privitoare la patrimoniul persoanei (**patrimoniale**), privitoare la drepturile sale (**decăderea din drepturi**), privitoare la actele sale (**nulitățile**), privitoare la persoană (**privarea de libertate, recluziunea**).

Aplicarea sancțiunilor reprezintă un act de putere de mare răspundere[1] și ea trebuie făcută numai de către organele competente, cu stricta respectare a prevederilor legale, a drepturilor și libertăților cetățenilor. De altfel, sancțiunea, ca element al normei juridice conține și ea o regulă de conduită care privește atât subiectul care a încălcat dispoziția, cât și organul de stat chemat să aplice sancțiunea împotriva celui care s-a făcut vinovat de încălcarea normei juridice[2].

4. Așa cum afirmam la începutul acestei secțiuni, unor norme juridice le poate lipsi, după caz, ipoteza sau sancțiunea. Dispoziția nu poate lipsi, căci lipsa prescripției echivalează cu inexistența normei.

Când lipsește sancțiunea, în cazul unor norme-principii, a unor norme-definiții, sau a unor norme-sarcini – se face apel, de regulă, fie la norme juridice de legătură, fie la interpreți autorizați să descifreze cadrul de aplicare al normei juridice cu ajutorul principiilor fundamentale, care guvernează domeniul de aplicare al normei juridice respective[3].

Lipsa sancțiunii din structura logico-juridică a normei juridice vizează, exclusiv, construcția tehnică a normei juridice care nu poate fi atribuită decât tehnicii juridice (legislative), iar nu construcției logice a oricărei norme juridice, construcție din care nu poate lipsi sancțiunea, căci norma, în lipsa acestui element structural își pierde caracterul „juridic".

În legătură cu aceste situații câteva precizări se impun.

---

[1] **Ioan Ceterchi, Ion Craiovan**, *Introducere în teoria generală a dreptului*, Ed. ALL, București, 1993, p. 41

[2] Vezi: **Radomir Lukic**, *Théorie de l'Etat et du droit*, Dalloz, Paris, 1974, p. 371.

[3] **Lidia Barac**, *op. cit.*, p. 221

Astfel, de la bun început este important de subliniat faptul că sancțiunea nu este o alternativă a conduitei stabilită în normă, pe care oamenii pot s-o aleagă în cazul când nu sunt de acord cu dispoziția[1]. Norma juridică trebuie să se realizeze prin respectarea dispoziției. Ea își asigură caracterul general obligatoriu prin faptul că specificând comportarea necesară, prevede totodată și măsurile de asigurare a acestei comportări, măsuri al căror specific constă în aceea că la nevoie sunt impuse cu ajutorul puterii de stat[2].

Apreciem că sancțiunea nu este un element indispensabil al fiecărei norme juridice. Aceasta nu înseamnă nicidecum că ar exista norme juridice dotate cu sancțiune, garantate astfel în aplicarea lor și norme juridice fără sancțiune, a căror aplicare ar fi lăsată la aprecierea fiecăruia. Dimpotrivă, statul asigură traducerea în viață a tuturor normelor juridice, numai că, această asigurare se înfăptuiește în cadrul unui proces complex ce nu poate fi redus la o practică simplistă care concepe fiecare normă cu sancțiunea ei proprie.

Normele juridice nu trebuie privite izolat, juxtapuse, ele se găsesc într-o legătură de interdependență, într-un sistem în cadrul căruia unele norme nefiind dotate cu o sancțiune proprie sunt asigurate în realizarea lor prin înfăptuirea cerințelor altor norme ce prevăd sancțiuni concrete împotriva actelor ilegale.

Numeroase *norme constituționale,* norme organizatorice ca și alte norme, nu conțin nici o prevedere concretă care să stabilească sancțiunea în cazul nerespectării ei. Aceasta nu înseamnă nicidecum că nerespectarea acestor norme nu ar fi garantată.

Normele constituționale care stabilesc drepturile și libertățile fundamentale nu stabilesc direct și sancțiuni pentru nerespectarea lor, ci prevăd, eventual, că prin acte normative ulterioare se vor stabili sancțiuni împotriva încălcării lor.

---

[1] În acest sens, vezi: **J.Dabin**, *Théorie générale du droit*, (Teoria generală a dreptului), Bruxelles, 1963, p. 67.

[2] Pe larg, **I. Ceterchi**, *Despre structura internă a normei juridice*, în „R.R.D." nr. 7/ 1969, p. 57 și urm.

În dreptul constituțional[1] există mai multe trăsături specifice regimului sancționator constituțional. Astfel:

- sancțiunile în dreptul constituțional sunt sancțiuni specifice precum: revocarea mandatului parlamentar, revocarea unui organ de stat, declararea ca neconstituțional a unui act normativ;
- pentru mai multe dispoziții poate fi prevăzută o singură sancțiune;
- pentru încălcarea unor dispoziții, pot fi regăsite sancțiuni în normele constituționale cu condiția de a fi identificată exact obligația sau îndrituirea (conduita subiectelor de drept);
- aprecierea structurii logico-juridice a unor norme din constituție trebuie făcută prin raportarea lor la întregul sistem de drept; aceasta duce la concluzia că pentru reglementările de principiu, de largă generalitate cuprinse în constituție, unele sancțiuni se regăsesc în alte ramuri de drept (civil, penal, administrativ).

De altfel, M.Djuvara scria că *„în dreptul constituțional, nici nu se poate înțelege ideea de sancțiune în sensul de forță organizată de stat, pusă în serviciul ideii de justiție și de drept pozitiv, căci statul nu se poate constrânge pe sine însuși"*[2].

Asemenea norme juridice neînsoțite de o sancțiune directă se întâlnesc și în alte ramuri de drept.

Prin urmare se desprinde concluzia că garantarea realizării și aplicării normelor juridice este o categorie mai largă decât sancțiunea; sancțiunea normelor juridice nu trebuie așa cum am spus, confundată cu constrângerea de stat pentru că aplicarea ei nu presupune întotdeauna intervenția forței coercitive a statului.

Mai mult, sancțiunea, ca parte componentă a normei juridice prezintă și anumite particularități în raport cu natura normei juridice din care face parte, particularități care au putut face posibilă, atât clasificarea normelor juridice, cât și clasificarea sancțiunilor juridice.

---

[1] Vezi: **Ioan Muraru,** *Drept constituțional și instituții politice*, Ed. Actami, București, 1998, p. 29-30.

[2] **M.Djuvara,** *Teoria generală a dreptului. Drept rațional, izvoare și drept pozitiv*, Ed. ALL, București, 1995, p. 302.

Secţiunea 3. Caracterele, funcţiile şi scopul sancţiunii juridice

§1. *Caracterele sancţiunii juridice*

Literatura de specialitate atribuie sancţiunii juridice următoarele caractere:

1. Caracterul represiv-aflictiv. Sancţiunea este o formă de reacţie socială, de ripostă, o retribuţie dureroasă pentru fapta antisocială săvârşită. Ea constituie o suferinţă pentru cel constrâns să o suporte, căci nimeni nu este dispus să execute o pedeapsă de bună voie.

Suferinţa ţine de esenţa sancţiunii, indiferent de natura ei. Nu întâmplător se afirmă că pedeapsa ce nu cauzează infractorului vreo suferinţă încetează de a mai fi pedeapsă[1]. Lipsirea de libertate a celui sancţionat implică astfel o totală modificare a vieţii, modificare plină de incomodităţi şi durităţi din care izvorăsc numeroase suferinţe fizice şi morale. Astfel, se apreciază că „totdeauna ideea de bază a sancţiunii a fost de a-l face pe infractor să simtă propria lui greşeală, propria lui decădere morală"[2].

Doru Pavel afirmă că *prin înscrierea sa într-o prevedere legală, pedeapsa (sancţiunea) constituie ameninţarea cu o suferinţă, iar aplicarea şi executarea ei reprezintă realizarea acelei suferinţe"* [3]. Noţiunea de „suferinţă" este specifică pedepsei fără de care esenţa, rolul şi eficienţa sa ar fi denaturate.

Doctrina penală modernă evidenţiază din plin acest caracter al sancţiunii (pedepsei penale) apreciind rolul suferinţei materializat în esenţa sancţiunii.

---

[1] Vezi: **C.C.Stegăroiu**, *Drept penal. Partea generală*, partea a II-a, Universitatea Babeş-Bolyai, Cluj, 1958, p. 253.

[2] **M.Djuvara,** *Teoria generală a dreptului*...p. 310.

[3] Vezi: **Doru Pavel**, *Pedeapsa în lupta contra infracţionalismului. Atribute şi rol.*, în „Revista de drept penal" nr. 1/1995, p. 33 şi urm.

Astfel, se arată că a tăgădui caracterul de suferință (*Ubel*) al pedepsei ar însemna tăgăduirea însăşi a esenței pedepsei[1]; pedeapsa este o suferință (*souffrance)* deoarece loveşte pe individ în punctele sale cele mai sensibile[2]; pedeapsa este o suferință produsă făptuitorului pentru răul produs prin infracțiune[3]; pedeapsa este o suferință (*souffrenza)* deoarece numai prin suferință devine posibilă redresarea condamnatului, durerea este marele impuls care îl îndeamnă pe individ să se reîntoarcă asupra lui însuşi, *non fit redemptio sine effusione sanguinis*[4], pedeapsa atrage o suferință fizică, morală şi materială condamnatului[5]; pedeapsa înseamnă o restrângere serioasă a drepturilor condamnatului, de natură să afecteze libertatea, averea, timpul liber, prestigiul social etc[6].

Caracterul retributiv al sancțiunii accentuează ideea raportului dintre faptă şi sancțiune, în sensul că, aceasta din urmă este o consecință obligatorie şi implacabilă pe care o atrage săvârşirea faptei ilegale. Această realitate a determinat pe unii autori să atribuie sancțiunii un caracter obligatoriu şi inevitabil.

Sancțiunea constituie retribuția dureroasă pe care societatea o plăteşte celui care a săvârşit fapta antisocială. Ideea de retribuție, de răsplată, pentru răul adus societății, a pedepsei este ideea forte a civilizației noastre; pedeapsa îşi găseşte rațiunea în caracterul ei retributiv[7].

2. **Legalitatea sancțiunilor** (caracterul legal). Sancțiunile se aplică numai conform actelor normative în vigoare, în limitele prevăzute de acestea şi direct proporțional cu delictul comis.

---

[1] **Heinrich Jescheck,** *Lehrbuch des Strafrechts, Allgemeiner Teil,* 4 Anflage, Dunker und Humblot, Berlin, 1988, p. 48.

[2] **Gaston Stefani, Georges Levasseur, Bernard Bouloc,** *Droit penal general,* Treizieme edition, Dalloz, Paris, 1987, p. 467.

[3] **Herman Blei,** *Strafrecht, Allgemeiner Teil,* 18 Auflage C.H.Beck, Munchen, 1983, p. 371-372.

[4] **Giuseppe Bettiol,** *Diritto penale, parte generale,* ottava decizione, Padova, 1973, p. 689-705.

[5] **Roger Merle, Andre Vitu,** *Traite de droit criminel,* Cujas, Paris, 1967, p. 502.

[6] **H.Jescheck,** *op. cit.,* p. 58.

[7] **G.Bettiol,** *op. cit.,* p. 677.

În legătură cu acest caracter, menționăm opinia lui C.Beccaria, care, în teoria pedepsei, privitor la legalitatea acestora, nota: *„Numai legile pot stabili pedepsele privitoare la infracțiuni...; o pedeapsă care depășește limita fixată de lege înseamnă o pedeapsă justă plus o altă pedeapsă"*[1].

Sancțiunea trebuie să fie dreaptă, altfel ea este ilegală, ea nu are sens rațional *„decât aplicată unui număr relativ restrâns de cazuri față de mulțimea nenumărată de acte care constituie viața socială; ea nu trebuie niciodată generalizată, chiar fără a lua în considerare inconvenientele de fapt pe care le întâlnește această ipostază"*[2].

„Legalitatea - se apreciază într-o lucrare de specialitate[3] - *ridicată la rangul de virtute a unui sistem de drept rămâne o formă rigidă și represivă în afara conexiunii cu echitatea, care asigură un minim de moralitate conținutului unui drept înscris în temporitate".*

3. Caracterul preventiv reprezintă o trăsătură a sancțiunii juridice pentru că, însăși reglementarea sancțiunii în norma juridică, vizează o prevenție specială. Cum am amintit anterior, sancțiunea incorporată normei juridice nu reprezintă altceva decât un avertisment *ante factum*, de luat în considerare de către cei tentați să nesocotească regula de conduită cuprinsă în dispoziția normei. Având în vedere că efectul preventiv este - pentru Beccaria – scopul legii penale, acesta arată că *„una dintre cele mai puternice frâne ale infracțiunilor nu este cruzimea pedepselor ci inevitabilitatea lor"*[4].

Realizarea prevenției speciale și a prevenției generale au constituit obiective deosebit de importante în lupta împotriva infracțiunilor și infractorilor. Pentru îndeplinirea acestor obiective, se impune ca stabilirea și aplicarea sancțiunii să fie în concordanță cu natura faptei săvârșite, cu gradul de pericol social al acesteia, cu prejudiciul produs prin fapta antisocială.

---

[1] **C.Beccaria**, *op. cit.*, p. 13.

[2] **M.Djuvara**, *Les grands problemes du Droit: le droit positif*" extras din „Analele Facultății de Drept București", 4, 1939, p. 11-12.

[3] **Ghe. Mihai, R.Motica**, *op. cit.*, p. 33.

[4] **C.Beccaria**, *op. cit.*, p. 55

Această corespondență între sancțiune, natura faptei și prejudiciul cauzat se stabilește prin lege, care fixează atât natura sancțiunii cât și cuantumul ei; prin urmare, judecătorii vor stabili pedeapsa potrivit cuantumului determinat, fixat de lege: *„despre o individualizare judiciară a pedepselor nu poate fi vorba"* – afirmă unii autori de specialitate. *„Ne aflăm în plin domeniu al pedepselor determinate"*[1].

4. Caracterul educativ al sancțiunii urmărește recuperarea socială a făptuitorului. *„Îndreptarea morală* – precizează M.Djuvara – *se obține prin însăși reacția propriei lui conștiințe: scopul pedepsei este atunci atins"*[2]. de altfel, în art. 52 din Codul penal, se arată că *„pedeapsa este o măsură de constrângere și un mijloc de reeducare a condamnatului"*.

Opinii contradictorii s-au făcut auzite în legătură cu afirmația potrivit căreia, pedeapsa este un mijloc de reeducare a condamnatului.

Se arată astfel, într-o opinie[3], că, spre exemplu, pedeapsa cu închisoarea nu ar avea efect educativ asupra aceluia care ar intra într-un mediu format din infractori condamnați care nu ar discuta decât despre faptele lor pe care le-au săvârșit și despre acelea pe care au intenția să le săvârșească după ce se vor elibera. Mai mult decât atât, asemenea indivizi cu înclinații antisociale – unele accentuate și de suferințele închisorii – n-ar putea exercita decât o influență negativă asupra celor din jur. Dacă mai adăugăm și posibila comportare dură și a unui limbaj imperativ din partea personalului de pază al penitenciarului, s-ar întregi imaginea „reeducării" condamnatului.

Este extrem de edificatoare, în sensul celor de mai sus, descrierea atmosferei dintr-o încăpere a unui penitenciar în care erau înghesuiți „o sută de oameni" în „20 mp", atmosferă specifică acelor vremuri de excesivă, absurdă și brutală represiune: *„Adevăratul nume al aceluia este tortura prin balamuc, deoarece omul în condiții excepționale de presiune se smintește... Bătaia, ranga, brutalitățile cele mai grozave,*

---

[1] **Șt. Daneș, V.Papadopol**, *Individualizarea judiciară a pedepselor*, Ed. Științifică și enciclopedică, București, 1985, p. 24.

[2] **M.Djuvara**, *Teoria generală a dreptului...* p. 310.

[3] **Doru Pavel**, *op. cit.*, p. 34.

chinurile fizice cele mai studiate nu-s decât floare la ureche față de chinul prin nebunie"[1].

Şi alţi autori au rezerve serioase faţă de ideea de reeducare prin aplicarea unei sancţiuni. Într-o asemenea opinie[2] se susţine că datele ştiinţifice arată că pedeapsa cu închisoarea are mai mult un efect antisocializant decât resocializant şi de aceea trebuie folosită ca *ultima ratio.*

Altă opinie subliniază că doctrinele contemporane îşi exprimă îndoiala că o persoană ar putea fi reeducată prin aplicarea de pedepse privative de libertate: se afirmă că adaptarea individului pentru a trăi în societate nu se poate face decât în societate. De aici şi favoarea de care se bucură suspendarea executării pedepsei cu probaţiune, libertatea supravegheată, libertatea condiţionată, regimul de semi-libertate[3].

În această idee, amintim lucrările congreselor al VI-lea (1980), al VII-lea (1985) şi al VIII-lea (1990) asupra prevenirii infracţiunilor şi tratamentului condamnaţilor organizate sub egida O.N.U. care au recomandat statelor membre identificarea unor soluţii alternative la pedeapsa privativă de libertate. Tot în acest context se situează şi modificările aduse legii penale române prin care s-a lărgit posibilitatea acordării suspendării condiţionate a pedepsei şi s-a introdus instituţia suspendării executării pedepsei sub supraveghere[4].

Nici în privinţa sancţiunii cu amenzi, caracterul educativ al acestora nu poate reprezenta o trăsătură caracteristică. În această situaţie se apreciază că *„omul, atins în patrimoniul său, rămâne trist că acest patrimoniu i s-a micşorat, dar nu devine nici mai bun, nici mai înţelept şi nici mai bine educat"*[5].

În concluzie, caracterul educativ al sancţiunii n-ar putea fi acceptat decât cu unele rezerve, mai sus examinate.

---

[1] **N.Steinhardt,** *Jurnalul fericirii*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, p. 254.

[2] **H.Jescheck,** *op. cit.*, p. 674

[3] **G.Ştefani, G.Levasseur, B.Bouloc,** *op. cit.*, p. 464; **R.Merle, A.Vitu,** *op. cit.*, p. 518 (cit. de **D.Pavel,** *op. cit.*, p. 35).

[4] Cf. **D.Pavel,** *op. cit.*, p. 35

[5] **Ibidem.**

5. Caracterul reparatoriu scoate în evidență faptul că, prin aplicarea sancțiunii se urmărește restabilirea valorilor încălcare, reîntregirea patrimoniilor afectate, deci compensări materiale și morale.

6. Sancțiunea juridică - atribut al statului.

Declanșarea răspunderii juridice și stabilirea formei concrete de răspundere aparțin întotdeauna unor instanțe special abilitate, cu competențe legale în acest domeniu[1].

Sancțiunea aplicată de către organele competente ale statului, trebuie să restituie credința zdruncinată de fapta antisocială[2]. Statul este izvorul real al sancțiunii. Dealtfel, statul, prin autoritățile sale are chiar obligația de a interveni și de a aplica sancțiuni acolo unde se impune acest lucru, dar, totodată, are îndatorirea să evite de a o face când situația concretă nu comportă aplicarea sancțiunii.

Temeiul răspunderii juridice și al sancțiunii se află în legea pe care statul o aplică. Nimeni nu-și poate face singur dreptate, nimeni nu poate fi judecător în propria cauză, justiția trebuie distribuită de organe care judecă obiectiv (*„sine ira et studio"*).

Chiar dacă s-a afirmat că sancțiunea se poate aplica uneori și de către particular și nu de către stat în mod direct[3] aceasta nu înseamnă că sancțiunea nu este atributul statului, căci dacă ea se exercită, se exercită tot pe baza unor norme juridice în vigoare iar statul apare și în aceste situații ca sursă a sancțiunii juridice sub forma punerii în mișcare a forței publice instituționalizate.

De altfel, sancțiunile reprezentând interesul justiției este firesc ca statul să obțină exclusivitatea din acest punct de vedere. Statul, considerându-se „păzitorul justiției abstracte și al intereselor comune"[4]

---

[1] **N.Popa**, *op. cit.*, p. 202.

[2] Pe larg, vezi: **P.Fauconnet**, *La responsabilite*, Felix Alcan, Paris, 1928, p. 256

[3] **René Démoque**, *în Idées fondamentales du droit privé* afirmă că în anumite situații sancțiunea este exercitată de către particulari și nu de către stat. Câteva din aceste situații ar fi următoarele: cazul instituțiilor *manus injectio* și *prignoris causa* în forma primitivă a dreptului roman; în cazul dreptului de retenție, a dreptului de necesitate și a celui de legitimă apărare (Pentru dezvoltări, vezi **M.Djuvara**, *Teoria generală a dreptului* ... p. 303-304)

[4] **Julian Tedorescu**, *Curs de drept și procedură penală*, 1927 (curs litografiat).

are chiar datoria de a interveni şi de a soluţiona comportamentele non-conformiste.

În legătură cu trăsăturile sancţiunii, trebuie să remarcăm faptul că, în raport cu felul sancţiunii, unele dintre caracterele analizate, se manifestă cu mai multă pregnanţă în timp ce altele, sunt estompate, sunt mai puţin puse în evidenţă.

De exemplu, pedeapsa penală îşi pune în valoare, prin excelenţă, caracterul său represiv – aflictiv şi legal, în raport cu sancţiunile civile unde iese în evidenţă cu prioritate caracterul reparatoriu (nulităţile, daunele interese compensatorii, moratorii ori cominatorii).

§2. *Funcţiile sancţiunii juridice*

În ceea ce priveşte problematica funcţiilor sancţiunii juridice, doctrina distinge diferite asemenea funcţii în raport cu tipul şi esenţa sancţiunii.

Astfel, doctrina penală contemporană atribuie sancţiunilor de drept penal (pedepselor) funcţia de constrângere, funcţia de reeducare, funcţia de exemplaritate şi funcţia de eliminare[1].

În materie civilă şi administrativă, doctrina atribuie sancţiunii trei funcţii: sancţionatorie, reparatorie, educativ-preventivă[2].

În cele ce urmează vom examina, în sinteză, aceste funcţii ale sancţiunii juridice.

1. Funcţia sancţionatorie, de constrângere presupune că, orice sancţiune conţine – aşa cum am arătat – o suferinţă, pe de o parte, iar pe de altă, împrejurarea că, pentru ca sancţiunea să fie executată, se foloseşte constrângerea, căci nimeni nu este dispus să execute sancţiunea de bună voie.

---

[1] Vezi **C.Bulai,** *Drept penal român. Partea generală*, vol. I, Casa de editură şi presă „Şansa" S.R.L., Bucureşti, 1992, p. 16-18

[2] **C.Stătescu, C.Bârsan,** *Drept civil. Teoria generală a obligaţiilor*, Ed. ALL, Bucureşti, 1994, p. 138.; **S.Ghimpu, A.Ţiclea,** *Dreptul muncii*, vol. II, Casa de Editură şi Presă „Şansa" S.R.L. Bucureşti, 1994, p. 77; **I.T.Ştefănescu,** *Disciplina muncii şi răspunderea disciplinară*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1979, p. 61-63.

Constrângerea reprezintă utilizarea forței pentru împlinirea sancțiunii, nu sancțiunea însăși. Dacă sancționatul nu execută de bună voie sancțiunea primită prin hotărârea organului de aplicare, atunci intervine forța organizată a statului în slujba dreptului în vigoare, care îl constrânge să o îndeplinească. Există în mod evident, și sancțiuni juridice care nu antrenează constrângerea, cum ar fi cazul anulării unui act juridic, decăderea din drepturile părintești, desfacerea căsătoriei.

Așadar, funcția sancționatorie este strâns legată de o idee de constrângere pe care o conține sancțiunile negative. De altfel, constrângerea reprezintă tocmai esența acestui tip de sancțiune juridică.

Constrângerea intervine ori de câte ori trebuie să fie înfrântă voința care se opune autorității normei de drept.

Dreptul de coerciție reprezintă – pentru prof. Negulescu – o parte esențială a dreptului de poliție, el constând mai ales în întrebuințarea de mijloace de fapt realizate de forța publică[1]. Același autor pleacă de la ideea că statul are monopolul constrângerii, iar puterea executivă are monopolul execuției, care constituie **elementul esențial** al constrângerii. Constrângerea nu urmărește pedepsirea unui fapt săvârșit, considerat de lege ca dăunător pentru societate, ci *„caută numai să înfrângă voința sau voințele care se opun măsurilor ordonate de autoritate, asigurând astfel ordinea"*[2].

În legătură cu această problemă, Rudolf von Ihering a remarcat că un stat fără o putere materială de constrângere este o contrazicere: *„Popoarele au suportat cea mai rea folosință a puterii de stat, biciul lui Atila și nebunia unor împărați romani; ele au sărbătorit, ca pe niște eroi, niște adevărați tirani la picioarele cărora oamenii se prosternau în pulbere. Chiar în formă de delir, despotismul rămâne o formă de stat, pe câtă vreme anarhia, nu; ea este neputința puterii*

---

[1] Vezi: **P.Negulescu**, *Tratat de drept administrativ*, vol. I, ed. A IV-a, București, 1934, p. 367; în acest sens, **M.Haurion**, *Droit administratif*, 12 em ed. P. 549

[2] **Ibidem**

publice; ea este o stare antisocială, descompunerea, destrămarea societăţii"[1].

Situându-se în acelaşi plan de idei, P.Negulescu oferă şi o justificare de ordin psihologic, afirmând că *„în sufletul fiecărui om sunt pasiuni antisociale: ura, invidia, răutatea, patima de distrugere, care nu aşteaptă decât ocaziunea ca să se deslănţuiască"*, ele trebuind să fie contracarate prin forţa de constrângere a statului, bazată pe forţa fizică, *„căci numai forţa fizică poate să lucreze direct asupra oamenilor, numai pentru ea oamenii au teamă şi respect"*[2].

Subiectul în discuţie a fost abordat şi în sociologia românească, unde, într-o opinie, se apreciază că distincţia dintre morală şi drept, dintre norma juridică şi norma morală, se află tocmai în natura sancţiunii şi constrângerii. Sancţiunea juridică este aplicată de organe instituţionalizate, iar forţa care îndeplineşte constrângerea fizică este forţa publică. În sancţiunile morale constrângerea este divizată, pe când în drept ea este organizată. Dreptul are întotdeauna – în raport cu morala – un caracter **exterior** şi **constrângător** iar *„constrângerea prin forţa publică este trăsătura deosebitoare a dreptului faţă de morală"*[3]. Ideea constrângerii o regăsim şi la Kant care a admis conceptul constrângerii ca element al doctrinei sale asupra dreptului.

2. Funcţia educativ-preventivă.

Sancţiunea juridică este de natură a îndeplinii şi o funcţie educativă, de prevenire a săvârşirii unor fapte ce constituie încălcări ale comandamentelor normative juridice. Efectul preventiv al legilor depinde şi de promptitudinea aplicării sancţiunii. Cu cât momentul aplicării acestuia este mai apropiat de momentul săvârşirii faptei ilegale, cu atât se asociază mai puternic în mintea şi sufletul făptuitorului fapta anti-socială şi sancţiunea faptei sale. *„Certitudinea*

---

[1] Reprodus după **P.Negulescu**, *op. cit.*, p. 45 (citat de **A.Iorgovan**, *Tratat de drept administrativ*, vol. II, Ed. Nemira, Bucureşti, 1996, p. 195).

[2] **Ibidem**

[3] **D.Gusti, T.Herseni**, *Elemente de sociologie cu aplicări la cunoaşterea ţării şi neamului românesc pentru clasa a VII-a secundară"*. Ed. A VIII-a (revăzută). Ed. „Cartea Românească", Bucureşti, 1943 p. 225-230.

unei sancţiuni, deşi moderată – arată C.Beccaria – *va face totdeauna o impresie mai puternică decât frica produsă de alta mai grozavă, unită cu speranţa impunităţii"*[1].

Rolul preventiv al sancţiunii juridice se manifestă pe trei importante planuri[2]: a) înainte de săvârşirea faptei anti-sociale; b) după săvârşirea faptei şi c) după punerea în executare a sancţiunii.

În toate aceste planuri, doctrina evidenţiază atât aspectele de ordin pozitiv, ce vizează într-adevăr rolul educativ-preventiv al sancţiunii, cât, mai ales, rezervele, îndoielile cu privire la această funcţie a sancţiunii.

a) Înainte de săvârşirea faptei, simpla stipulare (reglementare) a sancţiunii în norma juridică joacă rolul acelui avertisment *ante factum* (despre care am scris anterior). În această situaţie, celui care se gândeşte să săvârşească o faptă cu încălcarea normelor de drept ar putea să-i fie teamă de sancţiune şi prin urmare să nu mai săvârşească fapta. În aceste condiţii, afirmăm că rolul preventiv al sancţiunii este asigurat. Este vorba de o *prevenţie generală* ce se constituie într-o frână eventuală pentru toţi cei ce ar fi ispitiţi să săvârşească fapte ilegale.

Acest tip de prevenţie generală poate fi atenuat de anumite împrejurări legate, îndeosebi de persoana făptuitorului.

Astfel, în primul rând, pentru o parte din cei tentaţi să încalce legea, condiţiile de viaţă în colectivitate sunt aspre, mizere, datorate sărăciei şi greutăţilor de tot felul. De aceea, fiind obişnuiţi cu asemenea privaţiuni, le-ar fi uşor să suporte suferinţa sancţiunii aplicate şi prin urmare, să nu le mai fie frică, de exemplu, de pedeapsa închisorii. Cu atât mai mult de cea a amenzii pentru că tot nu au de unde să o plătească.

Numai în privinţa pedepsei capitale lucrurile se schimbă *„căci omul preferă viaţa, chiar în condiţii de mizerie, o preferă morţii"*[3].

În legătură cu această primă împrejurare, în doctrină există opinia potrivit căreia, se pune problema dacă n-ar fi mai eficient în unele

---

[1] **C.Beccaria**, *op .cit.*, p. 55

[2] Pe larg, vezi: **D.Pavel**, *op. cit.*, p. 39 şi urm.

[3] **H.Jescheck**, *op. cit.*, p. 67

cazuri, ca statul să renunțe la pedeapsă și să acorde un ajutor mai mare celor în nevoie. Potrivit acestei opinii ar trebui să fie *„atât de* **puțină pedeapsă** *cât este neapărat necesar și atât de mult ajutor social cât este posibil"*.

În al doilea rând, rolul preventiv al sancțiunii ar putea fi atenuat de **trăsătura psihologică** evidențiată la unele categorii de făptuitori (infractori) datorită căruia aceștia găsesc în ființa lor *curajul de a risca.* Făptuitorul riscă ilicit în speranța că nu va fi prins și nu va da socoteală pentru fapta săvârșită. El își fundamentează această speranță pe săvârșirea faptei în condiții cât mai perfecte, pe, uneori, ineficiența activității organelor abilitate în a-l prinde, și în cele din urmă, asumându-și riscul descoperirii și prinderii sale, va miza fie pe indulgența judecătorilor și implicit pe o sancțiune mai ușoară, fie pe posibilitatea de grațiere, de liberare condiționată, și de ce nu, pe evadare.

În al treilea rând, funcția preventivă a sancțiunii ar putea fi diminuată în cazul infractorilor care acționează în cadrul „crimei organizate".

Pentru aceștia, conlucrarea, organizarea minuțioasă, încrederea în șefi, siguranța participării la o echitabilă împărțire a profitului realizat, sunt tot atâtea elemente care îi fac să rişte, să nu ia în seamă sancțiunea prevăzută pentru încălcarea unei norme juridice.

b) Între săvârșirea faptei și descoperirea făptuitorului asistăm la o serie de noi atitudini și „frământări" ale acestuia. Astfel, prin săvârșirea faptei, amenințarea cu sancțiunea (acel avertisment *ante factum)* se transformă într-o perspectivă concretă, a cărei realizare este în funcție de o serie de împrejurări. Făptuitorul trăiește cu spaima, cu teama că va fi prins dar, totodată, și cu pornirea lăuntrică de a săvârși noi infracțiuni.

Această pornire poate fi stimulată de[1]:

- tendința omului, în general și a infractorului, în special, de a repeta acțiunile și faptele sale;
- acele mobiluri și trăsături de caracter care au determinat și săvârșirea primei infracțiuni;

[1] **D.Pavel,** *op. cit.*, p. 41.

- modul în care legislația penală reglementează concursul de infracțiuni;

c) După aplicarea sancțiunii, rolul prevenției generale este evidențiat prin îndepărtarea, pentru un anumit timp, din mijlocul societății a infractorului. Aşadar izolarea sa constituie un act de prudență socială, un mod de prevenție temporară şi specială. După consumarea acestui moment (aplicarea sancțiunii) există oarecum siguranța că făptuitorul, cât timp se află în executarea pedepsei, nu va mai săvârşi noi infracțiuni.

Este posibil – şi de dorit în acelaşi timp – ca, în unele cazuri, o lungă perioadă de inactivitate infracțională să determine o modificare în poziția mentală şi temperamentală a infractorului, făcându-l să renunțe de a da curs înclinațiilor sale ilicite. Aceasta este o ipoteză avansată cu multă rezervă.

În concluzie, în legătură cu rolul şi funcția preventiv-educativă a pedepsei, se apreciază că[1]:

- pedeapsa elimină pentru un interval de timp pe infractor din societate, îndepărtând pericolul săvârşirii de către aceasta a unor noi infracțiuni (rolul izolator al pedepsei şi implicit de prevenție specială);
- pedeapsa poate, într-o oarecare măsură, prin suferințele pe care le implică, să-l determine pe infractor să-i fie frică de repetarea unor asemenea suferințe şi deci să se ferească de a mai săvârşi noi infracțiuni (rolul retributiv al pedepsei cu consecința eventuală a unei prevenții speciale);
- pedeapsa suportată de infractor poate, într-o oarecare măsură, să-i determine pe cei ce ar fi tentați să săvârşească infracțiuni – candidații la infracționalism – să renunțe la intențiile lor ilicite, din teama de a nu suporta şi ei suferința închisorii (rolul exemplar al pedepsei şi implicit de prevenție generală).

În privința **reeducării** condamnatului, suntem de părere că, condițiile de executare a pedepsei cu închisoarea sunt încă incompatibile cu realizarea acestei reeducări. Reeducarea presupune

[1] **Ibidem** p. 45.

transformarea structurii psiho-morale a unor persoane, proces complicat şi greu de înfăptuit chiar pentru un neinfractor. Cu atât mai mult pentru cineva ale cărui predispoziţii s-au manifestat şi care, pedepsit fiind, îşi duce viaţa într-un mediu cu indivizi de acelaşi calibru moral.

Prin urmare este discutabilă măsura în care infractorii propriu-zişi pot fi destinatarii unei reeducări efective, unei modificări esenţiale a conţinutului de idei malefice, de impulsuri nocive, de dorinţe ilicite din fiinţa lor socială.

Dacă unii dintre ei, atunci când părăsesc închisoarea renunţă la activităţile infracţionale, aceasta nu se datorează „reeducării" din închisoare, ci unor socoteli şi oportunisme. Între care se numără şi teama de a înfrunta din nou suferinţa detenţiei.

3. Funcţia de exemplaritate şi de intimidare este legată de împrejurarea că, aplicarea sancţiunii determină o influenţă pozitivă asupra membrilor, asupra acelora predispuşi a săvârşi fapte ce vin în contradicţie cu normele dreptului. O dată aplicată o sancţiune, aceasta este dată şi ca **exemplu,** ca **intimidare.** *Dar,* - nota M. Djuvara - *a ridica exemplul şi intimidarea ca principiu de bază al sancţiunii penale este o monstruozitate morală şi juridică care nu se poate susţine"*[1].

Sancţiunea juridică aplicată altor indivizi care au nesocotit normele de drept, precum şi executarea ei poate influenţa pe cei tentaţi să săvârşească la rândul lor fapte antisociale în două moduri[2]: unora le poate anima propriul orgoliu, întărindu-le hotărârea le a săvârşi fapta plănuită cu încredere în capacitatea lor de a-şi pregăti, în condiţii optime tehnica şi mijloacele avansate de săvârşire a faptelor şi de a lua cele mai vigilente măsuri de precauţie pentru a nu fi descoperiţi. Altora le poate, din contră, slăbi, chiar anihila, apetitul infracţional tocmai de teama suferinţelor, pe care sancţiunea le include şi a sentimentului că totuşi, până în cele din urmă, făptuitorul este descoperit şi pedepsit. Această din urmă influenţă – pozitivă-, pe care

---

[1] **M.Djuvara,** *Teoria generală a dreptului...* p. 310.
[2] Vezi: **D.Pavel,** *op. cit.,* p. 45.

o poate avea sancțiunea aplicată reprezintă **exemplaritatea sancțiunii.** Prin urmare, sancțiunea aplicată unui făptuitor și pe care acesta o execută constituie un **exemplu** de natură să înfricoșeze pe cei ce ar fi îndemnați să săvârșească fapte neconforme cu legea. Exemplaritatea este o formă a **prevenției generale.**

Oricât ar fi util pentru societate exemplul dat prin aplicarea unei sancțiuni, el poate folosi numai dacă sancțiunea aplicată este justificată, aceasta și pentru faptul că, sancțiunea trebuie să se întemeieze mai întâi pe ideea de justiție și apoi pe cea de exemplu.

Pentru M.Djuvara, ideea de justiție cere ca sancțiunea să se întemeieze pe o expiațiune morală a individului.

4. Sancțiunea juridică îndeplinește și o funcție reparatorie, în sensul că – așa cum arătam la caracterele sancțiunii – odată aplicată, sancțiunea urmărește repararea pagubei cauzate prin violarea dreptului, refacerea valorilor sociale încălcate prin săvârșirea faptei potrivnice normei de drept. Marea majoritate a sancțiunilor au scopul de a restabili ordinea afectată și de a repune părțile în *status quo*-ul anterior. Din păcate, unele încălcări ale dreptului sunt ireparabile (de exemplu, leziunile corporale); de aceea, afirmăm că funcția reparatorie a sancțiunii nu poate explica întregul sistem sancționator, ideea de eficacitate a ordinii juridice ca scop al sistemului sancțiunilor rămânând primordială[1].

5. Doctrina juridică penală[2] conferă sancțiunii juridice (penale) și **funcția de eliminare,** în sensul că, pedeapsa cu moartea sau cu închisoarea asigură izolarea definitivă sau temporară a infractorului, chiar eliminarea sa din viața socială.

Între funcțiile sancțiunii menționate mai sus nu există o linie de demarcație, nu se poate preciza care dintre acestea este predominantă. Între ele există corelații, raporturi de interdependență, determinări reciproce.

---

[1] **I.Dogaru, D.C.Dănișor, Ghe. Dănișor,** *Teoria generală a dreptului,* Ed. Științifică, București, 1999, p. 447

[2] **C.Bulai,** *op. cit.,* p. 128

§ 3: *Scopul sancțiunii juridice*

Caracterul și funcțiile sancțiunii juridice fixează scopul sancțiunii. Scopul sancțiunii este legat de prevenirea săvârșirii faptelor non-conformiste, de ocrotirea valorilor sociale, a ordinii de drept și prin aceasta a ordinii sociale.

De-a lungul timpului au existat numeroase teorii și concepții care și-au propus să aducă în discuție și să fixeze, în măsura în care acest lucru era posibil, scopul aplicării și executării sancțiunii juridice.

1. Filosoful grec **Platon**[1] este printre primii gânditori care consideră că sancțiunea nu poate fi justificată prin ea însăși, ca reacție la încălcarea legii, ci trebuie orientată către un **scop viitor** care să prezinte **utilitate socială** și care să constituie temeiul juridic și filosofic al aplicării acesteia. În viziunea sa scopul pedepsei trebuie să fie prevenirea specială (ca efect intimidant al pedepsei) și prevenirea generală (prin forța exemplului). Platon distinge, de asemenea, între incorigibilul periculos – care trebuie exilat într-un loc sălbatec – și delicventul recuperabil, care trebuie reeducat prin pedeapsa cu închisoarea.

Ideile lui Platon au influențat puternic atât gândirea filosofică, cât și evoluția concepțiilor juridice ulterioare, până în perioada modernă[2].

2. Ideea de utilitate socială a pedepsei a fost reluată ulterior, atât de filosofii antici (**Aristotel, Seneca**) precum și de cei moderni (iluminiști francezi).

3. Hugo Grotius[3] a analizat și el, dreptul societății de a pedepsi pe cei ce nesocotesc legile, care aduc atingere condițiilor vieții în comun, care amenință existența acesteia.

---

[1] **Platon,** *Dialoguri, Protagores,* Ed. Les Belles Lettres, Paris, 1966, p. 324.

[2] Vezi: **Ghe. Nistoreanu, C.Păun,** *Criminologie,* Ed. Didactică și pedagogică, R.A., - București, 1995, p. 219 și urm..

[3] Contribuția lui H.Grotius la fundamentarea sancțiunii juridice a fost analizată în capitolul anterior.

Pentru Grotius, **scopul** pe care trebuie să-l urmărească pedeapsa este – aşa cum am arătat – întreit: *îndreptarea vinovatului, satisfacerea victimei* şi *apărarea societăţii.*

4. Pentru **Cesare Beccaria**[1], care este considerat întemeietorul **doctrinei clasice a dreptului penal,** *„fundamentul pedepsei este utilitatea socială"*[2].

Ideile *şcolii clasice de drept penal* îşi au originea în operele filosofilor raţionalişti şi enciclopedişti, de la John Locke şi J.J. Rousseau la Montesquieu şi Voltaire, opere care conţineau idei ce vor fi, ulterior, consacrate de Revoluţia franceză şi de Declaraţia Drepturilor Omului şi Cetăţeanului.

În lucrarea sa[3], Beccaria arată că **scopul pedepsei** este *„acela de a împiedica pe infractor să aducă concetăţenilor săi noi prejudicii şi de a-i abate pe alţii de la săvârşirea unor fapte asemănătoare"*[4].

Şcoala clasică de drept penal se bazează pe teoria „liberului arbitru", postulând următoarele principii:

- toţi oamenii sunt egali în faţa legii;
- omul este o fiinţă raţională, iar conduita sa este o operaţie controlată de raţiune;
- trăind sub imperiul liberului său arbitru, omul trebuie să suporte consecinţele faptelor sale;
- la săvârşirea faptelor penale, societatea trebuie să reacţioneze prin fixarea unor pedepse juste şi severe;
- pedeapsa trebuie proporţionată cu gravitatea faptei;
- atributele pedepsei trebuie să fie severitatea, certitudinea, celeritatea şi uniformitatea, în scopul intimidării individuale şi colective.

Criticând aspru arbitrariul şi corupţia sistemului judiciar şi penitenciar, militând pentru tratament judiciar egal şi pentru respectarea demnităţii fiinţei umane, Beccaria este împotriva

---

[1] Cesare Bonesano, marchiz de Beccaria.
[2] **Şt. Daneş, V.Papadopol,** *op. cit.*, p. 24.
[3] *Dei dellitti e delle pene (Despre infracţiuni şi pedepse)*, apărută în 1764 la Livorno.
[4] **C.Beccaria,** *op. cit.*, p. 24.

pedepselor brutale şi infamante (inclusiv a pedepsei cu moartea) considerând că infractorii îşi vor multiplica activitatea criminală dacă îşi vor da seama că nu mai au nimic de pierdut[1].

5. Teoria clasică formulată de Beccaria a fost reluată şi întărită de **Jeremy Bentham**, (filosof britanic) în celebra sa formulă: *ceea ce justifică pedeapsa este utilitatea acestuia, mai exact, necesitatea sa"*[2].

În opinia sa, sancţiunea (pedeapsa):

- trebuie să prevină săvârşirea faptelor infracţionale;
- când prevenirea eşuează, să-l determine pe infractor să comită o faptă mai puţin gravă;
- să-l determine pe infractor să nu utilizeze mai multă forţă decât era necesar pentru săvârşirea faptei;
- trebuie să menţină criminalitatea la un nivel cât mai scăzut.

6. În a doua jumătate a secolului XIX s-a constituit în Italia o nouă doctrină penală; **doctrina pozitivistă** a cărei reprezentanţi de frunte sunt **Cesare Lombroso, Enrico Ferri, Raffaelo Garofalo.**

Potrivit acestei doctrine, actul infracţional nu este produsul unei voinţe libere ci el este determinat de cauze biologice (Lombroso) sau de cauze sociale (Ferri). Omul este o expresie a propriului său organism, cu toate tarele moştenite prin ereditate şi atavism sau dobândite prin maladiile contractate şi, în acelaşi timp, este un rezultat al influenţelor, de multe ori negative, pe care viaţa socială le exercită şi poziţia sa în această viaţă socială le implică.

Fundamentul responsabilităţii penale din doctrina clasică – liberul arbitru – este înlocuit în noua doctrină cu **determinismul absolut**, care face din om un executant al influenţelor organice şi sociale. Acestea îi domină existenţa şi îi dirijează faptele.

În cadrul acestei concepţii, aplicarea pedepsei, apare ca *un fenomen firesc, determinat de o lege biologică, care cere ca oricărei acţiuni ce tulbură condiţiile normale de existenţă individuală sau*

---

[1] **Gh.Nistoreanu, C.Păun,** *op. cit.*, p. 220.

[2] **J.Bentham,** *Traité de legislation civile et pénale,* Paris, 1830.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

socială să i se opună o reacție represivă. Fundamentul dreptului de a pedepsi este așadar, necesitatea apărării sociale[1].

Pentru fondatorul acestei doctrine, **Enrico Ferri**[2]**:**

- în fața instanței trebuie să primeze comportamentul infracțional și nu actul incriminat;
- infractorul trăiește sub imperiul legilor naturale, este determinat de aceste legi și nu este întotdeauna liber să aleagă;
- a înțelege comportamentul infractorului înseamnă a releva influența factorilor ereditari și de mediu care i-au marcat evoluția.
- justiția trebuie să individualizeze pedeapsa în funcție de personalitatea infractorului și de condițiile concrete care au determinat producerea faptei antisociale; în acest ultim sens, Ferri afirmă necesitatea luării unor măsuri de ordin social și economic (așa-numitele *substitutive penale)* care să elimine sau să limiteze rolul factorilor care generează acest fenomen, precum: iluminatul străzilor, descentralizarea administrativă, reducerea timpului de lucru, reducerea consumului de alcool etc.

În concluzie, pedeapsa constituie un mijloc de apărare socială cu caracter curativ prin care se urmărește prevenirea generală și vindecarea infractorului; pentru realizarea prevenirii generale este suficientă *certitudinea represiunii* și *nu severitatea acesteia.*

Modelul propus de doctrina pozitivistă constituie prima încercare de a preveni criminalitatea prin metode de cercetare științifică a cauzelor acestui fenomen și nu exclusiv prin metode punitive[3].

7. La începutul secolului XX a apărut o nouă doctrină, pornită din preocuparea de a promova o *„politică penală aptă să corespundă exigențelor unei combateri eficiente a fenomenului infracțional"* numită **doctrina apărării sociale.**

---

[1] **Șt. Daneș, V.Papadopol,** *op. cit.*, p. 29.

[2] Vezi: *La teria dell' imputabilita e la negatione del libero arbitrio,* teză de doctorat, Florența, 1878.

[3] **R.M.Stănoiu,** *Introducere în criminologie,* Ed. Academiei, București, 1989, p. 155

[4] **Șt. Daneș, V.Papadopol,** *op. cit.*, p. 32.

Încercând să îmbine cele două concepții anterioare (şcoala clasică şi cea pozitivistă) într-una nouă, doctrina apărării sociale afirmă că **finalitatea dreptului penal** este *apărarea socială care se realizează atât prin prevenire, cât şi prin represiune.*

Reprezentații acestei doctrine[1] recunosc meritele penaliştilor **Franz von Liszt** şi **Adolf Prins,** care au declarat că: **„pedeapsa nu este singurul mijloc de luptă contra criminalității"[2].**

Doctrina apărării sociale este fundamentată în lucrarea lui **Marc Ancel,** *La défense sociale nouvelle* (Noua apărare socială)[3], lucrare în care, autorul procedează la un examen critic al sistemului de protecție socială antiinfracțională.

Pentru Ancel, „apărarea socială" reprezintă o concepție generală care vizează protejarea societății împotriva criminalității; această protecție trebuie să se realizeze prin măsuri penale şi extra-penale destinate să neutralizeze delicventul, fie prin schimbare sau segregare, fie prin aplicarea de metode curative şi educative.

Obiectivul esențial al luptei împotriva infracționalității este, în cadrul acestei doctrine, **resocializarea infractorului.** Aceasta va fi o consecință a umanizării noilor legislații penale, care vor face apel la toate resursele individului, redându-i sensul valorilor morale şi încrederea în el însuşi, acordându-i fiecăruia în parte o atenție specială, pentru a găsi şi folosi mijloacele cele mai potrivite resocializării sale.

Admitem că teoria este interesantă, umanistă şi optimistă. Realizarea ei în fapt, însă, se izbeşte de dificultăți imense care pun sub semnul întrebării aplicabilitatea sa, fiindcă **„este greu să găseşti, pentru fiecare infractor în parte, acei germeni antisociali care trebuie extirpați..."[4].**

8. În condițiile în care cercetările criminologice constată o creştere îngrijorătoare a criminalității, a sentimentului de insecuritate

---

[1] Personalități de marcă, mai ales după cel de-al doilea război mondial precum: **Filippe Gramatica** (Italia), **Thorsten Sellin** (S.U.A.), **Marc Ancel** (Franța).

[2] **A.Prins,** *La défense sociale et la transformation de droit penal,* 1910.

[3] Apărută la Paris, în anul 1954.

[4] **D.Pavel,** *op. cit.,* p. 37.

care a apărut şi s-a dezvoltat în diferite ţări[1], o nouă doctrină se conturează cu privire la represiunea infractorilor: **doctrina neoclasică contemporană.**

Această doctrină consideră că pedeapsa are caracter retributiv şi se bazează pe responsabilitatea penală a infractorilor.

Spre deosebire de vechii clasici, neoclasicii nu leagă responsabilitatea penală de responsabilitatea morală şi pe aceasta din urmă de liberul arbitru, mai mult chiar, ei nu contestă nici determinismul care se exercită asupra libertăţii umane.

Pentru neoclasici, *„deşi pedeapsa are un caracter retributiv, tratamentul penal trebuie adaptat fiecărui infractor"*[2].

*

* *

Scopul sancţiunii este strâns legat de evoluţia acesteia. Sancţiunea juridică a evoluat o dată cu evoluţia conştiinţei juridice şi morale a societăţii.

Cu toate îmbunătăţirile aduse sancţiunii – de la groaznicele pedepse din sclavagism[3] până la actualele pedepse „umanizate" – vocaţia sancţiunii de a crea o suferinţă fizică sau/şi morală a rămas aceiaşi. Nu poate fi contestată esenţa sancţiunii deoarece nu s-a găsit un substituent al acesteia în măsură să contribuie la prevenirea săvârşirii de fapte antisociale. Rolul acesteia a rămas acelaşi: **de a asigura eficacitatea ordinii juridice.**

Chiar când este aplicată într-un caz particular, sancţiunea vizează înainte de toate, interesul general. Prin sancţiune se asigură o anumită disciplină socială care, la rândul ei, garantează, într-o manieră generală, respectul ordinii juridice. Astfel, în spatele sistemului juridic

---

[1] **V.J.Pinatel,** *Criminologie et société répresive,* în „Revue de science criminelle et de droit pénale comparé, nr. 4/1981, p. 766.

[2] Vezi: **Şt. Daneş, V.Papadopol,** *op. cit.* p. 38.

[3] Vezi: Secţiunea 4 din capitolul anterior.

există un al doilea sistem puternic dezvoltat, un sistem de garanții pe care le numim **sancțiuni.**

Sancțiunile sunt cele care fac dreptul să fie nu doar o ordine moral obligatorie, ci o **ordine efectivă** din punct de vedere social.

Este la fel de adevărat că evoluția societății în ansamblul său, a dus și la modificarea condițiilor concrete de executare a sancțiunilor, condiții aflate în relație directă cu nivelul social, economic și cultural al societății. Tendința dreptului sancționator, în general, în lumea contemporană este de a se îndepărta de sistemul sancțiunilor severe *„căci un drept sancționator autoritar hrănește tipul agresiv și reprezintă dușmanul democrației adevărate"*[1].

Cu toate acestea, sancțiunea are și va avea un rol deosebit de important: de a garanta ordinea și pacea socială, de a determina pe toți membrii societății *„să aibă o atitudine de respect și de deferență față de prescripțiile legii"*[2].

Secțiunea 4. Sancțiunea din perspectivă sociologică

§1. *Conduită umană- norme sociale –sancțiuni sociale*

Individul își duce existența într-un sistem de relații cu ceilalți indivizi, relații ce se caracterizează prin ample interacțiuni, interdependențe, într-un cuvânt, își duce existența în cadrul vieții sociale. Viața socială cuprinde fenomenele care apar între oameni în oricare moment al existenței lor, *„toate acele acțiuni care sunt inconștiente sau subconștiente, când oamenii în mod reflex sau mecanic recunosc autoritatea, se subordonează, urmăresc dobândirea prestigiului etc"*[3].

---

[1] **L.Barac,** *op. cit.,* p. 239.

[2] **Pierre Pescadore,** *Introduction à la science du droit.* Centre universitaire de l'Etat, Luxembourg, 1973, p. 400-401

[3] **J.Szczepanski,** *Noțiuni elementare de sociologie.* Editura Științifică, București, 1972, p. 25

Acțiunile și relațiile indivizilor din societate generează societatea, iar *„relațiile sociale instituționalizate, obiectivate, devin apoi, forțe modelatoare ale determinațiilor calitative ale indivizilor"*.

Activității umane îi sunt specifice o multitudine de dimensiuni. Cea mai importantă din punctul nostru de vedere este **dimensiunea normativă.** Aceasta impune individului un anumit model de comportament (politic, etic, religios) în conformitate cu anumite valori sociale.

Conduita unui individ poate fi descrisă ca o *„secvență de atitudini pragmatice, active sau pasive, ca execuții ale unor operații sau programe și ca așteptări sau abțineri în alte circumstanțe..."*[1].

Acțiunea umană impune respectarea anumitor norme, normarea acestei acțiuni, subordonarea ei anumitor scopuri și interese potrivit unui sistem de principii și criterii.

Definind și evaluând tipurile de acțiuni și comportament dintr-o societate, dreptul și normativitatea juridică au un caracter imperativ, stabilind ceea ce *trebuie să facă* indivizii angajați în anumite acțiuni sociale, ceea ce *pot să facă* sau ceea ce *nu trebuie să facă"*[2].

Dreptul nu poate exista în afara societății (*„ubi societas, ibi jus"*), după cum nici o societate nu poate funcționa normal în absența dreptului (*„ubi jus, ibi societas"*). Prin urmare, în orice societate există un „corpus", mai mult sau mai puțin formalizat, articulat și ierarhizat de norme, reguli, obligații și practici sociale care reglementează normativ acțiunile, relațiile și comportamentele individuale și sociale[3]. Ceea ce caracterizează un grup de indivizi *„nu este nici religia, nici tehnicile sale, nimic altceva decât dreptul său"*[4].

---

[1] **C. Popa,** *Dimensiuni ale conduitei umane, Perspectivă praxiologică,* vol. **„Conduită, norme și valori"**, București, Editura Politică, 1986, p. 19 (cit. de **N.Popa,** *op. cit.,* p. 139)

[2] **D.Banciu,** *Sociologie juridică,* Editura Hyperion, București, 1995, p. 7

[3] **Ibidem,** p. 8

[4] **NM.Manuss,** *Manuel d'Etnographie,* Paris, 1947, p. 101

Conceperea dreptului ca fenomen social şi normativ conduce la concluzia că, în realitate, dreptul este mai cuprinzător decât sursele şi regulile sale, incluzând două tipuri de fenomene[1]:

- *fenomene de putere sau de autoritate,* aflate în sfera autorităţii publice legale şi legitime dintr-o societate, care includ o gamă diversă de reguli şi norme, începând cu expresii, gesturi, îndemnuri (tacite sau manifeste) şi terminând cu ordine, decrete, hotărâri şi legi, decizii administrative şi jurisdicţionale emise de cei care guvernează;
- *fenomene sub putere sau sub autoritate,* aflate în sfera celor care sunt guvernaţi, incluzând comportamentele, conduitele şi reacţiile indivizilor şi grupurile sociale, constând din acte, fapte şi comportamente de supunere, ascultare şi conformism, dar şi de nesupunere, transgresare, evaziune şi respingere (revoltă sau rebeliune)[2].

Fiind inspirat şi determinat de modelul etic, politic, religios şi cultural al societăţii, dreptul reprezintă **cadrul normativ** al vieţii sociale ce include un ansamblu de valori, norme, tradiţii, obiceiuri şi practici sociale care, experimentate şi îndătinate de grupurile sociale, dobândesc caracteristici obligatorii şi coercitive, fiind ulterior incluse, prin sistematizare şi codificare, în sistemul normativ al societăţii.

Toate genurile de activitate umană sunt supuse normării, astfel că ele nu se pot desfăşura neorganizat.

Reprezentând propoziţii prospective, propoziţii universale, în care se subsumează particularul şi prin care se reglementează conduita oamenilor, într-un sistem de acţiune dat[3], normele apar ca factori circumstanţiali ai acţiunii, ce influenţează atitudinile şi deciziile, scopurile şi aspiraţiile[4].

---

[1] **D.Banciu,** *op. cit.,* p. 9
[2] **Jean Carbonnier,** *Sociologie juridique,* Paris, Arman Colin, 1972, p. 114-115
[3] **N.Popa,** *op. cit.,* p. 141
[4] **C. Popa,** *op. cit.,* p. 26

Ele reprezintă reguli de conduită şi comportament de bază cărora se subordonează acţiunile indivizilor, contribuind la raţionalizarea vieţii sociale, asigurând astfel, sociabilitatea indivizilor cât şi predictibilitatea comportamentelor şi acţiunilor sociale.

Normele sociale conţin reguli adresate conduitei indivizilor, descriind şi detaliind modalităţile în care valorile trebuie concretizate în comportamente legitime şi acceptate de societate[1]. Orice normă presupune atât acceptarea cât şi suportarea, respectarea ei de către oameni. Dacă acceptarea are în vedere faptul că elaborarea normei a fost făcută printr-o acţiune comună a grupului, suportarea se impune ca o *„constrângere exterioară, întrucât conţinutul ei este respins de unele elemente ale colectivităţii (norma elaborată nu corespunde nici unei valori recunoscute de asemenea grupuri sau clase)"*[2].

Într-o altă opinie[3], se consideră că membrii unui grup social acceptă şi suportă normele şi regulile de conduită din două motive:

- în primul rând, pentru că ele sunt însuşite şi internalizate în procesul socializării, indivizii dorind să se conformeze acestor norme întrucât le consideră o parte din „eul" lor social, ceea ce le creează un sentiment de stingherealã sau vinovăţie atunci când nu le respectă sau le violează;
- în al doilea rând, membrii unui grup se aşteaptă unul de la celălalt la un anumit comportament conform cu normele grupului, iar atunci când se abat de la acest comportament ceilalţi îşi manifestă dezacordul în diferite modalităţi. Aceste exprimări, de aprobare sau dezaprobare, manifestate de grupul social faţă de un anumit tip de comportament individul formează **sistemul sancţiunilor sociale**[4].

---

[1] **D.Banciu,** *op,. cit.,* p. 78

[2] **R.Pinto. M. Grawitz,** *Metodes des sciences sociales,* Paris, Dalloz, 1967, p. 74

[3] **H.L.Ross,** *Perspectives on the Social order, Ridigs in Sociology,* New York, Mc. Graw – Hill Book Company, 1968

[4] **D.Banciu,** *op. cit,.,* p. 79

Fiecare grup, fiecare colectivitate socială dezvoltă o serie de măsuri, modalităţi de convingere, interdicţii şi constrângeri, sisteme de persuasiune şi presiune, sancţiuni până la constrângerea fizică inclusiv, sisteme şi modalităţi de exprimare a recunoştinţei, acordări de distincţii şi premii, datorită cărora comportarea indivizilor şi a subgrupurilor sunt conduse spre concordanţa cu modelele acceptate de acţionare, de respectare a criteriilor de valori, într-un cuvânt cu ajutorul cărora se formează conformismul membrilor[1].

Aşadar, orice sancţiune reprezintă o pedeapsă sau o răsplată al cărei scop este să realizeze conformitatea la normele de comportament considerate ca dezirabile de un grup social[2]. Pe de altă parte, sancţiunea reprezintă *„o reacţie din partea societăţii sau a unui număr considerabil a membrilor săi faţă de un mod de comportament, prin care acesta este aprobat sau dezaprobat"*[3].

Sancţiunea socială începe să acţioneze în momentul în care controlul interiorizat devine ineficace, când *„individul pierde sentimentul interior a ceea ce este şi a ceea ce nu este permis, devenind necesar să fie, în interesul grupului, adus la ordine de către ceilalţi sau eliminat din grup"*[4].

Prin urmare, nerespectarea normelor şi valorilor sociale antrenează o reacţie a mediului social, reacţie concretizată într-o serie de sancţiuni difuze sau precise, organizate sau neorganizate şi întemeiate pe constrângerea şi presiunea socială pe care grupul, comunitatea sau societatea o exercită împotriva conduitelor nonconformiste sau deviante. De multe ori, însă, sancţiunile nu asigură eficacitatea absolută a normelor, ci ele, *„substituie o normă (sancţiunea) alteia (cea care impune conduita nerespectată); ele deschid o alternativă, permit o alegere"*[5].

---

[1] Pe larg, **J.Szeczpanski,** *op. cit.,* p. 176

[2] **J.Gould, W.L.Kolb,** *A Dictionary of the Social Science,* New York, The Mac Millan Company, 1964, p. 616

[3] **A.R.Radeliffe – Brown,** *Social Sanction,* London, 1934, p. 531

[4] **J. Szeczpanski,** *op. cit.,* p. 185

[5] **R.Pinto, M.Grawitz,** *op. cit.,* p. 65-66

§2. *Sancțiunea juridică în sistemul sancțiunilor sociale*

Diversitatea și complexitatea relațiilor sociale determină în mod inevitabil, o diversitate și a modurilor de reacție, de manifestare a dezaprobării ori a aprobării societății față de comportamentele conformiste ori nonconformiste ale membrilor săi.

1. Astfel, după *forma și intensitatea reacției sociale* față de un anumit tip de comportament, se poate aprecia[1] că sancțiunile sociale pot fi:

- *sancțiuni pozitive,* care reprezintă moduri de aprobare și premiere a comportamentelor dezirabile;
- *sancțiuni negative,* reprezentate de reacții de dezaprobare sau respingere a comportamentului nonconformist. De obicei, în limbajul curent sunt denumite sancțiuni numai sistemul de pedepse. Dar pedeapsa este o reacție a grupului asemănătoare cu recompensa, deosebindu-se numai prin calificarea comportării apreciate.

2. Atât sancțiunile pozitive cât și cele negative pot fi *formale* sau *neformale*. Primele sunt reacțiile instituțiilor formalizate (poliția, tribunalele etc.) față de anumite comportări ale cetățenilor.

Celelalte sunt reacții ale opiniei publice, ale cercurilor de colegi, vecini sau ale grupurilor de camarazi și-și găsesc expresia în acțiunile instituțiilor neformale. În unele situații, sancțiunile neformale pot fi mult mai eficace decât cele formale, dacă instituțiile formalizate nu se bucură de recunoașterea colectivității.

Sancțiunile negative neformale care înseamnă exprimarea mirării, a supărării, batjocurii, refuzul de a da mâna, povestirea unor bârfe neamicale, pot avea urmări importante în viața individului precum: însingurarea, respingerea din cercurile de apropiați, neadmiterea în funcții sociale etc.

---

[1] **A.R.Radeliffe – Brown,** *op. cit.*, p. 535

Sancţiunile negative formale înseamnă un întreg arsenal de pedepse prevăzute prin prescripţiile legii, deci tot felul de observaţii, reproşuri, amenda, închisoarea, privarea de drepturi, impunerea căinţei, excomunicarea, până la pedeapsa cu moartea

Aceste sancţiuni sunt expresia autoapărării grupului faţă de agresiune, faţă de încălcarea intereselor lui.

Sancţiunile pozitive formale sunt reprezentate, de exemplu, de elogiul şi mulţumirea publică din partea reprezentanţilor puterii, acordarea unei diplome de merit, premii în bani, avansuri, decorarea cu ordine şi medalii avansarea în posturi înalte etc. Acestea sunt sisteme de încurajare pentru comportamente dezirabile.

Sancţiuni pozitive neformale sunt reacţii care aprobă comportările ce sunt în conformitate cu sistemul de valori al colectivităţii. Acestea includ reacţiile de aprobare din partea unui grup de prieteni, vecini, aprecieri laudative în presă, crearea unei legende pozitive în jurul persoanei respective, slăvirea şi exprimarea de elogii.

3. Într-o altă clasificare[1], se apreciază că, atât sancţiunile pozitive cât şi cele negative pot fi: *indirecte* (difuze, spontane, neorganizate) sau *directe* (organizate).

Sancţiunile *difuze* reprezintă expresii spontane de aprobare sau dezaprobare din partea membrilor comunităţii acţionând ca indivizi, în timp ce sancţiunile *organizate* sunt reacţii sociale efectuate în conformitate cu anumite proceduri tradiţionale recunoscute.

4. Pentru M.Ralea şi T.Herseni *„sancţiunea este un act prin care opinia socială sau un for autorizat ia atitudine faţă de activitatea unei persoane sau a unui grup de persoane şi se pronunţă asupra valorii ei sociale".*

„Ori de câte ori o sancţiune emană de la opinia socială spontană (de la „lume"), ea are un caracter de sancţiune difuză -, de sancţiune opinională sau morală; ori de câte ori o sancţiune emană de la o opinie publică organizată şi este aplicată prin intermediul unui organ

---

[1] Vezi, de exemplu, **D.Banciu,** *Control social şi sancţiuni sociale* ,Editura Hyperion XXI, Bucureşti, 1992,. P. 17

definit, ea are un caracter de sancțiune organizată, cazul tipic al sancțiunilor juridice legale"[1].

Autorii citați consideră că sancțiunile sociale s-ar putea clasifica în: *sancțiuni negative penale,* care, pe *„planul psihologiei colective nu au decât rolul de a restabili stările psihosociale tulburate prin infracțiune, deci un rol pur reparator"* și *premiale,* care *„consfințesc marile cuceriri ale omenirii, recunosc expres, în chip solemn, valoarea lor socială și le așează în tezaurul cultural al omenirii, invitând oamenii pe temeiul lor și uneori după modelul lor, la noi creații din ce în ce mai desăvârșite".*

Sancțiunile penale *„refac sau repară ceea ce s-a stricat; cele premiale, ori de câte ori sunt acordate de pe poziții progresiste, certifică și consolidează progresele realizate, le pecetluiesc ca atare".* Având caracter de exemplaritate, sancțiunile premiale sunt *„un stimulent pentru toți indivizii capabili de acțiuni merituoase, adică pentru întreg efectivul activ al societății".*

5. Potrivit criteriului „conținutului" presiunii, din punct de vedere al „caracterului" sancțiunii, un cunoscut autor[2] distinge sancțiuni satirice, sancțiuni etice, sancțiuni religioase și sancțiuni juridice.

Sancțiunile satirice reprezintă un sistem de batjocuri, de ironii, de desconsiderare, manifestate față de omul a cărui conduită este calificată ca neserioasă, comică, caraghioasă; sancțiunile satirice sunt deosebit de dureroase, întrucât înjosesc și „atacă" deosebit de puternic „eul" subiectiv al individului.

Sancțiunile etice (morale) reprezintă acele recompense și pedepse pentru conduita calificată drept morală sau imorală. Sancțiunile morale pot fi: *interioare* subiectului care încalcă o normă morală, fiind mai puternice și eficiente, precum regrete, mustrări de cuget, scrupule de conștiință, păreri de rău; *exterioare* subiectului încălcării normei morale, concretizate sub forma reacției mediului social, a colectivității, față de atitudinea imorală (oprobiul public, desconsiderarea, dezgust, batjocorirea, inclusiv marginalizarea celui în cauză).

---

[1] **M.Ralea, T.Hariton,** *Sociologia succesului,* Editura Științifică, București, 1962, p. 553
[2] **J.Szeczpanski,** *op.cit.,* p. 182-183

Sancţiunile religioase sunt recompense şi pedepse prevăzute prin sistemul de dogme şi credinţe ale oricărei religii pentru respectarea sau încălcarea ordinelor, interdicţiilor ei.

Din rândul lor fac parte: penitenţele, condamnarea până la excomunicare, condamnarea veşnică pentru oamenii care cred în ea, cât şi un sistem întreg de recompense: de la aprecierea credincioşilor, exprimarea veneraţiei, până la mântuirea veşnică.

Sancţiunile juridice sunt reprezentate de sistemul de pedepse şi recompense prevăzute prin prevederile legale şi aplicate prin utilizarea forţei de constrângere a agenţilor specializaţi ai statului (poliţie, justiţie, administraţie).

Sancţiunile juridice, arată Maunnier[1] - sunt cele mai eficiente, fiind constituite dintr-un sistem de amenzi, contravenţii, despăgubiri civile, confiscări de bunuri, privare de libertate a persoanelor cu comportamente ilegitime sau chiar exilarea, deportarea şi expulzarea acestora.

Aceste tipuri de sancţiuni acţionează, în vederea reglementării relaţiilor din societate, în comun, completându-se reciproc. Numai acţionând astfel, se poate obţine un înalt grad de conformism al membrilor colectivităţii. Dacă între aceste categorii de sancţiuni apar disensiuni, eficacitatea lor scade. În fond, eficacitatea sancţiunilor sociale depinde de gradul în care ele reprezintă un sistem închegat şi sudat.

Pentru Durkheim, sancţiunile ating în ordinea socială şi normativă a diverselor societăţi un înalt grad de precizie, regularitate şi sistematizare. De aceea, el vede în aceste sancţiuni *principalul mijloc de realizare a constrângerii şi controlului social.*

Durkheim a acordat un rol primordial dreptului, pe care îl concepea ca pe un ansamblu de *„reguli cu sancţiuni organizate"*, spre deosebire de morală, care este considerată ca având sancţiuni neorganizate şi necoercitive.

Sancţiunile juridice evoluează în funcţie de tipul de solidaritate şi de gradul de organizare socială[2]. Astfel, în societăţile bazate pe solidaritate mecanică, dreptul are un caracter predominant represiv,

---

[1] **Rene Maunnier,** *Folklore juridique,* în „Archives de Philosophie du droit et de sociologie juridique", nr. 3-4, 1937, p. 8-14

[2] **D.Banciu,** *Control social şi sancţiuni sociale,* Editura „Hyperion", 1992, p. 21

fiind însoțit de *sancțiuni represive,* în timp ce în societățile fundamentate pe solidaritate organică, el are un caracter restrictiv și este însoțit de *sancțiuni restitutive* sau *recompensatoare.*

Analizând diferitele tipuri de sancțiuni în diverse comunități, Durkheim formulează două tendințe sau „legi" ce caracterizează evoluția în timp și spațiu a pedepselor:

1. legea variațiilor cantitative, conform căreia frecvența, intensitatea și gravitatea pedepsei sunt cu atât mai mari și mai puternice cu cât *„societățile aparțin unui tip mai puțin evoluat și în care puterea centrală are un caracter mai absolut";*

2. *legea variațiilor calitative,* care evidențiază faptul că, în anumite perioade, în funcție de gravitatea delictelor și crimelor comise de indivizi, sancțiunile privative de libertate tind să devină *„tipul normal de represiune"*[1].

Analizând *locul și rolul sancțiunilor juridice* în sistemul sancțiunilor sociale, apreciem că acestea ocupă un *loc central* în cadrul mijloacelor de constrângere și control social. Cu toate acestea, după cum arată D.Banciu, ele se dovedesc ineficiente și devin inefective dacă se îndepărtează de modelul valoric pe care îl întruchipează și care le-a validat sau dacă nu există garanția că au fost înțelese, urmate și respectate de către indivizii sau grupurile sociale cărora le sunt adresate[2].

Același autor admite că, normele și sancțiunile juridice reprezintă principala modalitate prin care autoritatea publică protejează și organizează prin constrângere legitimă condițiile de viață ale societății. Ele contribuie la aplanarea potențialelor elemente de conflict, la garantarea respectării drepturilor și obligațiilor, prin limitarea reciprocă a acțiunilor și conduitelor indivizilor și la „repararea" pagubelor sociale datorate unor acțiuni ilicite și ilegale, prin sancționarea celor vinovați[3].

---

[1] **Emile Durkheim,** *Deux lois d'evolution penale,* în „L'Annee sociologique", 1899-1900, p. 65-70

[2] **D.Banciu,** *Control social și sancțiuni sociale,* Editura „Hyperion", 1992, p. 26

[3] **Ibidem**

CAPITOLUL III

RESPONSABILITATE SOCIALĂ – RĂSPUNDERE JURIDICĂ – SANCȚIUNE JURIDICĂ

Secțiunea 1. Responsabilitate – răspundere (terminologie)

Problema responsabilității acțiunii umane ocupă un important loc în preocupările menite să pună în evidență laturile cele mai importante ale raporturilor sociale inter-umane, raporturi multiplicate într-o manieră deosebită, datorită creșterii în diversitate și complexitate a legăturilor individului cu societatea.

Responsabilitatea vizează omul în cea mai firească și mai comună ipostază a sa: aceea de agent al acțiunii sociale curente.

Astfel, înțeleasă, responsabilitatea dobândește un nou statut, devenind principalul mecanism de definire a sensului integrării sociale a omului[1].

În prezentul capitol ne propunem să evidențiem conexiunile, interferențele și interdependențele existente între trei, extrem de importante concepte: responsabilitate, răspundere, sancțiune; o triadă la fel de importantă și plină de semnificație precum cele citate de profesorul american William Frankena, cu prilejul celui de-al XIV-lea Congres Internațional de Filozofie (Viena, 1968)[2].

Pentru început, considerăm că este necesar să facem câteva *precizări terminologice prealabile* care au drept scop lămurirea noțiunilor cu care vom opera în continuare.

---

[1] **Mihai Florea,** *Responsabilitatea acțiunii sociale,* Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 6.

[2] „În istoria gândirii, au existat și există câteva triade celebre: adevăr, bunătate, frumusețe; credință, speranță, dragoste; libertate, egalitate, fraternitate; vin, femei, distracție. O triadă a zilelor noastre ar putea fi: libertate, responsabilitate, decizie". **(W.Frankena,** *Responsibility and Decision)*

În literatura sociologică şi juridică, în mod curent, se utilizează, cu aceiaşi sau cu semnificaţii apropiate, doi termeni: **răspundere** şi **responsabilitate.**

Prin aceşti doi termeni poate fi exprimat acelaşi conţinut, împrejurare în care oricând pot fi substituiţi unul prin celălalt, sau, într-o altă situaţie, termenii exprimă înţelesuri diferite, fiind utilizaţi într-o accepţiune sau alta.

În mod obişnuit, termenii de *răspundere* şi *responsabilitate* au semnificaţie de **obligaţie formal instituită,** de a face sau a nu face ceva anume, în raporturi care i se impun agentului social (individului) din exterior.

Specifică dreptului este noţiunea de **răspundere** văzută ca o obligaţie juridică conformă unui act juridic normativ.

Termenul de **responsabilitate** aduce în discuţie faptul că, în virtutea unei legi şi în condiţiile unei capacităţi psihice normale, cineva poate fi făcut **răspunzător** pentru o faptă săvârşită de el, pentru o acţiune întreprinsă.

În orice caz, este vorba de raporturi pe care societatea le instituie independent de voinţa sau de opţiunea individului.

Literatura de specialitate nu realizează o distincţie, de altfel necesară, între aceste două noţiuni. Exemplificăm în acest sens:

a) Dicţionarul Larousse consemnează pentru „responsabilitate" (termenul „răspundere" neexistând în limba franceză) mai multe înţelesuri: obligaţia de a repara daunele cauzate altuia, obligaţia de a suporta pedeapsa prevăzută pentru infracţiunea săvârşită, capacitatea de a lua o decizie etc.[1]

Pentru termenul „responsabil" acelaşi dicţionar atribuie două sensuri: *„Cel care trebuie să răspundă, să fie garant pentru propriile sale acţiuni..."*[2].

b) Dicţionarul de etică pentru tineret[3], deşi exprimă mai nuanţat aspecte şi forme ale responsabilităţii, nu realizează nici el o diferenţiere de sens între răspundere şi responsabilitate.

---

[1] *Nouveau petit Larousse,* Paris, Libraire Larousse, 1971 art. *Responsabilite* p. 802

[2] **Ibidem.**

[3] *Dicţionarul de etică pentru tineret,* Editura Politică, Bucureşti, 1969, p. 380 - 381

c) **Dicţionarul explicativ al limbii române**[1] stabileşte chiar echivalenţa celor doi termeni. Astfel, „responsabilitatea" este definită ca *„obligaţia de a efectua un lucru de a răspunde, de a da socoteală de* ceva....." iar, „răspunderea" este definită drept *„faptul de a răspunde", „responsabilitate".*

Secţiunea 2: Responsabilitatea socială şi răspunderea socială

§ 1. *Responsabilitatea şi răspunderea în doctrina sociologică*

Plecând de la lipsa de distincţie între cei doi termeni, atât în literatură cât şi în alte lucrări de referinţă (specialitate) **Mihai Florea,** în lucrarea citată, face distincţia între *răspundere* şi *responsabilitate* plecând de la raporturile reale care iau naştere între individ (agentul acţiunii) şi societate.

Astfel, termenului de *responsabilitate i* se atribuie semnificaţia de asumare conştientă şi deliberată – în faţa colectivităţii şi a propriei conştiinţe – *„a unei atitudini active şi militante faţă de colectivitate, a grijii pentru succesul sau riscul, rezultatul sau eficienţa, consecinţele şi valoarea activităţii pe care agentul o desfăşoară sau o conduce...."*[2].

Spre deosebire de responsabilitate, *răspunderea* reprezintă un alt tip de raport între agentul acţiunii şi colectivitatea din care acesta face parte; mai exact, este vorba despre *„un raport între agent şi autoritatea acestei colectivităţi".*

Răspunderea se deosebeşte de responsabilitate prin faptul că ea nu este o dimensiune internă a agentului, nu derivă dintr-un raport pe care agentul îl instituie între el şi colectivitate în mod voit şi interesat ci este un fenomen pe care autoritatea colectivă, adesea instituţionalizată sub forma normelor îl atribuie agentului care îl suportă ca pe ceva exterior, acceptat uneori, în mod neliber, nedorit, ca pe o obligaţie.

---

[1] *Dicţionarul explicativ al limbii române,* Editura Academiei, Bucureşti, 1984, p. 778 şi p. 801

[2] **M.Florea,** *op. cit.* p. 30

În concluzie, responsabilitatea şi răspunderea sunt fenomene complementare, dar diferite. Distincţia realizată de către autorul citat nu este doar terminologică ci şi de conţinut.

Alţi autori sau cunoscuţi cercetători au fost la rândul lor, preocupaţi în a face distincţia necesară între cele două fenomene înrudite dar deosebite.

Astfel, **Andrej Halvek** se declară nesatisfăcut de *„accepţia obişnuită a responsabilităţii, definită frecvent chiar în teorie ca îndeplinire a obligaţiilor"*[1], întrucât această accepţie are în vedere comportamente impuse mai ales pe calea normelor, ceea ce nu conduce decât la un comportament impus din afară agentului acţiunii, un comportament ce corespunde unui anumit conformism, unei atitudini *angajate* (din afară) şi nu uneia *angajante* (din interior).

Pentru Hlavek, responsabilitatea presupune ca persoana *„să se simtă răspunzătoare şi pentru consecinţele faptelor care nu sunt impuse ca obligaţii de o normă, un ordin, o lege"*[2]; individul aderă la întregul conţinut al acţiunii, devine un militant pentru realizarea eficientă a unui obiectiv.

Gottfried Stiehler admite că *„responsabilitatea se extinde asupra rezultatului acţiunilor ca şi a motivelor lor, asupra scopurilor pe care le urmăreşte fiecare, asupra intereselor pe care le pune în joc"*[3]. Trebuie să se facă distincţie între *a accepta* sau *a respecta* o normă (lege, ordin), *a adera* şi mai ales *a-şi asuma* un obiectiv, realizarea lui eficientă. Responsabilitatea este legată îndeosebi de aceasta din urmă atitudine, celelalte subsumându-i-se ca momente depăşite.

Un alt autor **Farcaş Endre**[4], consideră, de asemenea, necesar, să opereze distincţia dintre deferitele sensuri ale „responsabilităţii".

Pentru acesta, responsabilitatea este, în primul rând, *o însuşire, o calitate, o disponibilitate* a individului. O a doua ipostază priveşte *valorizarea sau judecarea responsabilităţii* agentului de către o autoritate exterioară, o tragere la răspundere. Alte două sensuri privesc

---

[1] **A.Hlavek,** *Problema responsabilităţii,* în „Revista de filozofie", nr. 2, 1975, p. 161

[2] **Ibidem**

[3] **G.Stiehler,** *Condiţii obiective şi responsabilitate individuală,* în „Revista de filozofie", nr. 2, 1975, p. 171

[4] **F.Endre,** *Etica responsabilităţii – responsabilitatea eticii,* în „Revista de filozofie", nr. 2, 1975

atitudinea responsabilă a agentului şi *conştientizarea atitudinii sale* responsabile[1].

În opinia lui **Bayet**[2] comportamentul uman este determinat de necesităţi proprii atât individului cât şi societăţii. De aceea, în unele situaţii, este necesară o anume rectificare a unor comportări rezultate din mecanisme sociale dereglate care mecanisme, provoacă anomaliile comportamentului individual.

Bayet consideră necesară apariţia ideii de responsabilitate aşa cum fusese aceasta concepută în morala tradiţională.

În opinia sa, infractorul nu este responsabil; el este victima agenţilor sociali care i-au inoculat infracţiunea. Nefiind responsabil, sancţiunea care se aplică este zadarnică şi absurdă. „*Cine s-ar încumeta* – arată Bayet – *să bată un pom care face fructe rele, ca şi când ar depinde de voinţa pomului însuşi să facă fructe bune sau rele? Cum de suntem în stare să considerăm drept responsabil de faptele sale un criminal, ca şi când ar depinde de voinţa lui să consimtă crima sau nu?*"[3]

Pentru **Dimitrie Gusti** responsabilitatea este atitudinea sufletească şi morală prin care, fiind conştienţi de fiecare atitudine şi acţiune a noastră, înţelegem să justificăm în mod demn motivele care ne-au determinat în producerea acestora şi să ne luăm asupra noastră toate consecinţele lor[4].

Noţiunea de responsabilitate – arată în continuare Gusti – are un *dublu aspect.* Primul aspect priveşte *caracterul obiectiv* care se referă la responsabilitatea pe care o avem faţă de sancţiunile organizate ale legilor sau faţă de sancţiunile difuze pe care le exercită asupra noastră constrângerile opiniei publice. Cel de-al doilea aspect are *caracter subiectiv;* el priveşte responsabilitatea pe care ne-o simţim faţă de sancţiunile propriei noastre conştiinţe, acelea care se manifestă sub forma nemulţumirii intime de a nu fi îndeplinit ceea ce trebuie sau sub forma unor mustrări aspre, dureroase şi neliniştitoare ale „eului" propriu.

---

[1] **Ibidem**

[2] **A.Bayet,** *La morale scientifique,* Paris, F.Alcan, 1905.

[3] **Ibidem,** p. 118 (cit. de **N.Popa,** *Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică,* în „Viitorul social" nr. 3//19979, p. 602)

[4] **D.Gusti,** *Opere,* B.Etica, p. 299 şi urm.

În privința *responsabilității subiective* există două concepții principale care încearcă să o definească: concepția idealistă și cea realistă.

Concepția idealistă privește responsabilitatea ca pe un atribut inerent al persoanei omenești, pentru că ea face parte din natura rațională a acesteia. Altfel spus, omul este responsabil de actele lui pentru că este o ființă liberă și totodată, pentru că este o primă cauză, dacă nu chiar a actelor lui în întregime, în orice caz a intenționalității și a calităților morale.

Concepția realistă leagă responsabilitatea nu de „eul" personal, ci de fapte din afara lui, face din ea un raport necesar între delictele produse și cauzele care le-au determinat. Această concepție a fost cu precădere, reprezentată de către școala criminalistică italiană, prin doi, de seamă gânditori: Lombroso – care susține că există doar criminali înnăscuți, ale căror delicte sunt actele mecanice rezultate din tarele sau degenerările lor fizice și Enrico Ferri – care leagă criminalitatea, în mod exclusiv, de motive de ordin social: vagabondaj, mizerie, boli sociale, lipsa de asistență în societate etc.

Conceptul responsabilității este analizat în profunzime de **Paul Fauconnet** în celebra sa lucrare[1], în care reușește să definească – în concepția sociologică a lui Durkheim (șeful școlii sociologice franceze) – coordonatele responsabilității (răspunderii).

Lucrării lui Fauconnet – după cum arată Bougle - ...."*i-a fost dat să facă lumină în problema atât de discutată a responsabilității*"[2].

Pentru Fauconnet, responsabilitatea este un fapt social. „*Ea face parte din sistemul reprezentărilor colective*"[3].

Înaintea sa, **Emile Durkheim** considerase faptele sociale ca produs al vieții comune și nu al conștiinței individuale[4]. De aici și ideea constrângerii sociale necesară contracarării lezării sentimentelor colective[5].

---

[1] **P.Fauconnet,** *La responsabilite,* deuxime edition, F.Alcan, Paris, 1928

[2] **C.Bougle,** *Bilan de sociologie francaise contemporaine,* F. Alcan, Paris, 1938, p. 165

[3] **P.Fauconnet,** *op. cit.*, p. 5.

[4] **E.Durkheim,** *De la division du travail social,* Paris, F.Alcan, 1893, p. 321; În același sens, idem, *Regulile metodei sociologice,* Ed. Științifică, București, 1974, p. 11, și urm.

[5] Ideea constrângerii sociale este esența concepției lui Durkheim. Societatea elaborează regulile dar și constrângerea aplicabilă individului care le nesocotește. Constrângerea reprezintă astfel răspunsul social la încălcarea normelor sociale. În aceiași ordine de idei, pentru Durkheim, dreptul penal reprezintă manifestarea caracteristică a solidarității prin asemănare, iar pedeapsa este reflectarea fidelă, ca fenomen social, a acestei solidarități. (Pe larg, vezi, **N.Popa,** *Responsabilitatea socială și răspunderea juridică,* în „Viitorul social", nr. 3/1979 p. 602).

Fauconnet arată că răspunderea[1] omului nu provine din proprietăți ce i-ar fi inerente lui, ci din contextul în care se găseşte angajat la un moment dat. *„Toate fiinţele sunt în mod virtual apte a deveni responsabile. Responsabilitatea unui subiect nu decurge din proprietăți care i-ar fi lui inerente, ci din situaţia în care se găseşte angajat"*[2].

De aceea am afirmat anterior că, pentru Fauconnet, responsabilitatea este un fapt social.

Încercând să aprofundeze natura responsabilității, Fauconnet fundamentează şi anumite elemente ale răspunderii: *judecăţile de responsabilitate* – care au la bază norme prestabilite („reguli ale responsabilității")şi *sentimentul personal* pe care îl are individul despre propria sa responsabilitate[3]. Judecăţile, regulile şi sentimentele de responsabilitate îi apar lui Fauconnet ca o structură intimă a responsabilității morale.

În concepţia lui Fauconnet[4], strâns legată de conceptul responsabilității este **sancţiunea.** Pentru el, responsabilitatea şi sancţiunea sunt două feţe ale aceluiaşi mecanism social, menite să determine orientarea comportamentului individual dar şi colectiv în spiritul apărării societății. Sancţiunea – ca o condiţie vitală a existenţei sociale – trebuie să restituie credinţa zdruncinată de crimă[5].

În lucrarea sa, Fauconnet abordează şi funcţia socială a responsabilității. Fiind o componentă esenţială a oricărui tip de organizare socială, responsabilitatea are ca scop conservarea şi întărirea autorității sistemului de credinţe care asigură solidaritatea membrilor săi, este, practic, o instituţie socială.

Profesorul **Nicolae Popa** concepe responsabilitatea ca o asumare a răspunderii faţă de rezultatele acţiunii sociale a omului. Acţiunea socială este cadrul nemijlocit al responsabilității iar libertatea este o condiţie fundamentală a responsabilității.

---

[1] Fauconnet are în vedere nu responsabilitatea individului ci răspunderea sa.

[2] **P. Fauconnet,** *op. cit.,* p. 396

[3] Vezi, **N.Popa,** *Prelegeri de sociologie juridică,* Bucureşti, 1989, p. 202 şi urm.

[4] Şi nu numai a lui având în vedere că şi Durkheim evidenţia interdependenţa dintre constrângere, sancţiune , pedeapsă, pe de o parte, şi responsabilitatea, răspunderea, pe de alta

[5] **N.Popa,** *op. cit.,* p. 203

„Responsabilitatea socială apare în condițiile în care individul optează deliberat pentru o variantă de comportament social; ea implică - arată N.Popa – *și o autonomie în ceea ce privește alegerea mijloacelor acțiunii sale sociale"*[1]. Nivelul și măsura responsabilității sunt apreciate în funcție de gradul și conținutul procesului de transpunere conștientă în practică a prevederilor normelor sociale în acțiunile umane.

Prin urmare, responsabilitatea este un fenomen pe care agentul și-l asumă; responsabilitatea se instituie în raport cu o colectivitate sau cu întreaga societate și *„ea constă în aderarea agentului în mod conștient și liber la interesele și idealurile colectivității"*[2].

§ 2. *Responsabilitatea și răspunderea: asemănări, deosebiri, interferențe.*

Literatura sociologică[3] subliniază în primul rând deosebirile dintre cele două fenomene. În cele ce urmează vom încerca să fixăm aceste deosebiri.

Astfel:

1. Responsabilitatea și răspunderea se întemeiază pe factori exteriori diferiți și presupune, de asemenea, din partea agentului o serie de factori diferiți. Răspunderea presupune *supunerea agentului;* pe când responsabilitatea presupune din partea agentului *cunoașterea și capacitatea de apreciere* a fenomenelor și a cerințelor sociale prezente și de perspectivă; responsabilitatea presupune din partea agentului, de asemenea, *atitudine activă, opțiune, convingere și angajare, impulsuri proprii* spre realizarea obiectivelor pe care le adoptă sau la care aderă;

2. Răspunderea și responsabilitatea se deosebesc și în ceea ce privește *colectivitățile* și *structurile sociale,* precum și *obiectivele* la care se raportează;

---

1. **Ibidem**, p. 198
2. **Ibidem**, p. 199
3. **M.Florea,** *op. cit.,* p. 73-76; **N.Popa,** *Prelegeri de sociologie juridică,* București, 1989, p. 199-200

3. Ele nu coincid nici în ceea ce priveşte *natura lor*. Răspunderea este mai ales de *ordin normativ* în mod preponderent, de *ordin juridic;* responsabilitatea este în mod preponderent şi direct, de ordin *valoric.*

În cazul răspunderii, agentul percepe normele sociale ca norme propriu-zise, ca reguli impuse din exterior prin constrângere; în cazul responsabilităţii, agentul resimte normele ca valori acceptate, ca temei al unor acţiuni libere şi interesate;

4. Răspunderea şi responsabilitatea se mai deosebesc între ele şi prin sensul principal al desfăşurării raporturilor dintre agent şi societate. Răspunderea se manifestă mai ales ca *prezenţă activă a societăţii* ca expresie a unor cerinţe pe care societatea le impune agentului; în schimb, responsabilitatea, se manifestă mai ales ca *„prezenţă umană liberă, ca prezenţă a voinţei, personalităţii şi opţiunii agentului, ca expresie a cerinţelor pe care agentul le formulează la adresa societăţii"*[1].

5. Cele două fenomene nu coincid integral nici în ceea ce priveşte consecinţele funcţionării lor, *funcţiile lor sociale.* În timp ce răspunderea vizează mai ales şi în mod direct *conservarea sistemului social* dat, responsabilitatea are ca rezultat, într-o mai mare măsură, *ameliorarea sistemului social* şi *dezvoltarea* şi *optimizarea sistemului social.*

6. Răspunderea şi responsabilitatea se diferenţiază şi prin *căile* şi *mijloacele* prin care societatea stimulează şi asigură funcţionarea lor normală. Pentru funcţionarea normală şi pentru conservarea ei, societatea a instituit un sistem de sancţiuni (juridice, morale etc.). Aceste sancţiuni asigură efectivitatea normelor sociale. De principiu, *„răspunderea se raportează la orice individ, pe când responsabilitatea nu este un atribut al oricărui individ – ea fiind legată de capacitatea internă de alegere pe bază de opţiune"*[2].

Absenţa responsabilităţii nu implică în mod automat şi absenţa răspunderii; absenţa răspunderii însă, implică absenţa responsabilităţii.

Deşi distincte prin natură şi conţinut, răspunderea şi responsabilitatea sunt legate între ele. Ambele fenomene vizează

---

[1] M.Florea, *op. cit.*, p.- 74
[2] N.Popa, *op. cit.*, p. 200

raportul dintre individ şi colectivitate, fiind forme de integrare a individului în societate.

La nivelul evoluţiei istorie, cât şi la nivelul evoluţiei individuale a omului, răspunderea se conturează, ca realitate obiectivă, înaintea responsabilităţii. În acest sens, Hlavek arăta că *„în evoluţia filogenetică şi ontogenetică sentimentul de vinovăţie, de greşeală şi pedepsele sunt fenomene care apar mai devreme decât gustul responsabilităţii, care presupune deja o personalitate mai evoluată, căci sentimentul de culpă, vinovăţia şi pedeapsa nu apar decât după săvârşirea faptei, pe când responsabilitatea apare deja înainte de faptă"*[1].

În concluzie, se poate afirma că, răspunderea şi responsabilitatea sunt două fenomene simultane şi unitare. Când ele nu coincid, ca sens şi ca obiective, apare un conflict, individul fiind nevoit să aleagă între acţiunile ce-i sunt prescrise de normă şi de răspundere şi cele adoptate pe calea liberei alegeri şi a responsabilităţii[2].

În urma celor analizate anterior ajungem la exprimarea câtorva concluzii pertinente ce vizează materia responsabilităţii şi răspunderii.

Astfel[3]*:*

- conceptul de *responsabilitate* are o sferă mult mai largă decât conceptul de *răspundere,* pe care îl include însă într-un sens nou, fără să se reducă la o extrapolare a acestuia;
- în timp ce conceptul de *răspundere* presupune îndeplinirea unor obligaţii sau observarea unor restricţii, adică se au în vedere comportamente definite mai ales pe calea normelor sociale, neimputându-se agenţilor sociali decât respectarea strictă a acestora, conceptul de *responsabilitate* are un conţinut mult mai larg şi mai elevat, el raportându-se la activitatea desfăşurată de agentul social, din proprie iniţiativă, pe baza alegerii libere a obiectivelor, dintre mai multe posibile, şi a căilor de realizare a acestora;

---

[1] **A.Hlavek,** *op. cit.,* p. 164

[2] **N.Popa,** *op. cit.,* p. 200, **M.Florea,** *op. cit.,* p. 82

[3] A se vedea şi **V.Pătulea,** *Responsabilitatea juridică şi acţiunea socială,* în „Viitorul social" nr. 3/1979 p. 607 şi urm.

- *responsabilitatea nu exclude răspunderea*, ci, într-un fel, chiar o presupune, dar nici nu se reduce la ea. Terenul de desfăşurare a responsabilităţii depăşeşte cu mult sfera răspunderii, indiferent de natura acestuia (politică, morală, juridică); ea trece dincolo de normele care stabilesc pentru agent un anumit comportament, manifestându-se – în forma sa supremă – mai ales ca o creaţie liberă, ca o asumare conştientă, înţeleasă pe deplin, a unui scop, deci şi a acţiunii îndreptate spre atingerea acestuia. Ea priveşte, îndeosebi preocuparea şi interesul pentru viaţa şi soarta colectivităţii din care individul face parte, ca element component;
- apariţia şi dezvoltarea dimensiunii responsabilităţii este firească în cadrul colectivităţii umane, pentru că *agenţii sociali sunt factori activi, înzestraţi cu conştiinţă şi inteligenţă* şi acţionează cu raţiune şi pasiune în vederea unor scopuri determinate. Agentul social este o fiinţă umană sensibilă, este adevărat influenţabilă (dar acest lucru trebuie luat în sensul pozitiv, nu negativ), care înţelege, doreşte şi vrea, se bucură, suferă, se supune sau se opune. Individul, ca membru solidar al societăţii în care trăieşte, atunci când este pus în condiţiile optime pentru a-şi desfăşura întreaga sa capacitate creativă, vine el însuşi în întâmpinarea măsurilor, a normelor, a acţiunilor care sunt întreprinse, potrivit acestora şi chiar le depăşeşte limitele, manifestând atitudini proprii faţă de colectivitate, faţă de acţiunile ei şi de rezultatele acesteia, faţă de sistemul de valori şi de sistemul normativ prin care societatea impune pe cale de reglementare sensul, direcţia de desfăşurare a acţiunilor sociale curente sau de perspectivă;
- deşi există o diferenţiere de ordin calitativ între instituţia *răspunderii* şi cea a *responsabilităţii* (ne referim totodată, şi la răspunderea şi responsabilitatea juridică care reprezintă laturi ale răspunderii şi responsabilităţii sociale), ele *nu trebuie* totuşi *considerate ca fenomene opuse unul altuia,* între ele existând puncte de coincidenţă sau contact.

Astfel spus, răspunderea şi responsabilitatea nu sunt două fenomene cu sfere complementare (adică acolo unde încetează forţa

răspunderii, să înceapă terenul de exercitare al responsabilității). Pin urmare, *răspunderea* și *responsabilitatea* nu sunt fenomene care se manifestă separat, ci *sunt simultane* și, în anumite condiții, *unitare*: sunt două dimensiuni ale agenților sociali care se întrepătrund, intercondiționându-se reciproc, în moduri diferite.

Secțiunea 3. Responsabilitate juridică – răspundere juridică – sancțiune juridică

1. Abordând problematica sociologică a celor două fenomene, responsabilitate și răspundere, suntem îndreptățiți să observăm care este specificul celor două concepte și în știința dreptului.

Acest demers este justificat mai ales de faptul că, în exprimarea curentă se folosește alternativ atât termenul de *responsabilitate* cât și cel de *răspundere*. De multe ori, termenii sunt folosiți unul în locul celuilalt.

Responsabilitatea juridică, fiind raportată la un sistem juridic, s-ar putea înțelege că a apărut pe o anumită treaptă a dezvoltării sociale, anume, odată cu apariția dreptului, ceea ce nu este exact, căci responsabilitatea este un fenomen intern, subiectiv, care se obiectivează în planul acțiunii sociale, prin intermediul atitudinilor, care la rândul lor, îmbracă diverse forme.

2. Determinarea momentului nașterii responsabilității juridice este strâns legată de reconsiderarea raportului drept-morală, căci, *valorile sociale esențiale,* ce cad sub incidența dreptului, a normei juridice *sunt de sorginte morală*[1]. Ori, responsabilitatea juridică se analizează în raport cu aceste valori, conținute și exprimate prin sistemul normativ juridic, iar individul nu a fost indiferent în raport cu aceste valori, nici înainte de înregistrarea fenomenului trecerii de la norma socială, de la norma morală, la norma juridică.

Fără a identifica dreptul cu morala, putem face următoarea remarcă: *responsabilitatea juridică este complementară responsabilității morale* și aceasta, apare în mod firesc, căci atitudinea individului este de ordin valoric și nu normativ. Aceasta înseamnă că, normele juridice cu caracter tehnic (tehnice) nu sunt, de principiu, generatoare de

[1] **L.Barac,** *op. cit.*, p. 22 și urm.

responsabilitate juridică, lor asociindu-li-se mai degrabă noţiunea de răspundere, căci nefiind de ordin valoric, individul nu le apropie afectiv. În aceste cazuri, responsabilitatea se poate naşte ca o consecinţă a răspunderii individuale, în situaţia antrenării acesteia, ca urmare a încălcării normelor respective.

Aşadar, cadrul de manifestare a răspunderii şi responsabilităţii juridice este reprezentat de cadrul normativ juridic şi valoric şi, în mod indirect, de cadrul general al acţiunii sociale, căci toate raporturile inter-umane normate sau nenormate îşi au izvorul în necesităţile sociale obiective[1].

3. Responsabilitatea juridică reprezentând o formă de integrare a individului în societate, marcând procesul firesc al dezvoltării individualităţii umane[2],se întemeiază pe *factori* multipli, atât de *ordin obiectiv* cât şi de *ordin subiectiv.*

Factorii de bază pe care se întemeiază atât răspunderea cât şi responsabilitatea juridică sunt exprimaţi de norma juridică şi valoarea socială conţinută şi exprimată de către aceasta.

Raportând răspunderea juridică la ordinea juridică ca ansamblu de norme juridice, vom dobândi semnificaţia exactă a normei juridice în înţelesul de factor de bază pe care se întemeiază răspunderea. Dacă în acest cadru, condiţia suficienţei este întrunită, chiar atunci când vizăm doar semnificaţia de obligaţie a normei juridice, nu acelaşi lucru se poate spune şi susţine relativ la responsabilitatea juridică. În sfera responsabilităţii individul se raportează la norma juridică, în aşa fel, încât acesta nu are valoarea unei obligaţii, ci o altă valoare. Individul poate înţelege adevăratul conţinut al normei, poate opta pentru aceasta, ca fiind în acord cu interesele şi idealurile sale, astfel încât, norma juridică nu-i apare ca o obligaţie exterioară.

Prin urmare, *răspunderea juridică este de ordin normativ,* ţine de domeniul autorităţii publice şi vizează, în fapt, respectarea sau nerespectarea unor prescripţii conţinute de normele juridice, fiindu-i indiferentă poziţia individului, în raport cu aceste prescripţii, căci ea nu presupune din partea individului, nici opţiune, nici interes, nici

---

[1] **M.Florea,** *op. cit.,* p. 57

[2] **V.Pătulea, S.Şerban, G.I.Marconescu,** *Răspundere şi responsabilitate socială şi juridică,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, p. 45

convingere ori inițiativă – în timp ce, *responsabilitatea juridică este de ordin valoric,* pentru că individul se raportează la valorile exprimate şi conținute de sistemul normativ- juridic al societății, prin prisma propriilor sale opțiuni, interese, creându-şi un sistem propriu valoric, în raport cu care își manifestă atitudinea.

4. Aşadar, *criteriile responsabilității juridice* sunt reprezentate de valorile sociale exprimate de sistemul normativ juridic prin norma juridică, precum şi de cele care nu au căzut sub incidența normei, dar care sunt de natură a concretiza o cerință socială care, la rândul ei, reclamă o reglementare juridică.

Aceste criterii nu sunt de natură pur subiectivă, ele comportă o încărcătură de obiectivitate, căci valorile se concretizează în fapt, într-o nevoie socială care determină o cerință ce la rândul ei, reclamă anumite reglementări. Evident, avem în vedere valorile sociale, iar nu valorile în sine (căci în acest sens însăşi responsabilitatea este o valoare socială deosebită), care au resorturi intime în conştiința individului şi care nu vizează direct domeniul dreptului. Este adevărat însă, că aceste valori se pun în evidență, de cele mai multe ori, ca urmare a producerii unui rezultat, consecința desfăşurării unei acțiuni umane. Prin urmare, responsabilitatea vizează valorificarea posibilităților de acțiune ce depăşesc sfera celor reglementate pe calea normelor şi a răspunderii, dar care țin de perspectiva aceloraşi valori sau idealuri.

5. Responsabilitatea juridică are *funcția de a asigura conservarea, ameliorarea, funcționalitatea şi transformarea sistemului normelor juridice, în scopul menținerii şi promovării ordinei juridice şi a binelui public.*

În realizarea acestei funcții, responsabilitatea se situează, fie în acord cu sistemul normativ juridic dat, fie în dezacord cu acesta, atunci când se urmăreşte înlăturarea acestui sistem şi instaurarea unei ordine juridice noi. În plan valoric, demersul este reprezentat de lupta binelui împotriva „binelui" conservator[1] retrograd, iar uneori, chiar împotriva răului. Desigur că, într-un anumit sens, se afirmă că acest rol îl joacă şi răspunderea, prin funcțiile ei. Dar, fără a nega interferența dintre responsabilitate şi răspundere, firescul apropierii

[1] **L.Barac** *op. cit,* p. 30

dintre ele în planul funcţiilor lor, remarcăm că, răspunderea a jucat şi joacă un rol mult mai limitat în ceea ce priveşte dezvoltarea sistemului social: *Nici o acţiune care cere din partea subiecţilor mai mult decât automatism sau rutină, controlabile din afară, care cere deci, iniţiativă, inventivitate, stăruinţă, dăruire, mobilizarea tuturor forţelor spirituale ale omului... nu poate fi dusă cu succes până la capăt prin simple mijloace de coerciţiune. Cu atât mai puţin se ajunge la rezultatele voite prin constrângere exterioară în acţiuni care comportă riscuri personale"*[1].

Putem afirma, fără a greşi că, dacă funcţia răspunderii acţionează, în special, în sensul menţinerii şi promovării siguranţei, stabilităţii juridice, funcţia responsabilităţii acţionează într-un sens mai global, ea promovând, deopotrivă, siguranţa, justiţia şi progresul social, ca valori aprofundate şi promovate de către drept.

Avantajele evidente ale dezvoltării responsabilităţii o fac să fie preferabilă răspunderii, motiv pentru care ea a şi fost transformată în ideal moral şi acţional.

6. Rezumând cele de mai sus, se poate afirma că **„responsabilitatea juridică** *trebuie definită ca o atitudine conştientă şi deliberată de asumare a grijii faţă de modul de realizare a normelor de drept, faţă de integritatea ordinii juridice, ca şi faţă de acţiunile pe care le întreprinde individul în vederea asigurării unui climat de legalitate"*[2].

Prin urmare, responsabilitatea juridică ar însemna o *„atitudine culturală a individului faţă de legislaţie, o atitudine întreprinsă din proprie iniţiativă şi nu impusă, ca o obligaţie, din afară, o raportare activă a individului la atitudinile celor din jur"*[3].

În privinţa *răspunderii juridice,* sensul tradiţional al acesteia ne indică o obligaţie impusă din afară, o atitudine angajantă din exterior: *„Sensul frecvent atribuit noţiunii de răspundere... este acela de obligaţie de a suporta consecinţele nerespectării unor reguli de conduită, obligaţie ce incumbă autorului faptei contrare acestor*

---

[1] **Mihai Ralea, I.Hariton,** *op. cit.*, p. 509

[2] **N.Popa,** *Prelegeri de sociologie juridică,* Bucureşti, 1989, p. 209

[3] **Ibidem**

reguli şi care poartă întotdeauna amprenta dezaprobării sociale a unei asemenea conduite"[1].

Spre deosebire de înţelesul responsabilităţii juridice, răspunderea juridică nu este atât un raport între individ şi colectivitate, cât mai ales, un raport între autoritatea unei colectivităţi şi individ. Individul suportă rigorile ce decurg din acest raport, ca pe o obligaţie exterioară, ce decurge dintr-o normă juridică. Observăm, aşadar, că între cele două concepte nu există doar diferenţieri terminologice ci deosebiri care ţin de conţinutul lor.

7. Răspunderea juridică şi sancţiunea juridică *„sunt două faţete ale aceluiaşi fenomen social"*[2]. Drepturile şi obligaţiile conexe ce se nasc ca urmare a săvârşirii unei fapte ilicite definesc tocmai răspunderea juridică. Pe bună dreptate se afirmă că acest complex de drepturi şi obligaţii constituie cadrul de realizare a constrângerii de stat, prin aplicarea sancţiunilor juridice[3].

Este evidentă, aşadar, strânsa legătură dintre răspunderea juridică. Sancţiunea juridică reflectă legătura dintre fapta antisocială săvârşită şi persoana care a săvârşit-o, ea vizează reacţia societăţii faţă de cei care atentează la condiţiile de existenţă ale acesteia, care încalcă ordinea juridică şi pun în pericol convieţuirea umană.

Între cele două noţiuni există, cum am arătat, legături, conexiuni, interferenţe, cu toate acestea, ele nu pot fi identice; rămân totuşi noţiuni distincte în sensul că, răspunderea juridică constituie cadrul juridic de realizare al sancţiunii: *„Răspunderea juridică* –arată profesorul Boboş – *este un raport juridic de constrângere, iar sancţiunea juridică reprezintă obiectul acestui raport"*[4].

---

[1] **Mircea Costin,** *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.,* Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 19

[2] **N.Popa,** *Teoria generală a dreptului...* p. 325

[3] **M.Costin** *op. cit.,* p. 31-32

[4] **Ghe. Boboş,** *Teoria generală a dreptului,* Bucureşti, 1996 p. 264

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Pavel Apostol, *Normă etică şi activitatea normată*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1969.

Dan Banciu, *Control social şi sancţiuni sociale*, Ed. Hyperion XXI, Bucureşti, 1992.

Lidia Barac, *Răspunderea şi sancţiunea juridică*, Ed. Lumina Lex, Bucureşti, 1997.

Cesare Beccaria, *Despre infracţiuni şi pedepse*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965.

Gh. Boboş, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996.

Jean Carbonnier, *Sociologie juridique*, Press Universitaires de France, Paris, 1978.

Ioan Ceterchi, Ion Craiovan, *Introducere în Teoria generală a dreptului*, Ed. All, Bucureşti, 1994.

Mircea Costin, *Răspunderea juridică în dreptul R. S. România*, Ed. Dacia, Cluj –Napoca, 1974.

Nicolae Culic, Constantin Stroe, *Introducere în filosofia dreptului*, Bucureşti, 1993.

Ion Craiovan, *Introducere în filosofia dreptului*, Ed. ALL BECK, Bucureşti, 1998.

Ion Craiovan, *Teoria generală a dreptului*, Ed. Olimp, Bucureşti, 1998.

Ovidiu Drimba, *Istoria culturii şi civilizaţiei*, vol I-X, Ed. Saeculum I.O – Vestala, Bucureşti 1998

Constantin Daniel, *Civilizaţia Egiptului antic*, Ed. Sport-Turism, Bucureşti, 1976.

Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului. Drept raţional, izvoare şi drept pozitiv*, Ed. ALL, Bucureşti, 1995.

Paul Fauconnet, *La responsabilité*, 2^{em} edition, F. Alcan, Paris, 1928.

Mihai Florea, *Responsabilitatea acţiunii sociale*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

Hugo Grotius, *Despre dreptul războiului şi al păcii*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1968.

Doru Pavel, *Pedeapsa şi lupta contra infracţionalismului. Atribute şi rol*, în "Revista de drept penal" nr. 1/1994.

Vasile Pătulea, *Corelaţia dintre „răspunderea juridică" şi responsabilitatea socială"*, în R.R.D. nr. 1/1984.

V. Pătulea, S. Şerban, I. Marconescu, *Răspundere şi responsabilitate socială şi juridică*, Ed. Ştiinţifică şi enciclopedică, Bucureşti, 1998.

Nicolae Popa, *Prelegeri de sociologie juridică,* Bucureşti, 1989.

Nicolae Popa, *Teoria generală a dreptului,* Ed. Actami, Bucureşti, 1998.

Nicolae Popa, *Responsabilitatea socială şi răspunderea juridică,* în Revista „Viitorul Social" nr. 3/1979.

Eugeniu Speranţia, *Introducere în filosofia dreptului,* Tipografia „Cartea Românească", Cluj, 1940.

Giorgio del Vecchio, *Lecţii de filozofie juridică,* Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1993.

Maria Voinea, Dan Banciu, *Sociologie juridică,* Bucureşti, 1993

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax 211.32.60; Tel. 212.29.27

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

BCU IAŞI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ÎN ACEEAŞI COLECȚIE
ÎN CURS DE APARIȚIE

- *FAMILII ŞI TIPURI DE DREPT*
- *DREPTUL ŞI MORALA*
- *ŞCOLI ŞI CURENTE ÎN GÂNDIREA JURIDICĂ*

ISBN: 973-588-376-7

Lei 60.000